ISBN 0236-3100

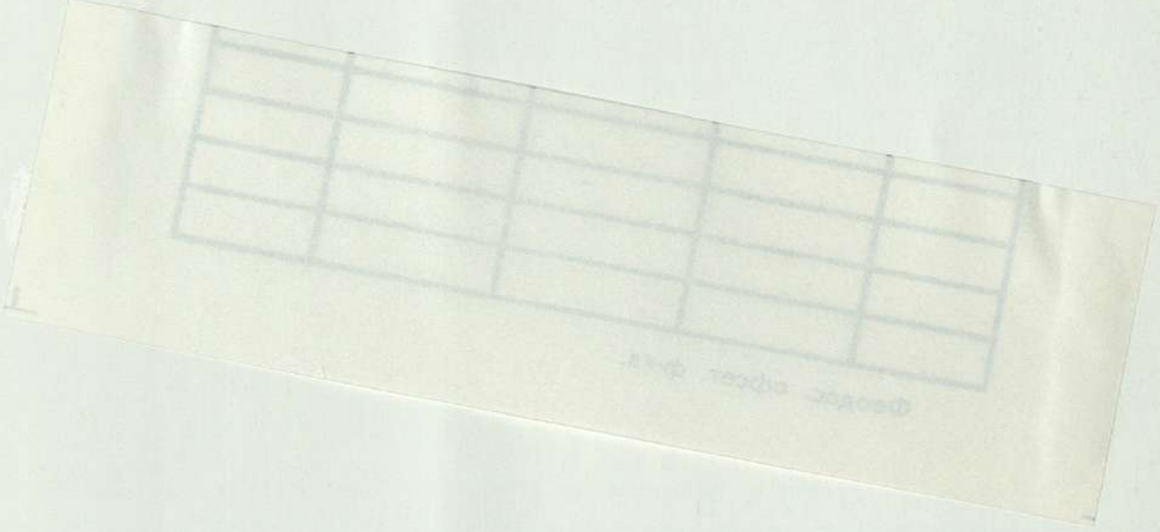
96
4

INSTITUTUL DE ISTORIE
AL ACADEMIEI DE ŞTIINŢE A REPUBLICII MOLDOVA

REVISTA DE ISTORIE A MOLDOVEI

1996
4

ACADEMIA DE ŞTIINŢE A REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUTUL DE ISTORIE

REVISTĂ DE ISTORIE A MOLDOVEI

4 (28), 1996 octombrie–decembrie

Revistă ştiinţifică.
Fondată în 1990.
Apare de patru ori pe an.

CHIŞINĂU 1997

COLEGIUL DE REDACȚIE

Demir DRAGNEV (redactor-șef),
Leonid BULMAGĂ, Ioan CAPROȘU, Ion CHIRTOAGĂ,
Pavel COCÂRLĂ, Andrei EȘANU, Mitru GHIȚIU,
Ion JARCUȚCHI, Gheorghe NICOLAEV,
Șerban PAPACOSTEA, Ion ȘIȘCANU,
Ion ȚURCANU, Alexandru ZUB,
Eugenia ISTRATI, Mihai ADAUGE

REDACȚIA

Ion CHIRTOAGĂ – secretar de redacție
Mihai ADAUGE – redactor
Eugenia BOICU – redactor
Gheorghe BOSTAN – secretar tehnic
Vera BOSTAN – operator

© Institutul de Istorie
al Academiei de Științe
a Republicii Moldova,
Centrul de editare, 1997

CUPRINS

STUDII

5 *Corneliu Popovici*, **Contribuţii privind credinţele sciţilor şi orfismul timpuriu**

20 *Andrei Eşanu, Valentina Eşanu,* **Valori bibliofile moldoveneşti în Dobrogea (secolele XVII–XIX)**

COMUNICĂRI

28 *Nicolae Enciu,* **Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934–1940)**

33 *Veaceslav Stăvilă*, **Evoluţia componenţei naţionale a elitei politico-economice a R.S.S.M. (1940–1991)**

43 *Elena Postică,* **Organizaţii de rezistenţă din Basarabia postbelică (1944–1950)**

56 *Leonid Bulmagă,* **Consideraţiuni cu privire la procesul de iluminare culturală a oamenilor muncii de la ţară în anii 60–70**

ISTORIOGRAFIE

67 *Sergiu Musteaţă,* **Unele consideraţiuni privind cercetarea aşezărilor din secolele VIII–IX în spaţiul Pruto–Nistrean**

PLAI NATAL

75 *Ion Gumenâi,* **Hotarele Ţinutului Hotin pâna la 1715**

ÎN AJUTORUL PROFESORULUI

93 *Elena Şişcanu,* **Totalitarismul – fenomen al secolului al XX-lea**

RECENZII

110 *Ion Chirtoagă,* **Andrei Eşanu: *Cultura şi civilizaţia medievală românească (din evul mediu timpuriu până în secolul XVII).*** Chişinău, 1996.

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

112 *Ada Musteaţă,* **Sesiunea ştiinţifică jubiliară: *"50 de ani de la fondarea instituţiilor academice din Republica Moldova"*,** Chişinău, 24–25 septembrie 1996

SUMAR GENERAL

116 **Revista de istorie a Moldovei, 1996, nr. 1–4**

CONTENTS

STUDIES

5 *C.Popovici.* **On the Scythians' religious beliefs and early Orphism.**

20 *A.Esanu, V.Esanu.* **Moldovan bibliophilic values in Dobrudja (the 17-19th centuries)**

COMMUNICATIONS

28 *N.Enciu.* **Aspects of the activities of the Romanian social Institution in Bessarabia (1934-40)**

33 *V.Stavila.* **Evolution of the national composition of the political and economic elite in the MSSR (1940–1991)**

43 *E.Postica.* **Resistance organizations in post-war Bessarabia (1944–1950)**

56 *L.Bulmaga.* **Considerations as to the process of the "cultural enlightenment" of the working people of the countryside in the 1950–70s**

HISTORIOGRAPHY

67 *S.Musteata.* **Considerations as to the study of settlements referring to the 8-9th centuries in the Prut-Dniester territories.**

LOCAL LORE

75 *I.Gumenyi.* **The borders of the Hotin tsinut before 1715.**

REFERENCE AND MATERIALS FOR HISTORZ TEACHERS

93 *E.Şişcanu,* **The totalitarism as phenomenon of the 20-th century**

SCIENTIFIC LIFE

112 *A.Musteata.* **The jubilee scientific session devoted to the 50th anniversary of the formation of academic institutions in the Republic of Moldova**

CONTENTS

116 **Of the *"Revista de istorie a Moldovei", 1996, Nos.1-4***

STUDII

Corneliu Popovici

CONSIDERAŢII PRIVIND CREDINŢELE SCIŢILOR ŞI ORFISMUL TIMPURIU

Interesul pentru spiritualitatea populaţiilor indoeuropene antice rămâne constant în mediul ştiinţific pe parcursul întregului secol al XX-lea. Sunt întreprinse multiple tentative de a reconstitui credinţele diverselor populaţii, facându-se de cele mai multe ori referinţe la principiile teoriei tripartite formulate de G. Dumezil.

Ignorarea dimensiunilor definitorii ale oricarui fenomen istoric, omogenizarea neîntemeiată a mitologiei popoarelor indoeuropene au transformat teoria dumeziliană într-o dogmă.

În aceste condiţii se impune o cercetare ce ar viza elucidarea caracterului particular şi totodată originea similitudinilor între diverse sisteme spirituale indoeuropene. Studiul de faţă reprezintă o tentativă de a defini caracteristicele credinţelor sciţilor, ale statutului pe care îl deţineau în sistemele mitologice indoeuropene şi raportul lor cu spiritualitatea populaţiilor antice din Sud-Estul Europei în mileniul I î. Chr.

Ca şi orice altă mitologie, cea a populaţiilor nord-pontice s-a constituit în urma unui îndelungat proces de dezvoltare, cristalizându-se într-o originală concepţie despre lume.

Populaţia nord-pontică (sciţii) aparţinea unui mediu etno-cultural înrudit cu cel balcanic şi cel indo-iranian. Această precizare se impune deoarece reconstituirea statutului doctrinelor orfice şi al tracilor septentrionali este posibilă doar reevaluând credinţele populaţiilor nord-pontice (sciţii), în care s-au menţinut elementele arhaice ce descind din substratul spiritual indoeuropean. Asemănările lingvistico-culturale scito–iraniene i-au determinat pe unii cercetători sa încerce reconstituirea spiritualităţii sciţilor; pornind de la teoria elaborata de G.Dumezil, adesea ignorand dimensiunea spaţială şi temporală de constituire a lor.

În cele ce urmează ne vom referi la elementele din spiritualitatea scitică, ce ţin de tradiţia mitologică indoeuropeană arhaică şi care sunt prezente în mitologia populaţiilor balcanice. Cele mai ample informaţii despre credinţele

© Corneliu Popovici, 1996.

sciților le comunică Herodot în "Istorii"[1]. El vorbește despre divinitățile sciților și concepțiile etno-teogonice, expuse în trei legende. Autorul dorea să explice originea sciților din spațiul nord-pontic și statutul care îl dețineau anumite triburi în cadrul lumii scitice. Aceste informații au suscitat interesul mai multor cercetători, care propun diverse interpretări. Procedeele folosite au ca scop reconstituirea structurii credințelor populațiilor nord-pontice și a naturii elementelor componente.

Printre metodele aplicate se remarcă modelarea structurilor spirituale în raport cu natura etnică și influiențele străine exercitate asupra mediului cultural nord-pontic. Astfel se încearcă:

a) modelarea după structuri considerate proprii tuturor popoarelor indoeuropene;

b) modelarea după structuri indo-iraniene;

c) modelarea după structurile credințelor lumii antice mediteraniene;

d) modelarea după structuri considerate proprii tuturor sistemelor religioase, aflate într-o anumită etapă a dezvoltării lor (animism, totemism, etc.).

Deși există multiple lacune de ordin informațional, adepții acestor metode încearcă să găsească un numitor comun, o matrice care să le permită elucidarea credințelor scitice. Metoda de modelare comportă mai multe puncte vulnerabile, determinate de neglijarea dimensiunilor temporale și spațiale, în care se produce orice fenomen istoric, inclusiv cel spiritual. Importanța abordării acestor dimensiuni crește considerabil, în deosebi în cazul reconstituirii mediului spiritual, lipsit de omogenitate etnică și culturală.

O altă categorie de metode, folosite la reconstituirea credințelor scitice, au ca obiect de studiu doar unele elemente, provenite atât din sursele literare, cât și din cele arheologice:

a) metoda etimologică;

b) metoda comparativă;

c) metoda descriptivă.

Spre deosebire de metodele menționate acestea din urmă relevă un grad mult mai înalt de eficiență, deoarece țin cont de dimensiunile amintite, deși nu sunt lipsite de critici. Sunt folosite noțiuni cu o semnificație considerată proprie tuturor sistemelor religioase, cu toate că aplicarea lor în caracterizarea spiritualității sciților nu este argumentată.

Pentru a fi mai explicit, în cele ce urmează ne propunem să facem o prezentare a modului de aplicare a metodelor menționate. Tentativele de a modela credințele sciților în conformitate cu principiul tripartit au fost întreprinse, dupa cum am menționat, de G.Dumezil. Autorul își elaborează teoria pornind de la tradiția culturală indo-iraniană. El vedea în structura de castă a societății tradiționale a indo-iranienilor o manifestare a principiului tripartit[2]. G.Dumezil și adepții lui[3], au ajuns la această concluzie pornind de la varianta scitică a legendei etnogonice. Ipoteza s-a încetățenit cu timpul în scitologie, fiind considerate discutabile doar unele probleme de ordin secundar, cum ar fi determinarea numărului de triburi și simbolurile ce le corespundeau, ca și raportul lor cu diferite personaje din mitologia avestică.

G. Dumezil a acordat o deosebită atenție problemelor scitologice pe parcursul mai multor ani. Concepțiile savantului francez au suferit anumite transformări pentru ca în cele din urmă să susțină existența la sciți a unei structuri sociale tripartite, conform unei mitologii ideale.

Ideile lui G. Dumezil au fost dezvoltate de către E.Grantovsky și D.Raevsky. E.Grantovsky încearcă să argumenteze ipoteza, potrivit căreia societatea scitică poate fi identificată cu cea indo-iraniană nu numai în tradiție, dar și ca realitate istorică. Cercetătorul consideră că pe timpul lui Herodot și Lucian în societatea scitică existau caste închise, de tipul celor orientale[4]. D. Raevsky aplică principiile teoriei tripartite la interpretarea atât a surselor literare, cât și a celor arheologice[5]. Lucrările eminentului savant se caracterizează printr-o exacerbare neîntemeiată a importanței teoriei tripartite pentru reconstituirea credințelor scitice.

În istoria cercetării spiritualității populațiilor nord-pontice constatăm o anumită continuitate. Urmându-l pe V.Miller, care a sesizat apropierea între limba sciților și cea osetină și între eposurile eroice ale acestor doua popoare, G.Dumezil și V.Abaev au continuat investigațiile în acest domeniu, trasând noi paralele scito-osetine. De notat că V.Abaev recurge la unele paralele indo-iraniene în tentativa de a reconstitui panteonul scitic, susținând că "...doar sciții, unicul trib iranian, au rămas străini Zoroastrismului, păstrând credințele vechilor arieni"[6]. Anume din această perspectivă autorul încearcă o interpretare a relatărilor lui Herodot despre panteonul sciților. El consideră structura panteonului (șapte divinități) drept reminiscență ariană timpurie, moștenită atât de religia scitică, cât și de zoroastrism.

Un șir de cercetători, care au activat la finele secolului trecut și începutul secolului al XX-lea, pornind de la ideea apropierii lingvistice între sciți și alte popoare indo-iraniene, trasează paralele care țin de cultura spirituală a acestora. M.Rostovtzeff consideră că principalele culte scitice au fost împrumutate de la perși, argumentandu-și ipoteza prin Ahura Mazda[7]. La randul sau I. Tolstoy, pornind de la teza că reprezentările de proveniență orientală din arta scitică nu sunt altceva decât imagini ale divinităților, relevă originea asiatică a cultelor nord-pontice[8].

Deși reprezentanții orientării iraniste au adus o contribuție însemnată la studierea culturii scitice, am nota caracterul sincretic al acestei culturi, ce se cristalizează în urma interferenței mai multor elemente și influiențe. Prin urmare, mediul cultural nord-pontic are un caracter neomogen, iar exagerarea uneia din componentele lui pentru caracterizarea întregului areal rămâne puțin convingătoare. Se remarcă faptul că elementele protoiraniene și iraniene din spațiul nord-pontic și cele orientale comportă diferite caracteristici, atât în ceea ce privește originea lor, cât și raporturile cu elementele culturale alogene, pe parcursul diferitelor perioade cronologice. Reconstituirea culturii "barbare" nord-pontice rămane posibilă doar elucidând valoarea fiecărui element component, atât în plan general, cât și zonal.

Sunt frecvente încercările de a modela credințele sciților conform structurilor mitologice elene. Astfel de tendințe pot fi remarcate în lucrările lui S.Jebelev, care în reconstituirea spiritualității scitice pornește de la informațiile cuprinse în relatările lui Herodot și în deosebi de la paralelele trasate de

Părintele istoriei între divinităţile elene şi cele scitice. Autorul recurge la o modelare a spiritualităţii scitice după structurile politeiste ale mitologiei elene[9]. Această tentativă merită atenţie, deoarece autorul se conduce de un principiu valoros, în conformitate cu care informaţiile ce apaţin unui reprezentant al mediului cultural elen pot fi elucidate doar în cazul când se va ţine cont de tradiţia mitologică, căreia îi apaţine acesta. De notat importanţa tradiţiei mitologice greceşti despre spaţiul nord-pontic, cuprinsă în relatările autorilor antici, precum şi prezenţele din concepţiile mitologice ale coloniştilor din regiunea respectivă. Multiple sunt tentativele de a modela credinţele sciţilor în conformitate cu structurile considerate proprii tuturor sistemelor religioase aflate la o anumită etapă a evoluţiei lor. Această metodă reprezintă un rod al gândirii pozitiviste, care concepe evoluţia culturii spirituale a mai multor popoare ca o succesiune aproximativă de etape ale unui proces şi, prin urmare, religia sciţilor din epoca lui Herodot reflecta o astfel de etapă. O altă caracteristică a metodei constă în aprecierea religiei ca o expresie a relaţiilor sociale. Este acceptată, ca una din caracteristicile de bază ale religiei sciţilor din timpul lui Herodot, ideea transformării cultelor tribale în cele ale uniunilor de triburi şi constituirea în acest mod a unui panteon al divinităţilor supreme. M. Artamonov apreciază religia sciţilor ca una de tip primitiv, care s-a apropiat doar de etapa antropomorfizării divinităţilor şi constituirii unei ierarhii a lor. Cercetătorul rus releva de asemenea existenţa unor puternice reminiscenţe arhaice de ordin totemic ce i-au permis lui Herodot să schiţeze unele paralele între divinităţile scitice şi natura arhaică a theosului elen[10]. La rândul său, V. Abaev apreciază statutul deţinut în panteonul scitic de divinităţile feminine ca un compromis între ideologia matriarhală şi cea patriarhală[11]. Cercetătoarea ucraineană S.Bessonova consideră posibilă reconstituirea religiei sciţilor doar luându-se ca bază structura tripartită a credinţelor slavilor, întocmită de V.Ivanov şi V.Toporov[12]. Această metodă este folosită atât la interpretarea surselor literare, cât şi a celor arheologice. Mai mulţi cercetători încearcă în acest mod să explice imaginile artistice, raspândite în spaţiul nord-pontic, în deosebi ale celor ce ţin de stilul animalier[13].

Alături de observaţiile de ordin metodologic, am menţiona şi cele ce ţin nemijlocit de studierea surselor utilizate. În reconstituirea spiritualităţii populaţiilor nord-pontice un loc central îl deţin sursele literare şi mai ales aşa-numitele legende scitice. Legendele atribuite sciţilor de mai mulţi autori antici sunt invocate atât la explicarea credinţelor, cât şi a principalelor aspecte de ordin social.

Este inadmisibilă ignorarea informaţiei respective în tentativa de interpretare a credinţelor scitice, însă acest lucru va fi ineficient fără o studiere, în prealabil, a gradului de implicare a tradiţiei mitologice greceşti în alcătuirea legendelor vizate. Nu este argumentată nici ipoteza conform căreia legendele ar fi reprezentat o interpretare elenă a unuia şi aceluiaşi prototip scitic. Studierea comparativă a legendelor denotă răspândirea lor în tradiţia literară elenă, cu diverse grade de implicaţie a mitologiei greceşti in alcătuirea lor. Astfel, relatările lui Herodot (IV 11–13) reprezintă o expresie a tradiţiei mitologice greceşti referitoare la spaţiul nord-pontic. Am nota că unele idei

care stau la baza relatărilor lui Aristeas sunt prezente şi în informaţia atribuită de Herodot elenilor din Pont (Herodot, IV 8–10) Printre legendele amintite de Părintele istoriei un loc aparte îi revine mitului antropogonic, autorii căruia ar fi fost înşişi sciţii (Herodot, IV 5–7). El comportă unele elemente care îl apropie de celelalte legende, ce tratează originea sciţilor, precum şi de tradiţia mitologică indo-iraniană. Printre elementele centrale ale legendei este Targhitai, considerat strămoşul sciţilor. Anume acest personaj apropie legenda sciţilor de tradiţia mitologică indo-iraniană. Determinarea naturii lui Targhitai constituie una din cele mai controversate probleme ce ţin de interpretarea relatărilor autorilor antici despre originea sciţilor.

De multe ori cercetătorii pornesc de la o presupusă paralelă trasată de Herodot între Targhitai şi Herakle, primul fiind conceput ca o substituire elenă a personajului scitic[14]. În calitate de argument central la fundamentarea ipotezei enunţate este invocată aşa-numita călătorie a eroului elen cu carul prin spaţiul scitic. Această afirmaţie nu poate fi însă verificată după opera lui Herodot, cum nu pot fi ignorate nici prezenţele elene din legendă (Herodot, IV 8–10), care sunt explicate ca atribuiri selective a unor episoade din biografia eroului elen, celui scitic, în conformitate cu cerinţele mitului barbar[15].

Printre afirmaţiile ce nu sunt confirmate de relatările lui Herodot, adesea atribuite de mai mulţi cercetători eroului scitic, se înscrie posibila scenă de luptă cu monstrul htonian[16].

Un adept al ipotezei identificării lui Targhitai cu Herakle a fost şi B. Gracov[17]. Cercetătorul invocă unele date arheologice, care în viziunea lui ţin de tradiţia mitologică referitoare la Targhitai. Printre ele se înscriu numeroase plăci din aur, descoperite în tumulurile scitice (Tchertomlîc, Tchemîrevo, Melitopol, etc.), pe care ar fi fost reprezentate scene din viaţa lui Herakle (lupta lui cu leul de la Nimmeia, lupta cu grifonii, etc). Targhitai este identificat cu imaginea razboinicului scit ce luptă cu o fiinţă fantastică, de pe medalionul de aur descoperit la Hersones[18]. B. Grakov susţinea, de asemenea, că imaginile respective aveau şi o semnificaţie ce ţine de ideologia regală. În secolul al IV-lea î. Chr. legenda despre eroul-strămoş şi primul rege al sciţilor capătă nuanţe noi, determinate de anumite transformări sociale cum ar fi instaurarea unei despoţii în Sciţia (regatul lui Ateas) şi apariţia primelor reprezentări antropomorfe în mitologia sciţilor. Această metodă de reconstituire a naturii lui Targhitai nu poate fi acceptată atât din considerentele menţionate, cât şi din cauza modului în care sunt tratate sursele antice. Investigaţiile vizate nu elucideaza raportul între legendele prezentate de Herodot şi nici nu explică posibilitatea atribuirii lor sciţilor. Mai mult ca atât, afirmaţia ce declară legendele o interpretare elenă a unor mituri scitice se află într-o flagrantă contradicţie cu semnificaţia lor. Acceptarea ipotezei enunţate ca premiză iniţială pentru cercetare face imposibilă identificarea lui Targhitai cu Herakle, deoarece în leghenda (Herodot, IV 8–10) ce are ca idee centrală procesul formării statutului celor trei popoare (agatirşii, gelonii, sciţii), Herakle are un vădit caracter elen, ocupând o poziţie centrală în primul orizont al legendei, urmat de cel în care figurează fiii lui. La rândul său, legenda (Herodot, IV 5–7) are ca subiect central procesele antropogonic, sociogonic, cosmogonic şi nicidecum pe cel etnogonic. Targhitai are o natură deosebită de

cea a lui Herakle, ocupând un loc central în primul orizont al acțiunii, prezentate în legendă. Deja V. Miller, iar mai târziu V. Petrov au sesizat unele dificiențe în tentativa de a-l identifica pe Herakle cu Targhitai, susținând că acestuia îi corespunde Zeus[19].

Similitudinile etno-culturale scito-iraniene i-au determinat pe o seamă de cercetători să încerce o reconstituire a naturii lui Targhitai, indentificându-l cu personaje din tradiția mitologică avestică. Astfel sunt trasate paralele între Targhitai și Haoșianh sau Traetaona-Feriduna[20]. Targhitai este prezentat în ipostaza de "primul om", divinitate a lumii materiale, făuritorul cosmosului social și natural. Această ipoteză este formulată de cercetătorii care pornesc în studiile lor de la stabilirea unor paralele între Targhitai și Traetaona, folosind izvoare ce țin de tradiția mitologică iraniană și valoroase studii științifice[21].

Sigur, similitudinile între aceste două personaje sunt fascinante. Ca și Targhitai, Traetaona-Feriduna este tatăl a trei feciori, mezinii lor devin stapânii popoarelor din Sciția și, respectiv, Iran. Am nota și similitudinile funcționale ale personajelor din mitologiile vizate. D. Raevsky îl apropie pe personajul scitic de cel iranian și de Trita din mitologia indiană. Această afirmație rămâne, însă, neargumentată. În mitologia iraniană episodul luptei lui Traetaona și victoria asupra dragonului Agi-Dahaka deține un loc central, Targhitai, însă, nu este prezentat de autorii antici într-o asemenea postură. Personajul scitic comportă și unele asemanări cu Trita din mitologia indiană. De mai multe ori Trita este însoțit de epitetul Aptyah, ceea ce denotă apropierea lui de cultul apei, caracteristică proprie și lui Targhitai. Pentru a fi mai convingători unii cercetători invocă și sursele arheologice, cum ar fi pictura cavoului Nr. 9 din Crimeia. În această scenă este reprezentat un călăreț cu o lance în mâină, iar în partea dreaptă – doi câini care atacă un mistreț. Această scenă comportă unele similitudini cu cele ce țin de cultul lui Trita și care erau pe larg răspândite în arta indo-iraniană. Un alt subiect ce îl apropie pe Targhitai de eroul iranian se referă la așa-numitul "patrat scitic", menționat în relatările lui Herodot (IV, 10). Conform tradiției mitologice iraniene, "a paisprezecea țară, creată de Ahura–Mazda", ar fi fost patria lui Traetaona[22]. Ca și Sciția ea avea aceeași configurație – patratul. O altă dimensiune esențială în reconstituirea naturii lui Targhitai și a posibilelor paralele cu Traetaona ține de ipostazele de "primul om", asupra căreia insista Herodot. În tradiția mitologică iraniană Traetaona-Feriduna nu apare niciodată într-o astfel de postură. Traetaona este considerat divinitate, pe când Herodot insistă asupra ipostazei de "primul om" a lui Targhitai. Similitudinile între Targhitai și Traetaona rezidă în primul rând în modelarea mitului în corespundere cu principiile teoriei tripartite. Ambele personaje ar fi avut câte trei feciori, iar acțiunea descrisă în mit se desfășoara în trei etape. Acest din urmă principiu este caracteristic pentru întreaga mitologie indo-iraniană. Astfel, Traetaona are trei feciori, de trei ori învinge dragonul, care are trei capete, el însuși este al treilea frate, iar din punct de vedere etimologic teonimul are aceeași semnificație ca și Trita[23].

Reconstituirii naturii lui Targhitai și definirii raporturilor acestuia în tradiția mitologică indo-iraniană i-au fost consacrate valoroase studii științifice[24].

Una din concluziile ce se profilează este apartenența lui Targhitai la tradiția mitologică scito-iraniană arhaică. Feciorii lui Targhitai, potrivit mai multor cercetări, pot fi indentificați cu cele trei zone cosmice, prncipiul paternității fiind central în legendele sciților. Deși ipotezele enunțate aparțin unor cercetători cu renume, ele nu pot fi acceptate ca finale. Sunt semnificative din această perspectivă investigațiile de ultimă oră, care pornesc de la relatările autorilor antici și iau în considerație ipotezele anterioare. Targhitai ar fi fost un rege-erou considerat și "primul om", ipostază care în timpul lui Herodot devine principală. Nu este exlusă nici postura de "patriarh" a lui Targhitai, indentificându-l cu cei mai "bătrâni nați din mitologia osetină – Urăzmag, Uarhag etc.[25]

Între Targhitai și divinitățile menționate pot fi trasate un șir de paralele, în deosebi de ordin lingvistic. Problema constă în a determina originea acestor similitudini: au un caracter incidental, apațin tradiției mitologice indio-iraniene comune sau se datoreaza procesului de difuzie sau interferență culturală. Rezolvarea problemei enunțate se află într-o strânsă legatură cu elucidarea naturii lui Targhitai.

În soluționarea problemei, ca și autorii vizați, vom porni de la relatările Părintelui istoriei. Conform afirmațiilor lui Herodot, Targhitai este unul din personajele centrale din legenda (Herodot, IV 5–7) ce tratează procesul antropogonic și sociogonic la sciți. În concepția autorului el este "primul om" din viitorul spațiu scitic, iar în structura acțiunii legendei ocupă un loc intermediar între perioada preantropogonică și cea de geneză a societății. Prin urmare, el întruchipează întregul proces antropogonic, fiind părintele a trei feciori de vârstă diferită, care simbolizează etapele consecutive ale procesului sociogonic. Coloxai simbolizează a treia etapă, cea finală, în definirea societății scitice. Anume el va domina în societatea nou creată. Dacă procesul sociogonic este prezentat prin prisma teoriei tripartite, atât de caracteristică mitologiei popoarelor indoeuropene, atunci cel antropogonic este întruchipat într-un singur personaj. Ambele acțiuni se desfășoară într-un spațiu mitologic cu aceeași proiecție – orizontală. Procesul sociogonic are o vadită coloratură spațială. Nu întamplător obținerea puterii de către Coloxai este sinonimă cu stabilirea dominației asupra acestui spațiu. Pornind de la faptul că Targhitai întruchipează întregul proces antropogonic, este rezonabil să presupunem caracterul polisemantic al naturii lui. Supoziția este susținută și de etimologia apelativului respectiv.

Am nota că deja D.Raevsky, trasând unele paralele între Targhitai și Trita, consideră eroul scitic ca o întruchipare a cosmosului tripartit[26]. Interpretarea naturii lui Targhitai din perspectiva teoriei tripartite a lui Dumezil nu reflectă, însă, conținutul legendei. Polisemantismul naturii eroului scitic devine evident în urma trasării unor paralele cu divinitățile ce îndeplinesc funcții similare celor menționate la Herodot.

Atât la iranieni, cât și la indieni Yima este considerat o întruchipare a primului om, erou civilizator, cel care a constituit sociumul și a dominat lumea în mileniul epocii de aur. Acest personaj cunoaște un șir de modificări pe parcursul timpului, în deosebi în mitologia iraniana (vezi Yama, Gaiomard, etc). Daca natura acestei divinități a cunoscut mai multe transformări, atunci

cultul avesticului Yima s-a constituit în urma evoluției unui concept mult mai arhaic. Din punct de vedere etimologic, teonimul vizat este interpretat ca "gemeni", "cel ce are o natură dublă", aflându-se într-o strânsă legătură cu cultul gemenilor și cel al focului, răspândite pe larg la popoarele indoeuropene. Natura dualistă (a lui Yima) se manifestă și în tradiția despre pretențiile lui de a ocupa o poziție dominantă în lumea celor vii și lumea de apoi. Din perspectiva similitudinilor cu Targhitai, ar fi de menționat raportul lui Yima cu Ardvisara – Anahita (zeița apei și a fertilității), în tentativa de a obține dominația asupra lumii divine și celei pamânteşti. Am nota în acest context și mitul avestic despre crearea din porunca lui Ahura–Mazda a Varei, care se asemăna cu lăcașul lui Yima[27] și "patratul scitic". O alta caracteristică ce îl apropie pe Yima de Targhitai, rezidă în legătura divinității indo-iraniene cu cultul soarelui (focului, unul din părinții acestuia fiind Vivahvanta).

Menționăm și unele similitudini între natura lui Targhitai și cea a lui Traetaona și Trita, ce țin de substratul arhaic indoeuropean, al mitologiei iraniene. Deja Gh.Bartholomae deriva acest apelativ din radăcina Trita[28]. În mitologia iraniană Trita este numele celui de-al treilea om, care a preparat băutura sacră haoma, ce are concomitent o natură triplă și unitară. El este considerat al treilea și cel mai mic dintre frați. Trita obține puterea în urma pătrunderii în lumea acvatică, fiind numit și Trita-Apatia. În Rigveda acest teonim, însoțit de epitetul Apaida, este menționat de 40 de ori în 29 de imnuri. Trita se află într-o strânsă legatură atât cu cultul apei, cât și cu cel al focului[29]. Deși există numeroase similitudini, Targhitai nu poate fi indentificat nici cu una din divinitățile menționate. El are o natură ce se caracterizează prin cumularea tuturor caracteristicilor ce țin de procesul antropogonic, întruchipând concepții ce descind din tradiția preavestică. Targhitai comportă și unele caracteristici ce îl apropie de divinitățile din așa-numitul panteon scitic, care încă o dată denotă apartenența acestui cult la tradiția arhaică. Luând în considerație natura lui Targhitai, caracterul arhaic al concepțiilor pe care le întruchipează, precum și specificul impactului eleno-barbar, materializat în legendele despre originea sciților și a așa-numitului "panteon scitic", constatăm o influiență grecească substanțială asupra procesului de individualizare și personificare de către sciți a concepțiilor menționate în chipul lui Targhitai. Apropierea fonetică și funcțională a lui Targhitai cu Taghimasados, Arghimpasa și Tabiti [Taghiti] impune necesitatea efectuării unui studiu comparativ al acestor divinități, precedat de elucidarea naturii divinităților din panteonul scitic.

Dar înainte de a face o prezentare a manifestării principiului tripartit în panteonul scitic, ar fi de notat că el determina structura legendelor scitice.

Principiul tripartit stă la baza structurii panteonului scitic. Ca și în legendele scitice, procesul de constituire a existenței este conceput drept o succesiune consecutivă a trei etape: cea din urmă fiind finală, indentificându-se cu lumea ce îl înconjura pe scit. Divinitățile scitice erau considerate întruchipări ale procesului tripartit. Supoziția este susținută de semnificația teonimelor scitice. Sunt semnificative interpretările etimologice ale apelativelor menționate de Herodot (Tabiti, Arghimpasa, Taghimasados).

Autorul antic o plasează în fruntea panteonului scitic pe Tabiti. Această afirmație a suscitat interesul mai multor cercetători, care propun diverse interpretări, adesea contradictorii. Dezacordul în opinii este generat de insuficiența informației (Herodot o menționează o singură dată). Cunoscutul om de știință M.Rostovtzeff, fiind preocupat de religia sciților, și în deosebi de problemele inițierii, vorbea despre popularitatea cultului Tabiti, iar statutul ei îl explică prin reminiscențele de tip matriarhal ce persistau în societatea nord-pontică de la mijlocul mileniului I î. Chr.[30] Supoziția vizată a fost susținută în literatura de specialitate[31].

În majoritatea cazurilor, urmându-i lui Herodot, cultul Tabiti este indentificat cu cel al vetrei. Deși sunt schițate multiple paralele între divinitatea scitică și Hestia, cultul zeiței elene rămâne neelucidat sau este redus la ideea venerației vetrei, fără a-i indica cadrul de constituire și evoluție[32]. Tandemul Tabiti–Hestia a servit ca punct de reper pentru cercetătorii care considerau divinitatea scitică o întruchipare a caracterului unitar ce comportă aspecte ale cultului fertilității. Am nota aici tentativele de evidențiere a unor caracteristici htoniene în cultul Tabiti. Ea este considerată stăpână a spiritelor stramoșești, fapt ce le permite unora să o indentifice cu Vesta romană. Tabiti este identificată cu marea zeiță, Mama sciților, Mama întregului univers, cu strămoșul matriliniar al fiecărui neam scitic cu o divinitate ce întruchipează focul în toate manifestările lui sau cu *Τυχγ Βαδιλεια* (Strabon, XII, 3, 31) din perioada elenistică. La reconstituirea naturii Tabitei, alături de metoda comparativă sunt aplicate priincipiile celei etimologice. Acestea din urmă au permis derivarea teonimului scitic din rădăcina *-tap* (sanscrit) – "a arde, a încălzi"[33]. Tabiti ar fi fost "cea care încălzește", sau "cea înflăcărată." Apelativul scitic descinde din aceeași rădăcină ca și Tapas (căldura – unul din conceptele de bază ale cosmogoniei vedice, ce se află într-o strânsă conexiune cu cel de lumină solară și cel de element primar al Universului), sugerând o posibilă paralelă cu epitetul Agni-tapasvat, tapistha. În mitologia indoeuropeană comună lipsesc analogii teonimului scitic, situație care le-a permis unor cercetători să prezinte apelativul scitic ca un epitet, deși în Mahabharata este menționată o divinitate, fiica Soarelui, ce purta numele Tapai, fiind identificată în lucrările de specialitate cu eroina eposului osetin Aṭnruhs.

În condițiile când sursele literare referitoare la Tabiti sunt puține la număr, devin importante alte două fragmente herodotiene, unde se vorbește despre așa-numitele "hestii regale", care sunt identificate cu obiectele sacre din legendele scitice. Nu lipsesc, însă, nici încercările de a interpreta afirmațiile lui Herodot despre "hestiile regale", prin prisma teoriei tripartite, fiind identificate cu focul din cele trei Zone ale cosmosului[34].

Prin urmare, interpretările relatărilor lui Herodot denotă apropierea cultului Tabitei de cel al focului, atât de important pentru tradiția avestică și mitologică indoeuropeană comună. Autorul o plasează în fruntea panteonului scitic, acordându-i un statut de superioritate în raport cu celelalte divinități. Statutul Tabitei, analiza etimiologică ne permit să vorbim despre divinitatea scitică ca o întruchipare a unității, ce face posibilă existența comunităților umane și a armoniei cosmice. Această ipostază descinde din tradiția mitologică

indoeuropeană. Cultul Tabitei s-a cristalizat în urma interacțiunii concepțiilor mitologice autohtone cu tentă panteistă și a celor teiste, dominate de principiul antropopatismului psihologic al grecilor. O implicație deosebită în desfășurarea acestui proces au avut-o concepțiile mitologice elene despre spațiul nord-pontic. Informatorii lui Herodot recurg la modelarea spiritualității autohtone nord-pontice după structurile mitologiei homeriene și ale doctrinelor religioase ale coloniștilor din zona vizată. Aceștea din urmă considerau ca Stăpână a teritoriului pe care îl populau, o divinitate feminină, careia trebuiau să se închine și sciții. Este și firesc că elenii, vorbind despre principiul central al spiritualității scitice, să recurgă la identificarea lui cu divinitatea stăpână a spațiulu nord-pontic.Focul este principiul substanțial al unității lumii materiale, al existenței în concepția sciților. În tradiția spirituală indoeuropeană focul de multe ori este sinonimul luminii, adică al lumii vizibile, identificată cu existența. Focul sau lumina sunt caracteristici ale divinităților superioare (inclusiv a lui Zeus), stăpânitoare a lumii existente, a etapei finale în desfășurarea procesului teocosmogonic. Prin umare, Tabiti este o personificare elenă a principiului ordinii, a existenței, din concepțiile populațiilor autohtone nord-pontice. În acest context, se remarcă similitudinile între Tabiti și Zalmoxis, asemănări ce descind din substratul spiritual comun.

Relativ la "hestiile regale", de notat unele similitudini în statutul lor cu cel al "obiectelor sacre" din legendele scitice. În ambele cazuri autorul vorbește despre atribute ale puterii regale: posedarea obiectelor sacre îi permite feciorului mai mic să obțină puterea în Sciția, "hestiile regale" întruchipează obiectele în fața cărora se aduce cel mai mare jurământ. Deci, ele țin de concepțiile sciților despre existență, având un statut asemănător cu cel al farnului, din spiritualitatea iraniană.

Dacă Tabiti este o întruchipare a principiului ordinii, ce face posibilă existența, atunci Apia este o personificare elenă a conceptului origini substanțiale a existenței. Ca și alte divinități scitice, Apia este amintită de Herodot, care o identifică cu Gaia din panteonul elen. Paralela, trasată de autorul antic, și realizările lingvisticii indoeuropene, i-au determinat pe unii cercetători să derive teonimul respectiv din avesticul *api* (apa), insistând asupra asemănărilor din limbile baltice și germanice[35]. Este certă apartenența teonimului scitic la valorosul lexicon mitologic indoeuropean. În reconstituirea cultului Apiei sunt aplicate principiile metodei comparative. Sunt schițate paralele, în deosebi în tradiția mitologică iraniană. Se fac referințe la cosmogoniile indo-iraniene, în care un loc central îl deținеau concepția despre "pământul umed", considerat o întruchipare a fertilității[36]. În susținerea acestei ipoteze sunt aduse mai multe exemple din cosmogoniile protoindo-iraniene,în care apa deținea un statut important, reprezentând elementul primar. Apia ar fi reprezentat în viziunea unor cercetători, adepți ai teoriei tripartite, zona inferioară a cosmosului, supoziție, care rămâne puțin convingătoare. Principiile lui G. Dumezil nu reflectă nici structura legendelor scitice, nici a panteonului, amintit de Herodot. Analiza etimologică a teonimului, similitudinile din arealul mitologic indo-iranian denotă importanța pe care o avea Apia în procesul cosmogonic. Ea întruchipează elementul primar, din care apare existența și nicidecum nu este o personificare a uneia din sferele

cosmice. Supoziția enunțată este confirmată de relatările lui Herodot consacrate Ehidnei din legendele amintite. Părintele istoriei scrie despre o ființă cu evidente caracteristici htoniene, care ar fi fost prima ființă din Sciția ce a dat naștere la trei frați, mezinul devenind ulterior stăpânul Sciției. Apia, ca și Ehidna sau fiica lui Boristene, are o antură htoniano-acvatică.

Sunt evidente în acest context asemănările între cosmogoniile orficilor și cele ale populațiilor nord-pontice, care descind din substratul spiritual indoeuropean comun. După cum am menționat, spre deosebire de Tabiti, care era o întruchipare a principiului ordinii, Apia este o personificare a elementului primar ce stă la originea existenței.

Herodot, vorbind despre panteonul scitic, amintește tandemul Apia–Papaios, care întruchipează principiul fertilității și legătura între lumea iraniană și cea htoniană, izvorul lumii vii și perechea divină primară, prezentă în majoritatea cosmogoniilor indoeuropene: la iranieni Arimatai și Ahura-Mazda, la indieni conceptul "dyaka- prthivi", ce desemna întreaga lume vie. Raportul între Arghimpasa–Afrodita (o altă divinitate scitică) și Apia este similar celui între Arimatai și Ardvisura–Anahita.

Definirii naturii Arghimpasei, identificată de Herodot cu Afrodita, i-au fost consacrate valoroase studii. Ca și în cazurile altor divinități, metoda etimologică rămâne cea preferată în reconstituirea naturii Arghimpasei. Deja V.Millenhoff derivă partea finală a teonimului scitic din sanscriticul *pac* – "a privi" și zendicul *paithia* – "putere, protecție" (*paiti* – a proteja). Sunt trasate unele paralele cu iranicul *paya* – pașune" sau cu *pati* – "stăpân"[37]. De multe ori în reconstituirea naturii divinității scitice se apelează la principiile metodei comparative. Arghimpasa, potrivit acestor cercetători, comportă similitudini cu cultele Artiei, și Ișstar – cu asiatica Astarta, Marea zeiță microasiatică Kybela sau zeița Lunii. Divinitatea scitică este o întruchipare a unei anumite puteri din Cosmosul deja creat. Funcțiile Arghimpasei țin de societatea sciților, în care ea menține ordinea. Unele funcții asemănătoare cu cele ale Arghimpasei le posedă și alte divinități din panteonul scitic: Oitosiuros, Ares, Herakle, Taghimasados. Oitosiuros este identificat de Herodot cu Apollo. Adepții metodei etimologice interpretează cea de-a doua parte a teonimului -*συρος* – ca identic epitetului divinităților avestice *sura* – "puternic"[38] sau cu vedicul *cura* – "erou"[39]. La rândul său, partea finală a teonimului este derivată din avesticul *gαεϑα* – "toata bogăția" (*Gaetosura* – "cu avuție sau bogat in vite", asemănător avesticului *gαοsνα* – "bogat în vite"[40]. Sunt trasate mai multe paralele divinității scitice: cu arianul *Vayu/Vaykasura* – Vayu cel puternic; cu iranicul *Mithra* sau cu grecescul *Apoloo*. Prin urmare, dacă Tabiti, Apia și Papaios se înscriu în concepțiile cosmologice ale sciților, celelalte divinități țin de dimensiunea socialului. Ar fi de notat că însuși Herodot face o clasificare a panteonului scitic. Divinitățile sunt împărțite în două grupe: primei – aparțin divinitățile principale: Tabiti, Apia și Papaios; celei secunde – Arghimpasa, Oitosiuris, Ares și Herakle. După cum rezultă din investigațiile efectuate, divinitățile din prima grupă întruchipează principiile cosmologice (cel al ordinii și genezei substanțiale), cele din grupa a doua – categorii și funții ale socialului. Prin urmare, ca și în legenedele scitice, vorbind despre panteonul populațiilor nord-pontice, autorul antic a sesizat și ține să sublinieze două

aspecte centrale ale concepției despre lumea acestora: originea și statutul cosmosului și al societății. Studiul efectuat ne permite să susținem caracterul sincretic al spiritualității sciților. Credițele populațiilor nord-pontice, relatate de autorii antici s-au constituit în urma interacțiunii între concepțiile arhaice și cele ale coloniștilor eleni. Influiența grecească a avut un caracter formal ca și impactul principiului antropopatismului psihologic, dominante ramânând elementele de substrat. Deși sunt supuse unei interpretări prin prisma concepției teiste despre lume, de către informatorii lui Herodot, credințele sciților mențin elementele arhaice, reminiscențe ale spiritualității indoeuropene, preavestice. Aceste elemente se profilează în legendele și în structura panteonului scitic. Printre ele se înscriu: principiul tripartit (deosebit de cel al lui G.Dumezil), în conformitate cu care existența s-a cristalizat în urma desfășurării procesului devenirii, identificat cu succesiunea consecutivă a trei etape, cea din urmă fiind finală, întruchipând lumea ordonată existentă. Procesul devenirii, în viziunea sciților se încheie cu constituirea sociumului, cu încetățenirea anumitor raporturi între triburile scitice.

În panteonul sciților, reminiscențele arhaice sunt notabile: Apia și Papaios întruchipează principiul genetic al existenței substanțiale; Tabiti – întruchipează principiul ordinii, cel ce stă la baza cosmosului. Elementele arhaice comportă unele similitudini cu concepțiile ontologice ale geților și ale orficilor. Această situație ne permite să vorbim despre o continuitate spirituală în Sud-Estul Europei. Doctrinele și credințele din mileniul I î. Chr, din această zonă geografică s-au constituit având la bază concepții asemănătoare despre lume, ce țin de substratul etno-cultural comun, format în urma destrămării comunității indoeuropene.

Supoziția enunțată este susținută de similitudinile spirituale orfico-nord-pontice. Printre acestea se înscriu elemente fundamentale, cum ar fi principiul tripartit vizat, deosebit de cel al lui G. Dumezil. El stă la baza concepțiilor cosmogonice ale sciților și ale doctrinelor teocosmogonice ale orficilor. Concepțiile panteiste și cele monopanteiste caracterizează doctrinele teocosmologice ale orficilor. Sunt cunoscute mai multe variante de teogonii orfice ce s-au constituit în urma interacțiunii mitologiei homeriene și a unor concepții de tip arhaic asemănătoare ca acelea din mediul spiritual nord-balcanic. Ipoteza este susținută de conținutul teogoniilor orfice, îmbibate cu elemente de sorginte homeriană, fără a fi lipsite de cele arhaice, care le acordă un caracter original. Printre acestea se înscrie și principiul tripartit. Sunt semnificative în această privință teogoniile cu caracter monopanteist ce îl au în centru pe Fanes. De cele mai multe ori desfășurarea acțiunii este divizată în trei triade, elementele cărora se află într-o strânsă conexiune. Toate ele întruchipau etapele de constituire a cosmosului, identificându-se cu o anumită forță personificată. Potrivit lui Proklos, teologul Orfeu comunică despre trei neamuri de oameni. Primul – de aur, creat de Fanes, al doilea – de argint, condus de Cronos, al treilea – Titanic, creat din membrele titanilor de către Zeus"[41]. Cel de-al treilea element reprezintă etapa finală în desfășurarea unui anumit proces. Prima epocă, cea a lui Fanes, este constituită, de asemenea, din trei triade. Un alt bun cunoscător al teogoniilor orfice, Damaschios, scria: "...Cronos (timpul este considerat elementul primar unic al tuturor lucrurilor).

Eterul şi haosul – duet, Oul este considerat o existenţă absolută. El consideră această triadă iniţială. (Cronos, Eterul–Haos şi Oul primar)"[42]. Teogonia rapsodică, relatată de Damaschios, confirmă ipoteza despre strânsa conexiune între elementele triadei. Triada este identificată cu una din etapele procesului devenirii, având o structură tripartită (început, mijloc, sfârşit). Cea de-a doua triadă este identificată cu Oul primar, care conţine divinitatea, sau cu Nourul, din care îşi face apariţia Fanes. În acest context ar fi de amintit pe Targhitai din cosmogoniile scitice, care întruchipa întregul proces al devenirii antropologice. A treia triadă este compusă din Metis – ca inteligenţă, Erikipeios – ca potenţie şi Fanes – ca tată. Autorul insistă asupra considerării în calitate de triadă a etapei mijlocii, ea fiind identificată cu o divinitate *τριμορφος* deşi se află în stare embrionară în oul primar. Damaschios include triadele amintite în una mare: "Într-adevar membrul de mijloc este asemănat celor de extremă. El este în acelaşi timp şi Ou şi Divinitate. Este uşor de observat că oul este unitate, iar divinitatea polimorfă cu trei feţe – este diversitatea cogniscibilului, elementul de mijloc este încă unitar, deoarece divinitatea este deja dezmembrată..., mai bine spus ea se află în proces de destrămare"[43].

Principiul tripartit stă la baza teogoniilor orfice, relatate de Ieronim şi Hellanicos şi prezentate de Damaschios[44]. Procesul teocosmogonic este împărţit de autor în mai multe triade. Prima este formată din pamântul dispersat în întreaga natură şi apa, care încleie şi leagă pamântul. În prima triadă intră şi dragonul (şarpele, care se naşte din primele două elemente). Autorul nu uită să menţioneze că această triadă a fost precedată de o altă etapă a devenirii, care era identificată cu începutul unic, din care apare apa şi malul. Ea este anonimă. La originea existenţei se află un început, care cuprinde universul, posedând o anumită potenţie, generând primele elemente substanţiale – apa şi pământul. Aceste elemente sunt primele în procesul devenirii lumii ordonate. Sfârşitul primei etape este identificat cu Fanes, apelativul unei forţe nepersonificate, ce cuprindea universul vizibil. Prezintă un interes aparte şi informaţiile autorului despre dragonul pe nume Chronos (timpul), cel ce nu îmbătrâneşte, identificat cu Herakle, sau Ananca (necesitatea), care respectiv este similară Adrastiei – lipsită de chip şi răspândită în întregul cosmos, ajungând la frontierele lui. În tradiţia mitologică elenă Adrastia este numele unei divinităţi, identificată uneori cu Kybela. În literatură ea este concepută ca întruchiparea legilor lui Zeus, Chronos divine extra şi intracosmice. Grecii, vorbind despre Adrastia, amintesc legea care determină soarta sufletelor. De notat interesul deosebit pentru această divinitate din partea lui Platon. Cunoscutul filosof o identifică cu Nemesida, divinitatea ce supraveghează respectarea legii şi-i pedepseşte pe cei care o încalcă. Platon vorbeşte despre ordinea sau legea Adrastiei. Ea este considerată epicleza Nemesidei, fiind identificată cu Dike[45].

Prin urmare, Fanes încheia în viziunea orficilor procesul devenirii din prima triadă, fiind identificat cu cosmosul. Unii autori antici propun o interpretare etimologică a teonimului elen. Fanes ar fi fost numit astfel, deoarece el primul a devenit vizibil *φαντος* în eter[46]. El a avut o natură bigamă şi, prin urmare, a dat naştere tuturor lucrurilor. În triada vizată, primul şi al

doilea element îndeplinesc doar o singură funcție, contribuie la naşterea lui Fanes. Prima triada a teogoniei lui Ieronim este urmată de alta: Chronos-Zmeul a născut "eterul umed", Haosul nelimitat şi Erebul (întuneric, bezdnă) neguros. Autorul antic sesizează unele asemănări între prima şi a doua triadă. Din cea de-a doua emană a treia, constituită din Oul primar, elelementul bigam şi divinitatea lipsită de chip cu aripi aurite, prin părți având capuri de bou, iar pe cap – un şarpe ce lua chipul diverselor animale. Ca şi în prima variantă a teogoniei, aici ultimul element reprezintă etapa finală a procesului devenirii. De notat că autorul îl consideră inteligență a triadei, iar elementul bigam, diversitatea şi duetul – ca potenție şi, respectiv, oul – ca începutul patern al celei de a treia triadă.

Etapa finală a procesului teocosmogonic al orficilor este legată de numele lui Zeus, care este identificat, după cum am menționat, cu Dionisos. Zeus-ul orficilor este considerat stăpânul lumii ordonate, în care îşi desfăşoară activitatea adepții invățăturii lui Orfeu. În aceste fragmente se manifestă concepțiile panteiste ale orficilor. Zeus este conceput, ca şi predecesorii săi, o forță identificată cu întregul Cosmos, simbolizând în acelaşi timp principiul ordinii. Ideile monopanteiste îşi găsesc expresia în întreaga tradiție orfică. Zeus-ul orfic comportă şi unele similitudini cu cel din tradiția mitologică, inițiată de Homer şi Hesiod. Ca şi în mitologia homeriană, el este considerat stăpânul divinităților, deținând o mare putere asupra lumii celor muritori[47]. În textele orfice Zeus are aceleaşi atribute ca şi la Homer. Alături de numele lui sunt menționate alte teonime cunoscute grecilor. În această privința este semnificativă teogonia relatată în papirusul de la Derveni[48]. Inscripția este un exemplu semnificativ al interacțiunii între tradiția mitologică homeriană şi învățătura lui Orfeu. Zeus este considerat descendentul lui Chronos, care la rândul lui ar fi fost urmaşul lui Uranus. Ideile monopanteiste acordă textului nuanțe originale.

Rezumând afirmațiile făcute, ar fi de menționat că:

– Spiritualitatea tracilor septentrionali şi orfismul comportă un şir de similitudini în credințele populațiilor nord-pontice;

– Paralelele invocate ne permit să susținem caracterul preavestic al spiritualității populațiilor nord-pontice;

– Cultele sciților menționate de Herodot denotă desfăşurarea unui proces de interferență spirituală. Credințele panteiste sunt supuse unei interpretări prin prisma antropopatismului psihologic, elementele de substrat menținându-şi originalitatea;

– Panteonul şi legendele sciților s-au constituit având la bază principiul tripartit, cu o semnificație deosebită de cel al lui G. Dumezil;

– În viziunea sciților orice proces al devenirii, inclusiv cel teocosmogonic, reprezintă o succesiune consecutivă a trei etape. Cea din urmă fiind considerată finală şi identică cu lumea ordonată existentă. Acest principiu caracterizează concepțiile cosmologice şi antropologice ale sciților;

– Principiul tripartit amintit defineşte şi concepțiile teocosmogonice ale orficilor;

– Dacă orfismul reprezintă o mişcare mistico-religioasă, ce s-a constituit odată cu adaptarea unor concepții arhaice la paradigma homeriană, iar

credinţele sciţilor o consecinţă a impactului între elementele autohtone nord-pontice cu cele greceşti şi iraniene, atunci spiritualitatea tracilor septentrionali deţinea o poziţie intermediară între aceste două sisteme de idei. Am nota că orfismul, spiritualitatea tracilor septentrionali şi credinţele populaţiilor nord-pontice au acelaşi substrat de constituire ce s-a cristalizat în Sud-Estul Europei în urma destrămării comunităţii indoeuropene (tip etno-cultural de tranziţie).

NOTE

[1].**Herodot, IV**, 59.
[2]G. Dumezil, **La prehistoire indo-iranienne des castes.** // *Jurnal Asiatique*, Paris, 1930, v. 216, p. 109–130.
[3]E. Benveniste, **Traditions indoiraniennes sur les classes sociales** // *Jurnal Asiatique*, Paris, 1938, v. 230, p. 528–549; M. Mole, **Le partage du Monde dans la tradition iranienne** // *Jurnal Asiatique*, Paris, 1952, v. 240, p.445–463.
[4] Э.Грантовский, **Индоиранские касты у скифов.** Москва, 1960, с. 15.
[5] Д.Раевский, **Очерки идеологии скифо-сакских племен (Опыт реконструкции скифской мифологии).** Москва, 1977; Тот же автор, **Модели мира скифской культуры.** Москва, 1985.
[6] В.Абаев, **Культ "семи богов" у скифов** // *Древний мир,* Москва, 1962, с. 450.
[7] М.Ростовцев, **Представления о монархической власти в Скифии и на Босфоре** // *Известия Археологической комиссии,* С.-Петербург, 1913; Тот же автор, **Эллинство и иранство на Юге России.** Петроград, 1918, с. 74–75.
[8] И.Толстой, Н.Кондаков, **Русские древности в памятниках искусства.** С.-Петербург, 1889, с. 44.
[9] С.Жебелев, **Северное Причерноморие.** Москва–Ленинград, 1953, с. 29–37.
[10] М.Артамонов, **Антропоморфные божества в религии скифов** // *Археологический сборник Государственного Эрмитажа,* Ленинград, 1961, вып. 2, с. 53, 83.
[11] В.Абаев, **Культ "семи богов...",** с. 448.
[12] С.Бессонова, **Религиозные представления скифов.** Киев, 1983, с. 54.
[13] А.Хазанов, А.Шкуркс, **Социальные и религиозные щсновы скифского искусства** // *Скифо-сибирский звериный стиль в искусстве народов Евразии.* Москва, 1976, с. 40–51; А.Марынов, **О мировозренческой овнове искусства скифо-сибирского мира** // *Скифо-сибирский мир. Искусство и идеология,* Новосибирск, 1987, с. 13–25.
[14] И.Толстой, **Черноморская легенда о Геракле и змеедеве** // *Статьи о фольклоре*, Москва, 1966, с. 234; D.Raevsky, **Op. cit.,** p. 158.
[15] И.Толстой, **Черноморская легенда о Геракле**, с. 236; D.Raevsky, **Op. cit.,** p. 56.
[16] Л.Лелеков, **Ранние формы иранского эпоса** // *Народы Азии и Африки,* 1979, № 3, с. 187.
[17] Б.Граков, **Скифский Геракл** // *Краткие сообщения Института материальной культуры,* Москва–Ленинград, 1950, вып. 34, с. 12.
[18] B.Gracov, **Op. cit.,** p. 13–14 (fig. 2j), p. 15 (fig. 3).
[19] В.Петров, **Скіфи мова і этос.** Київ, 1968, с.36–37.
[20] G.Dumezil, **La societe scythique avait-elle des classes fonctionelles?** // *Indo-iranian jurnal,* 1962, p. 187–202; D.Raevsky, **Op. cit.,** p. 81.
[21] G.Widengren, **Die Religion Irane, stuttgart,** 1965, p. 45–46.
[22] D.Raevsky, **Op. cit.,** p. 84.
[23] **Мифологический словарь.** Москва, 1991, с. 548.
[24] О.Трубачев, **О синдах и их языке** // *Вопросы язакознания,* 1976, № 4, с. 60; S.Bessonova, **Op. cit.,** p. 54.
[25] S.Bessonova, **Op. cit.,** p. 17.
[26] D.Raevsky, **Op. cit.,** p. 86.
[27] Ригведа, **Избранные гимны.** *Перевод, комментарии и вступ. ст. Т.Я.Емузаренковой.* Москва, 1972, IX, 113, 78.
[28] Ch. Bartholomae, **Altiranische Worterbuch.** Strassburg, 1904, p. 799–800.
[29] **Мифологический словарь**, с. 549.
[30] М.Ростовцев, **Представления о монархической власти в Скифии и на Босфоре**, с. 14; Тот же автор, **Эллинство и иранство на Юге России**, с. 73, 124, 170.
[31] Л.Маринович, Г.Кошеленко, **О структуре скифского мира.** Москва, 1977; А.Мачинский, **Пектораль из Толстой Могилы и женские божества Скифии** // *Культура Востока. Древность и ранее средневековье.* Ленинград, с. 131–150.
[32] C.Jebelev, **Op. cit.,** p. 33–34.
[33] S.Bessonova, **Op. cit.,** p. 28.

[34] D.Raevsky, **Op. cit.**, p. 107.
[35] G.Widengren, **Op. cit.**, p. 159.
[36] C.S.Littleton, **The new comparative mythology.** Los Angeles: Univ. California press, 1966, p. 135–136.
[37] M. Vasmer, **Die Iranier in sudrussland. Untersuchungen uber die altesten Wohusttze der Slaven.** Leipzid, 1923, p. 11–12.
[38] В.Абаев, **Культ "семи богов...",** с. 450.
[39] В.Петров, **Імена скіфських божеств у Геродота** // *Археология,* 1963, № 15, с. 28.
[40] M. Vasmer, **Op. cit.**, p. 13.
[41] **Фрагменты ранних греческих философов.** М., 1989, ч.1, с. 53, 140 (în continuare – **ФРГФ**).
[42] **ФРГФ,** с. 48, 60.
[43] **Ibidem**.
[44] **ФРГФ,** с. 61, 54.
[45] Platon, **Phaedr**, 248 c–248d.
[46] **ФРГФ,** с. 49, 75.
[47] **Iliada,** XIV, 245–248; VIII, 13 etc.
[48] **ФРГФ,** с. 46–47.

Andrei Eşanu, Valentina Eşanu

VALORI BIBLIOFILE MOLDOVENEŞTI ÎN DOBROGEA (SEC. XVII-XIX)

Problema privind relaţiile economice, politice, culturale şi religioase dintre ţările române din evul mediu nu este nouă în istoriografia românească. Dacă în lucrările de specialitate din România multiplelor aspecte ale relaţiilor dintre românii din toate provinciile ei li s-a acordat aproape permanent atenţie sporită, apoi în cercetările istoricilor din Republica Moldova aceleaşi relaţii erau sau denaturate sau trecute sub tăcere. În articolul de faţă ne propunem să aducem cititorului din Republica Moldova un şir de date, mai puţin sau defel cunoscute, privind relaţiile culturale cărturăreşti dintre Ţara Moldovei şi Dobrogea, în special, cele ce ţin de precipitarea şi circulaţia unor cărţi manuscrise şi tipărite din Moldova în ţinuturile româneşti dintre Dunăre şi Marea Neagră.

Este cunoscut faptul că Dobrogea a fost cotropită de către turcii otomani încă în 1417[1], când Mircea cel Bătrân, domnul Ţării Româneşti, a fost nevoit să cedeze, în cele din urmă, în faţa unui duşman deosebit de puternic şi numeros. Stăpânirea otomană multiseculară a pus populaţia autohtonă în condiţii dintre cele mai grele, mai cu seamă din punctul de vedere al păstrării tradiţiilor şi credinţei strămoşeşti creştine[2]. Aflându-se sub stăpânirea otomană, teritoriul românesc dintre Dunăre şi mare era permanent călcat în picioare de nenumăratele hoarde otomane, care treceau Dunărea pentru a cotropi noi teritorii. Populaţia locală era supusă la biruri grele, se distrugeau aşezările româneşti şi se jefueau lăcaşele sfinte. Cu toate acestea, prin efortul comun al creştinilor, erau iarăşi aduse la viaţă, astfel menţinându-se vie flacăra

© Andrei Eşanu, Valentina Eşanu, 1996.

credinței și spiritualității românești. Faptul că pe aceste meleaguri a supraviețuit elementul etnic românesc, credința creștină este, pe de o parte, rezultatul dârzeniei cu care și-au apărat casa și datina strămoșească românii, iar pe de altă parte, al sprijinului acordat de către voievozii, boierii, călugării și mocanii transhumanți[3] din cele trei țări românești: Valahia, Transilvania și Moldova fraților lor de peste Dunăre. Localitățile creștine din Dobrogea se aflau în această perioadă a stăpânirii otomane în subordonarea Mitropoliei Dristrei (Silistrei). Această eparhie a avut permanent în frunte ierarhi greci subordonați Patriarhiei din Constantinopol care erau permanent susținuți material și moral de către domnii Țării Românești[4].

Din numeroasele cercetări istorice efectuate, până în prezent se cunosc multe date privind sprijinul acordat de către țările române popoarelor creștine din Balcani și Orientul Apropiat. În același timp a rămas oarecum fără atenție faptul că aceleași țări românești, Valahia, Moldova și Transilvania, direct sau indirect, au susținut viața spirituală a celor de o limbă și o credință cu ele din teritoriile cotropite de otomani și incluse în mulțimea de provincii și raiale turcești la Dunărea de Jos și din Nordul Mării Negre. Una din formele principale de ajutorare și de sprijin, care poate fi atestată pentru o perioadă destul de îndelungată este răspândirea manuscriselor și a tipăriturilor. Odată cu cărțile bisericești și de instruire care pătrundeau pe diferite căi în Dobrogea din Valahia sau Transilvania, deja din evul mediu s-au precipitat un număr considerabil de cărți din Țara Moldovei. În procesul de cercetare și valorificare a patrimoniului de carte veche românească prin bibliotecile, bisericile și mănăstirile din județele Constanța și Tulcea au fost identificate mai multe cărți ce au ajuns aici de pe meleaguri moldovene și care datează din perioada de până la războiul de independență al României și de realipire a Dobrogei la Statul Românesc modern (1877-1878). Cercetările efectuate până în prezent au arătat că aceste relicve sunt într-un număr destul de mare. Cărțile au ajuns aici sub formă de donații și ajutoare în diferite perioade. Bineînțeles, o parte din ele, în lipsa unor însemnări marginale, nu vom putea ști niciodată când și cu ce prilej au ajuns în aceste ținuturi românești de la Marea Neagră aflate multă vreme sub stăpânire străină. În același timp sunt cunoscute exemplare de carte ale căror note marginale arată destul de clar când și de către cine au fost dăruite unor biserici și mănăstiri din Dobrogea.

După cum se știe Dunărea n-a fost niciodată un obstacol de netrecut pentru românii de pe ambele maluri ale ei. În calea lor spre Constantinopol sau spre mănăstirile de la Sfântul Munte Athos, spre locurile Sfinte din Orientul Apropiat, fie că e vorba de domnitori, boieri, monahi și alte fețe bisericești, fie că de iscoade sau de diferite persoane cu misiuni diplomatice sau negustorești, care se îndreptau spre capitala Imperiului Bizantin, sau a celui Otoman de cele mai multe ori străbăteau meleagurile dobrogene. Trecând pe aici, ei făceau popasuri în diferite localități, pe la mănăstiri, biserici, astfel luând cunoștință de realitățile dobrogene. Probabil pe aceleași căi au pătruns, fie sporadic, fie mai conștient diferite cărți de cult, apoi și laice sau instructive în localitățile românești din Dobrogea de la frații lor de sânge din Valahia, Transilvania și Moldova. Atestarea lor documentară în Dobrogea până la 1877 este o dovadă convingătoare în această privință. În continuare vom încerca să aducem mai

multe informaţii semnificative privind circulaţia cărţii din Moldova în Dobrogea în perioada menţionată.

Dintru început ţinem să apelăm la un detaliu destul de cunoscut în literatura de specialitate, dar care până în prezent nu a fost interpretat din punctul de vedere al subiectului tratat în lucrarea noastră. Este vorba de faptul că aproape cu un secol în urmă celebrul slavist Ioan Bogdan a descoperit în localitatea dobrogeană Tulcea un extrem de valoros manuscris miscelaneu, adică un "Sbornic", datat aproximativ cu finele sec. XVI - începp. sec. XVII, care conţine o variantă a unuia dintre cele mai vechi letopiseţe moldoveneşti - *Cronica slavo-română*, numită de el *Letopiseţul de la Bistriţa 1359 - 1506*, întocmit, se pare, la mănăstirea Bistriţa din Moldova[5]. Această cronică sub cele mai diferite aspecte (locul şi data elaborării, autorul ei, corelaţia cu alte cronici similare din epoca respectivă din Moldova, importanţa istorică şi lingvistică etc.) s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea câtorva generaţii de cercetători. În contextul lucrării date găsim de cuviinţă să amintim celor interesaţi că nici până astăzi nu se cunoaşte data, fie chiar şi aproximativă, când acest valoros codice a trecut din Moldova la sud de Dunăre. Să se fi întâmplat aceasta în sec. al XVII-lea, al XVIII-lea sau mai târziu - în prima sau a doua jumătate a sec. al XIX-lea? Să ţină acest fapt de interesul manifestat de anumite persoane din mediul bisericesc de la sud de Dunăre faţă de evenimentele de mult trecute, ce s-au desfăşurat în Ţara Moldovei sau faţă de o carte manuscrisă cu divers conţinut laic şi ecleziastic? Este oare prezenţa acestui manuscris valoros în Dobrogea o simplă întâmplare? Iată doar unele întrebări la care ştiinţa istorică până în prezent nu a dat un răspuns mai mult sau mai puţin verosimil. Parţial, răspuns la aceste întrebări găsim în însemnările marginale de pe manuscris, ce au fost descifrate şi publicate de acelaşi Ioan Bogdan. După ce a fost întocmit la vreo mănăstire (Bistriţa -? la o anumită dată probabil încă până la finele sec. al XVII-lea) el a nimerit în mâinile unor persoane particulare - feţe bisericeşti din Moldova. Căci deja pe la 1710 el aparţinea unui popă Gheorghe din Băiceni (acest nume îl poartă unele sate din judeţele Suceava, Iaşi şi Botoşani), care îl căpătase în dar de la un protopop Ursul din Iaşi. Din păcate, alte însemnări nu ne dau informaţii cât timp miscelaneul a circulat în Moldova, când şi în ce împrejurări acesta a ajuns în Dobrogea. Cu toate acestea o serie de însemnări destul de târzii ne arată că din Moldova manuscrisul nostru a ajuns în mâna unor lipoveni, probabil din Dobrogea. Când celebrul miscelaneu a trecut Dunărea nu se cunoaşte exact, în sec. al XVIII-lea sau prima jumătate a sec. al XIX-lea? Dintr-o însemnare ştim doar că pe la 1861 el a fost cumpărat de la un lipovean de către bulgărul Manco Nenov Djudjov din satul Zebil aflat la 35 km de Tulcea, iar acesta din urmă, la 1869, l-a lăsat spre păstrare în biblioteca bulgărească din Tulcea[6].

Deci până în prezent nu se cunosc date privind circulaţia acestui manuscris în Dobrogea până în anii '60 ai sec. al XIX-lea.

Rezolvarea acestei probleme demarează de la faptul că diferite manuscrise şi tipărituri din ţările române, în special cele din Moldova, ceea ce ne interesează în primul rând, au avut o anumită circulaţie în ţinuturile româneşti din sudul Dunării încă în sec. al XVII-lea. În paralel cu vechea carte tipărită acolo pătrunde, posibil la o etapă mai timpurie, cartea - manuscris, mai

ales din Valahia şi Transilvania[7]. Unele urme ale circulaţiei acestor cărţi peste Dunăre le vom ilustra în continuare. Răspândirea mai multor exemplare de carte veche românească în Dobrogea poate fi lesne explicată nu numai prin legăturile de sânge, dar şi prin vecinătatea imediată a ţărilor române a Valahiei şi Moldovei cu ţinuturile româneşti de peste Dunăre. În primele decenii ale sec. al XVII-lea a intrat în acţiune, încă un factor favorizator al legăturilor de divers ordin ale românilor de pe ambele maluri ale Dunării. Este vorba de întemeierea Mitropoliei ortodoxe a Proilaviei (Brăila), subordonată ca şi Mitropolia Silistrei, menţionată mai sus, Patriarhiei ecumenice din Constantinopol. Activitatea acestei mitropolii a fost deosebit de prodigioasă până la începutul sec. al XIX-lea. Ea avea sub îngrijirea şi controlul său locaşele sfinte ale creştinilor ortodocşi din raialele turceşti de la Dunăre şi sudul Moldovei (Brăila, Giurgiu, Cetatea Albă, Ismail, Reni, Bender, Stepa Bugeacului) - teritorii rupte treptat de către otomani din trupul ţărilor româneşti. Deoarece sub oblăduirea Proilaviei se aflau unele teritorii limitrofe cu Dobrogea, era absolut firesc ca de pe un mal pe altul al Dunării să se deplaseze şi feţe bisericeşti (preoţi, diaconi ş.a.). De aceea nu întâmplător după anexarea Basarabiei la Rusia şi limitarea teritoriului aflat sub controlul Mitropoliei Proilaviei, mitropoliile Dristrei şi Proilaviei sunt unite, stabilindu-se centrul la Silistra (1813)[9]. Deoarece, în primul rând, anume preoţii, călugării erau aceea, care aduceau cartea tipărită bisericească, laică şi de instruire din Moldova, iar mai târziu şi din Basarabia în Dobrogea, întemeiau aici mănăstiri (Taiţa, Cocoş, Cilic Dere) şi biserici[10].

În perioada postbelică, în urma cercetărilor efectuate de oamenii de ştiinţă în actualele judeţe Constanţa şi Tulcea[11], au fost depistate şi identificate două exemplare ale renumitei *Cărţi româneşti de învăţătură* a mitropolitului Moldovei - Varlaam, scoasă de sub tipar la Iaşi în 1643. Primul dintre aceste relicve rare este atestat şi se păstrează la Biblioteca Universităţii de Stat din Constanţa, pe care am cercetat-o de visu (iunie, 1996). Textul acestui exemplar s-a păstrat integral, dar coperta a fost deteriorată - lipseşte ultima parte a ei şi cotorul. Partea de deasupra a copertei reieşind din ceea ce reprezintă actualmente, pare să nu fie cea originală, dar, totuşi, e destul de veche. Ea este confecţionată din scândurele de lemn acoperite cu piele fin lucrată, de culoare neagră, pe care s-a imprimat un ornament cu figuri geometrice în stilul vinietelor din vechile cărţi-manuscrise sau tipărite româneşti, chiar asemănătoare cu cele din *Cazanie*. Cartea este tipărită pe hârtie de aceeaşi culoare şi calitate. Unele deteriorări neînsemnate o are foaia de titlu, şi câteva file răzlеţe, dar textul lor nu-i afectat. Ultimele două caiete ale cărţii au suferit puţin din cauza umezelei. Exemplarul a avut şi o însemnare, care începea la fila a patra, continuând pe mai multe pagini. Din păcate,inscripţia a fost tăiată la legatul cărţii, rămânând doar partea de jos a literelor. Exemplarul mai are doar câteva încercări de peniţă. Alte particularităţi distinctive cartea nu are. Se pare că acest exemplar a circulat mai multă vreme în Dobrogea şi a ajuns, în cele din urmă, într-unul din anticariatele din oraşul Constanţa. Acum douăzeci de ani, el a trecut în posesia bibliotecii Universităţii din Constanţa, după cum ne-a informat directorul ei dl Popisteanu[12].

Fiind comparat cu exemplarul *Cazaniei* de la Biblioteca Academiei de

Ştiinţe a Republicii Moldova (Chişinău)[13], am constatat ca exemplarul din biblioteca Universităţii din Constanţa are unele particularităţi specifice care necesită o analiză mai detaliată într-o lucrare specială. Aici vom menţiona doar că exemplarul din Constanţa s-a păstrat mult mai bine, inclusiv şi foaia de titlu, filă care lipseşte în exemplarul de la Chişinău. Dar cel mai important detaliu caracteristic ce le deosebeşte este culoarea unor titluri de capitole, ornamente şi iniţiale. Astfel, dacă în exemplarul chişinăuian aceste detalii tipografice sunt culese cu chinovar, adică culoare roşie, apoi în cel din Constanţa sunt de aceeaşi culoare ca şi toate textele "Cazaniei", adică de culoare neagră. În urma examinării comparative a hârtiei celor două exemplare am constatat că au aceleaşi caracteristici (culoarea, filigranele hârtiei ş.a.). Totuşi deosebirile menţionate mai sus par să ne ducă spre concluzia că în editarea "Cazaniei" lui Varlaam au fost emise două tranşe (tiraje). Bineînţeles această concluzie poartă un caracter preliminar şi o idee mai clară în această privinţă am putea s-o avem numai în urma studierii comparative a unui număr cât mai mare de exemplare ale cărţii lui Varlaam.

Un alt exemplar al "Cazaniei" lui Varlaam a fost identificat pe teritoriul Dobrogei, în biblioteca mănăstirii Cilic-Dere (judeţul Tulcea), fondată în anii '30 ai sec. al XIX-lea[14]. O descriere sumară a lui a fost făcută încă în 1979 de către C.Cioroiu şi A.Mocanu. Autorii în particular arată că exemplarul de la Cilic-Dere este nelegat şi incomplet: lipsesc filele 1-6 şi 118-384 de la început şi cele trei file nenumerotate de la sfârşit[15]. Filele păstrate nu au nici o însemnare mărginală şi, prin urmare, este mult mai dificil a stabili originea exemplarului. Unele informaţii ni le-a pus la dispoziţie dl. Cioroi, cercetător la biblioteca judeţeană din Constanţa[16]. Istoria exemplarului nu este cunoscută până la capăt. Se admite, că el a ajuns la mănăstirea dobrogeană prin anii 1940-1950, probabil, de la o mănăstire sau biserică închisă din Galaţi, însă legenda mai urmează a fi verificată.

Printre alte publicaţii care au ajuns pe teritoriul Dobrogei nu peste mult timp de la editarea lor fac parte şi două exemplare ale cărţilor "Învăţături creştine" şi "Floarea darurilor" tipărite la Snagog (Valahia) în 1700 şi legate împreună. Aceste cărţi au o serie de însemnări marginale, care varsă multă lumină asupra circulaţiei lor în Ţara Românească, Moldova, Dobrogea şi Constantinopol. Cea mai veche inscripţie făcută pe foaia albă de la începutul cărţii are următorul conţinut: "Eu mult păcătosul Eustratie diacul din satul Huşi, ce am fost cu Iamandi, capichehaia Moldovei la Baba,. la Iusuf păşea Serascher. Şi domnu au fost în Moldova Antiohie Cantemir Voievod a 2 domnie, v<ă>l<eat> 7215, (1706), deche<mvrie> 8 dni". Această însemnare ne arată că în scurtă vreme după tipărirea lor cărţile menţionate au fost procurate în Moldova (Huşi). Din alte însemnări ale aceloraşi exemplare aflăm că ceva mai târziu ele ajung în mâinile altor posesori, de astă dată din Ţara Românească, iar de acolo - pe meleagurile dobrogene şi Ţarigrad. Pentru confirmare aducem în continuare şi alte însemnări: "Az Soare log(ofăt) am scris aice ca să se ştie de cându eram la Baba (probabil este vorba de localitatea dobrogeană Babadag - *A.E., V.E.*), la paşa Saraschieriul, cu Sterie vel căp<itan>, capichehae ot Baba. Şi era domnu în Ţara Muntenească Basaraba Brâncovean, fev<ruarie> 5, let 7215 (1707)". La fila 203 pe verso

este scris: "Această sfântă cărticică care să chiamă Învățături creștinești și Floare darurilor, că sînt amândouă legate la un loc, am cumpărat-o din Țarigrad de la Petre, care fusese mărgelar la prăvălie în București, iar eu slujeam la dumnealui Steriia vel căp<itan> za Cerneți, fiind trimis de măriia sa Ion Constantin Basaraba Voievod, capichihaia la Poartă. Eu eram la dumnealui copil din casă. Și am cumpărat cart<ea> aceasta t<al>l<eri> 2. Și-am scris aici în zilele mării sale domnului nostru Io Ioan Voievod, cînd eram călăraș de Țarigrad, De<chemvrie> 28 d<ni>, văleat 7227 (1718), robul lui Dumnezeu Soare Ceauș"[17]. În prezent cele două cărți legate împreună se află în Biblioteca Academiei Române.

În biserica satului Izvoarele, județul Tulcea, se păstrează un "Antologhion" tipărit la Iași în 1755. Din însemnările de pe această carte aflăm că exemplarul a circulat mai multă vreme pe teritoriul Moldovei. Pe fila a 2-a se menționează: "Această carte <ce> mai înainte fusese cumpărată de popa Ștefan din Galați de la părintele Post<ol>ache ci șade în sat Sârbești, ținut Covurlui, acol Siretului, la 1 martie 1794", iar pe fila a 4: "Această sfântă carte se numește minei este al (sic!) preotului Popa Dimitrie. Cumpărată din Galați de la părintele protopop Gheorghe ot Galați. Prețul lei 65 în anul 1811... Și am scris eu, Constantin"[18]. Probabil după această din urmă dată (1811)cartea a ajuns într-un sat dobrogean.

Un "Apostol" tipărit la Iași în 1756 a fost depistat de către cercetători în biserica din satul Văcăreni din același județ. Tot aici au fost atestate și alte tipărituri din Moldova printre care și "Mineiul pe ianuarie" (1830), mineile pe lunile februarie, martie, mai și decembrie - toate editate la tipografia mănăstirii Neamț în 1831[19].

Probabil din circulația pe care au avut-o pe teritoriul Dobrogei un șir de importante tipărituri moldovene de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și primele decenii ale sec. al XIX-lea, de astă dată cu caracter laic, științific și didactic s-au pricipitat în biblioteca județeană din Constanța. Este vorba de celebrul manual de geografie al lui Amfilohie Hotiniul "De obște Gheografie", Iași 1795, "Adunare... din cărțile Împărățeștilor Pravile" (Iași, 1814) de Andronachi Donici, și de un exemplar al "Scrisorii Moldovei" de Dimitrie Cantemir, ieșită de sub tipar la Mănăstirea Neamț în anul 1825. Spre regretul nostru, nici una dintre aceste trei cărți nu conțin însemnări marginale, care ne-ar edifica în privința circulației lor în ținutul de la Sud de Dunăre în perioadele următoare de după apariție. Importante valori bibliofile, care de asemenea au văzut lumina tiparului în Moldova au fost identificate în biblioteca mănăstirii dobrogene Cilic-Dere. Unele dintre acestea le vom menționa în continuare: "Ceaslov", Iași, 1797; "Tâlcuire la cele patru evanghelii" de Teofilact, editată la Iași, 1805; "Descrierea... a pravaslavnicei credințe", de Ioan Damaschin, Iași, 1806; descrierile vieților sfinților din lunile octombrie, noiembrie, decembrie, ianuarie, februarie, aprilie, iunie, iulie și august editate la mănăstirea Neamț în anii 1809-1815; "Kecragarion" de Augustin Episcopul, tradus de Gherontie și Grigorie, tipărit la mănăstirea Neamț la 1814; "Scara" de Ioan Sinaitul, mănăstirea Neamț, 1814; "Liturghie", Iași, 1818; "Noul Testament", Mănăstirea Neamț, 1818; "Cuvintele lui Isaac, Syrul", Mănăstirea Neamț; 1819, "Istoria scripturii Vechiului Testament", tradusă de Veniamin

Costache Mitropolitul Moldovei (vol 1), Iaşi, 1824; "Carte de suflet... sau nevăzut război", Mănăstirea Neamţ, 1826; "Molebnic", Iaşi 1829, "Aghiazmatar", Iaşi, 1843.

Un număr important de tipărituri moldoveneşti din prima jumătate a sec. al XIX-lea posedă şi mănăstirea "Cocoşu" (judeţul Tulcea): Teofilact, "Tâlcuire la cele patru evanghelii", Iaşi, 1805, "Vieţile sfinţilor" pe "lunile anului", Mănăstirea Neamţ, 1807-1812, "Ceoslov", Iaşi, 1817, "Psaltire", Mănăstirea Neamţ, 1817, "Evanghelie", Mănăstirea Neamţ, 1821, Efrem Syrul, "Cuvinte şi învăţături", vol 3, Mănăstirea Neamţ, 1823, "Triod", Mănăstirea Neamţ, 1846, "Prolog" (noiembrie-februarie), Mănăstirea Neamţ, 1855. De reţinut că în paralel cu tipăriturile moldoveneşti de peste Prut în perioada de până la 1878 (când a avut loc unirea Dobrogei cu România), în Dobrogea au circulat şi tipărituri basarabene. O "Liturghie" tipărită în 1815 la Chişinău se păstrează la mănăstirea Cilic-Dere. Tot în spaţiul dobrogean este identificată încă o carte apărută în capitala Basarabiei la 1862, fiind vorba de un "Octoih"[20].

Aşadar exemplele enumerate mai sus ne arată cu destulă claritate că încă până la 1877-1878, mai ales pe parcursul sec. XVIII-XIX, cărţile tipărite pe ambele maluri ale Prutului pătrund în număr destul de mare la sud de Dunăre, la românii din Dobrogea. În ciuda vitregiilor timpului românii au găsit căi de a menţine relaţii permanente între ei. Unul din firele cele mai trainice ce i-a legat spiritual pe românii de pe toate meleagurile în acele timpuri a fost cartea. Cărţile despre care am menţionat mai sus ajungeau în Dobrogea, fiind aduse de păstori şi negustori, de boieri şi feţe bisericeşti. Încă la 1850 Ion Ionescu de la Brad într-o scrisoare către Ion Ghica aducea un exemplu concludent în această privinţă: "Părintele Visarion, român din Făgăraş, fiind de 17 ani, au trecut în Moldova, la rubedeniile din Varatic şi din Neamţ[21]. În această de pe urmă au trăit 30 de ani tipograf. El a tipărit şi Geografia lui Cantemir[22], lucru ce l-au făcut ştiutor de originea şi de nevoile tuturor românilor". În legătură cu aceasta se poate admite, cu o anumită doză de risc, că exemplarul "Scrisorii Moldovei" (Neamţ, 1825), precipitat în anumite împrejurări la biblioteca judeţeană din Constanţa, a fost adus pe meleaguri dobrogene de către acelaşi luminat monah şi tipograf Visarion, care stabilindu-se în Dobrogea, a fondat aici mănăstirea Cocos[23].

Aşadar cartea Moldovei alături de cea din alte ţări româneşti, pătrunde destul de frecvent în Dobrogea, mai cu seamă în secolele XVII-XIX, contribuind şi pe această cale la menţinerea unităţii de neam, a limbii şi credinţei pe meleagurile populate de români în pofida dezbinării politice provocate de marile imperii vecine.

SUMMARY

The article contains data and information on the penetration in Dobrudja of a relatively considerable number of books from Moldova in the 17-19th centuries. Among these were religious books, chronicles, textbooks, literature on jurisprudence and general culture highly demanded by the Romanians

living in the territory between the Danube and the Black Sea. At present, these books are stored in university, monastery and church libraries in the districts of Constanta and Tulcea. They serve as a manifestation of close cultural ties between Romanians from both banks of the Danube.

NOTE:

[1] *Istoria României*,vol. II, Bucureşti, 1962, p. 806-817; *Istoria României în date*, Bucureşti, 1971, p. 80, 81, 86;

[2] Vezi: M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Bucureşti, 1994, p. 479-486.

[3] D.Sandru, *Mocanii în Dobrogea*, Bucureşti, 1946. Cf. după C.Cioroiu, A.Mocanu, *Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța, 1978, p. 19-20.

[4] M.Păcurariu, *op. cit.*,p. 481.

[5] I.Bogdan, *Cronici inedite atingătoare de istoria românilor*, în I.Bogdan, *Scrierei alese*, Bucureşti, 1968, p. 375-393;

[6] *Ibidem*, p. 377.

[7] C.Cioroiu., A.Mocanu, *Cartea românească în Dobrogea înainte de 1877*, Constanța 1978, passim;

[8] Vezi, de exemplu, V.Pocitan, *Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brăilei) şi a vechii episcopii a Hotinului*, Bucureşti, 1936; Şt.Berechet, *Schiţa istorică a MItropoliei Proilaviei*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1924, nr. 7, p. 401-411.

[9] M. Păcurariu, *op. cit*, vol. 2, p. 481.

[10] *Ibidem*, p. 484-485;

[11] C.Cioroiu, A.Mocanu, *op. cit.*, p. 6, 49, 70.

[12] Acest exemplar este menționat (fără o descriere detaliată) de C.Cioroiu, A.Mocanu, *op. cit.*, p. 49.

[13] C.Slutu, *Carte românească de învăţătură... note şi marginalii*, în *Valori şi tradiţii culturale în Moldova*, Chişinău, 1993, p. 119-126.

[14] Unele amănunte despre mănăstire vezi: Gh.Nedioglu, *Mănăstirea Cilicului*, în *Analele Dobrogei*, 1928, vol. 2, p. 60-66; N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România*, vol. 1, Bucureşti, 1970, p. 157.

[15] C.Cioroiu, A.Mocanu, *op. cit.*, p. 70.

[16] Aducem şi pe această cale mulţumiri dlui Constantin Cioroiu.

[17] I.Corfus, *Însemnări de demult*, Iaşi, 1975, p. 2-3; C.Cioroiu, A.Mocanu, *op. cit.*,p. 99-100.

[18] D. Râpă Buiucliu, *Cartea românească veche cu însemnări*, în *Danubius*, vol. VI-VII, 1972-1973, p. 167.

[19] C.Cioroiu, A.Mocanu, *op. cit.*, p. 92-96.

[20] I.N.Roman, *Pagini din istoria culturii româneşti în Dobrogea înainte de 1877*, în *Analele Dobrogei*, nr. 3, 1920, p. 355-398; C.Cioroiu, A.Mocanu, *op. cit*, p. 103.

[21] Este vorba de vechile mănăstiri Varatic şi Neamț, din nord-vestul Moldovei.

[22] Probabil este vorba de lucrarea lui Dimitrie Cantemir *Descriptio Moldaviae*, care a văzut lumina tiparului la mănăstirea Neamț pentru prima dată în limba română (cu caractere chirilice) sub denumirea *Scrisoarea Moldovei* în 1825 (Vezi mai amănunțit: A.Eşanu, *Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei*, Manuscrise şi ediţii. Chişinău, 1987, p. 97-101.

[23] Corespondența între Ion Ionescu de la Brad şi Ion Ghica 1846-1874, Bucureşti, 1943, p. 102.

COMUNICĂRI

Nicolae Enciu

ASPECTE DIN ACTIVITATEA *INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN DIN BASARABIA* (1934–1940)

Din întreaga istorie a Basarabiei, cea mai nedreptățită sub aspectul cercetării științifice a fost și, – putem afirma cu certitudine, – mai continuă să rămână perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale. S-a afirmat, bunăoară, cum că "începutul elaborării cu adevărat științifice a problemelor dezvoltării demografice și etnice a populației Moldovei a fost pus în anii puterii Sovietice"[1], recurgându-se prin aceasta la proscrierea conștientă și intenționată a majorității absolute a demografilor, sociologilor, statisticienilor și istoricilor din perioada interbelică, precum: dr. S.Manuilă, prof. D.Gusti, A.Golopenția, prof. Gh. Banu., Gh.Murgoci, E.Giurgea, Șt. Ciobanu, Al.Boldur, I.Nistor, I.Pelivan, L.Boga, P.Cazacu, P.Gore și mulți alți specialiști notorii, de talie europeană, care au tratat multiple probleme referitoare la populația Basarabiei și, în special, la satele basarabene.

S-a mai afirmat, de asemenra, cum că în anii dintre cele două războaie mondiale în Basarabia n-ar fi existat nici o instituție de cercetări științifice[2], – aserțiune acreditată, de altfel, și în lucrări de sinteză, precum "Enciclopedia Sovietică Moldovenească"[3]. Astfel, chiar cercetători consacrați, nemaivorbind de opinia publică, afirmă, pe cât de ferm, pe atât de lipsit de temei, că așa cum în Basarabia interbelică n-ar fi existat nici o instituție de cercetări științifice, problema dezvoltării științei în perioada vizată nici nu merită a fi formulată sau cercetată[4].

De altfel, cercetătorii perioadei interbelice au afirmat, – este adevărat, în mod indirect, – aserțiunile în cauză în chiar anul lansării lor. Astfel, în 1980 la București apare o culegere omagială de studii critice consacrată vieții și activității științifice a remarcabilului sociolog român Dimitrie Gusti (1880–1955). La o lectură atentă a acestei culegeri putea fi constatat faptul că în studiul semnat de cercetătorul Ovidiu Bădina, printre cele șase regionale ale Institutului de cercetări sociale al României, era menționat și Institutul Social Român din Basarabia (I.S.R.B.)[5]. Și cu toate că autorul studiului n-a specificat decât anul înființării acestui institut – 1934, concluzia despre scopurile, departe de a putea fi numite științifice, urmărite de istoriografia sovietică în

© Nicolae Enciu, 1996.

tratarea problemei dezvoltării ştiinţei şi culturii în Basarabia interbelică, se impunea de la sine.

Deja în anul 1990 apare şi la Chişinău o publicaţie semnată de dr. I.Ţurcanu, în care pentru prima dată în istoriografia naţională printre instituţiile care au contribuit la prosperarea spirituală a Basarabiei interbelice este menţionat şi I.S.R.B[6]. Spre deosebire de Ovidiu Bădina, I.Ţurcanu prezintă şi unele detalii semnificative referitoare la activitatea acestui institut, şi anume: în fruntea sa în calitate de preşedinte s-a aflat Pantelimon N.Halippa (1883–1979). Printre cercetătorii – membri ai I.S.R.B. care au adus o contribuţie deosebită la cunoaşterea reală a vieţii economice şi sociale a satului basarabean din acea perioadă sunt specificaţi P.Ştefănucă, T.Al. Ştirbu, N.Ştirbu şi S.Borş[7].

În atare mod, s-a reliefat imaginea unei instituţii de cercetări ştiinţifice, în frunte cu Pan. Halippa, – "una din cele mai reprezentative figuri" din Basarabia interbelică[8], – precum menţionau autorii lucrării "Figuri contemporane din Basarabia", care nu numai a existat, dar a şi desfăşurat o importantă şi rodnică activitate ştiinţifică şi culturală, având la bază un scop şi un program de activitate bine definit.

În cele ce urmează vom contura doar câteva aspecte din activitatea desfăşurată de I.S.R.B., condus de Pan.Halippa într-o perioadă de timp relativ restrânsă, dar deosebit de densă în evenimente şi importantă prin realizările obţinute, urmând ca investigaţiile în această direcţie să fie continuate şi aprofundate.

Iniţiativa înfiinţării I.S.R.B. a aparţinut preşedintelui Institutului Social Român din Bucureşti, prof.univ., dr. D.Gusti şi lui Pan.Halippa, care au convocat în acest scop, în toamna anului 1934, la Chişinău, o serie de conferinţe publice, argumentând necesitatea unei asemenea instituţii pentru viaţa ştiinţifică şi culturală a Basarabiei şi a întregii ţări[9].

Inaugurarea Institutului a avut loc la Chişinău în ziua de 18 noiembrie 1934, în sala de festivităţi a primăriei municipiului Chişinău, în prezenţa prof. D.Gusti, secretarului general al I.S.R. din Bucureşti Alex. Costin, primarului or. Chişinău I.Costin şi a intelectualităţii oraşului. În calitate de preşedinte activ al acestei instituţii ştiinţifice a fost ales Pan. Halippa, iar secretar general a fost numit prof. P.Ştefănucă, care a preluat ulterior funcţia de preşedinte. Sediul Institutului s-a aflat în Palatul Primăriei or. Chişinău pe str. Sfatul Ţării[10].

Institutul a fost organizat în 16 secţii, însă activitatea cea mai productivă au desfăşurat-o: secţia istorică (condusă de prof. univ. Şt. Ciobanu), secţia cultură (prof. univ. Toma Bulat), secţia politică administrativă (prof. univ. Al.Boldur), secţia agricolă (prof. univ. A.Cardaş), secţia politică externă (Pan Halippa), secţia economică (prof. T.Ştirbu), secţia sociologică (prof. H.Dăscălescu), secţia statistică (vice-primar D.Apostolescu) şi altele[11]. Precum se observă, Institutul sociologic a antrenat în activitatea sa personalităţi dintre cele mai distinse ale vieţii ştiinţifice şi culturale din Basarabia interbelică.

Am remarca aici că atât direcţia, cât şi colaboratorii Institutului chiar de la începutul activităţii au adoptat în mod absolut benevol şi conştient orientarea programatică, precum şi metoda monografică ale şcolii sociologice

românești cu bogatele tradiții și realizări, înalt apreciate în întreaga Europă; a fost acceptată, cu alte cuvinte, paternitatea spirituală a școlii sociologice românești, fapt care a contribuit la evitarea greșelilor și rătăcirilor inerente oricărui început.

Or, aceasta n-a fost nicidecum o preluare mecanică, ci o integrare armonioasă a tinerei științe sociologice din Basarabia în cadrul științei sociologice românești, păstrând totodată un pronunțat specific regional. De altfel, această idee a fost exprimată de însuși directorul I.S.R.B. Pan. Halippa, formulând scopul instituției respective:"să îmbrățișeze în câmpul cercetărilor sale problemele sociale cele mai însemnate, care își căuta o soluționare în această provincie românească"[12].

Institutul și-a început imediat activitatea în două direcții de bază: a) pe calea conferințelor publice și b) pe calea cercetărilor monografice ale localităților, practic din toate zonele Basarabiei[13].

În vederea realizării sarcinilor propuse, I.S.R.B. și-a fixat următorul program de activitate:

1. Cunoașterea satelor și orașelor basarabene prin intermediul metodei anchetelor monografice.

2. Efectuarea unor serii de anchete sociologice în regiunile cu populație mixtă din Nordul și Sudul Basarabiei, pentru o cunoaștere cât mai exactă a raporturilor etnice între români și neamurile conlocuitoare.

3. Organizarea unui muzeu sociologic al Basarabiei, care ar oglindi viața satelor și orașelor din Basarabia sub aspectul muncii, uneltelor de producție, al artei populare și datinelor.

4. Organizarea unei biblioteci sociologice, cu o secție care să cuprindă toate cărțile cu conținut referitor la Basarabia.

5. Întocmirea unui indice bibliografic, care să cuprindă toate studiile etnografice, folclorice și sociologice asupra Basarabiei.

6. Prezentarea sistematică a rezultatelor cercetărilor monografice în cadrul conferințelor publice în scopul familiarizării cât mai ample a opiniei publice cu realitățile sociale din Basarabia.

7. Organizarea de conferințe publice cu concursul celor mai distinse personalități din țară, în scopul difuzării problemei culturale, economice, politice și sociale în rândul intelectualității din Basarabia[14].

Referitor la prima direcție de activitate a I.S.R.B., conferințele publice ce aveau loc în Sala Eparhială și cea a Primăriei or. Chișinău, întruneau în permanență un public de circa 1200 de ascultători, deci se bucurau de o deosebită popularitate. Scopul lor, definit de Pan.Halippa, consta în "difuzarea științelor sociale și problemelor de politică națională, socială și culturală"[15].

Iată doar câteva nume de intelectuali care au conferențiat în localele numite, discursurile căror au animat un deosebit interes opiniei publice:

Const. Rădulescu–Motru: "Cum înțelegem Românismul" (discurs rostit la 6 octombrie 1935);

N. Iorga: "Ieșirea din actualele greutăți economice" (3 noiembrie 1935);

Virgil Madgearu: "Evoluția economiei liberale" (8 decembrie 1935);

Dimitrie Gusti: "Doctrină și acțiune politică" (22 martie 1936) și mulți alții[16].

Precum lesne se observă, sunt tocmai acele personalități care au realizat lucrarea cu caracter de unicat în perioada interbelică "Enciclopedia României", prevăzută în șase volume, din care, în virtutea unor factori obiectivi, au apărut doar patru.

Alături de acești savanți de talie europeană și prin concursul lor nemijlocit făcea primii pași și știința sociologică din Basarabia. Grație eforturilor depuse, în primul rând, din partea lui Pan.Halippa, I.S.R.B. a reușit să grupeze intelectuali din aproape toate partidele politice într-un singur mănunchi, în scopul cercetării celor mai acute probleme sociale ale Basarabiei. Această activitate a fost efectuată nu numai prin intermediul conferințelor publice, ci și prin cercetarea monografică a diferitelor localități, iar treptat acceptul s-a deplasat anume pe cea de-a doua direcție de activitate a Institutului.

Astfel, începând cu vara anului 1935 și până în 1938 inclusiv, conform metodei monografice elaborate de D.Gusti, au fost cercetate patru sate: două din regiunea Codrilor Centrali ai Basarabiei – satele Iurceni și Nișcani, jud. Lăpușna, un sat din regiunea Nistrului de Jos – Copanca, jud. Tighina, și satul Popeștii de Sus, jud. Soroca, din regiunea de câmpie din Nordul Basarabiei[17].

Deplasările anuale se încheiau cu o serie de comunicări științifice, în cadrul cărora avea loc prezentarea materialului cules, prelucrarea și, ulterior, publicarea lui. Astfel, în primul volum al Institutului, întitulat *Buletinul I.S.R.B.*, au fost publicate o serie de studii privind diferitele aspecte ale vieții sociale și economice din satele Nișcani și Iurceni, printre care se remarcă cele semnate de Pavel I.Guja "Natura și omul la Nișcani (Observări antropogeografice)", prof. S.Bogos "Nișcanii în lumina datelor statistice", prof. T.Al.Știrbu "Manifestări economice la Iurceni și Nișcani", prof. Ioan Antonovici "Ornamentarea interioarelor în satul Nișcani"[18] etc.

Dintre studiile menționate, cel al prof. Teodosie Al.Știrbu s-a bucurat de o apreciere deosebită în publicațiile periodice de specialitate din acea vreme. Astfel, revista "Economia Națională" menționa: "Constatările D-lui T.Al.Știrbu, fac parte din puținele lucrări de monografie sociologică reușite până într-atât, încât să ne redea satul așa cum este el în realitate. Din aceste constatări înregistrate științific, se trag o serie de concluzii practice, pe care cei în drept trebuie să le urmeze"[19]. O altă revistă, "Viața Românească" consemna că: "Abia citind un studiu de asemenea natură care înfățișează în toată cruzimea realitatea satului românesc, îți poți da seama cât de străini suntem de problemele atât de grave, atât de presante pentru viitorul acestui popor. Iată de ce cercetările D-lui prof. Știrbu constituie o prețioasă contribuție la cunoașterea realității rurale și asupra lor ar trebui să se oprească, în mod special, organismele politice ale căror programe se sprijină pe nevoile maselor populare"[20].

Aprecieri similare în publicațiile periodice românești au fost făcute și în legătură cu apariția celui de-al doilea volum al *Buletinului I.S.R.B.*, consacrat aproape în exclusivitate cercetării monografice a comunei Copanca, jud. Tighina.

La finele anului 1938 – începutul anului 1939 în statutul și structura I.S.R.B. au intervenit modificări esențiale. În legătură cu efectuarea reformei

administrative, la 18 octombrie 1938, conform art. Nr. 16 din Legea pentru înființarea Serviciului Social, a fost înființat Institutul de Cercetări Sociale al României. În consecința acestei reorganizări, începând cu 14 februarie 1939, I.S.R.B. s-a încadrat în Serviciul Social, devenind astfel o instituție de stat, schimbându-și titulatura în Institutul de Cercetări Sociale al României - Regionala Chișinău[21]. A fost schimbată de asemenea și denumirea Buletinului, care a devenit *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău.*

Importante remanieri au intervenit și în conducerea Institutului, ea fiind încredințată prof. Petre Ștefănucă (director), prof. Teodosie Al. Știrbu (vicepreşedinte) și prof. N.Moroșan (secretar general).

Programul de activitate al Institutului în perspectiva următorilor trei ani cuprindea direcțiile principale: publicarea volumului trei al Buletinului (anii 1939–1940), cu studii monografice despre comuna Popeștii-de-Sus, jud. Soroca; cercetarea monografică a regiunii Codrilor Centrali ai Basarabiei. Pentru cercetări monografice mai detaliate au fost alese satele Vâprova, jud. Orhei, Horodiște și Ulmu, jud. Lăpușna. Odată cu studierea acestor sate se prevedea a fi studiate și satele din împrejurimi, pentru a se ajunge astfel la întocmirea monografiei întregii regiuni a Codrilor[22].

Între timp, situația Institutului devenea tot mai gravă. Deja la începutul anului 1938 directorul I.S.R.B. menționa că lucrările în vederea publicării Buletinului stagnează din cauza lipsei subvențiilor respective din partea organelor de stat. Institutul reușise să finiseze în linii mari lucrul asupra numărului trei al Buletinului care conținea rezultatele cercetărilor monografice asupra comunei Popeștii-de-Sus, jud. Soroca. În volumul patru al Buletinului urma, probabil, a fi publicate rezultatele cercetărilor realizate în satul Vâprova, jud. Orhei.

Dar adevărată tragedie a Institutului Social, la fel ca și a Basarabiei în întregime s-a produs în vara anului 1940 când, în urma notelor ultimative sovietice adresate guvernului român, dreptul forței s-a impus în fața forței dreptului.

La fel de tragică a fost și soarta directorului I.S.R.B. prof. P.Ștefănucă[23]. Iată ce relata în această privință Iosif E.Naghiu, persoană care l-a cunoscut în de aproape de prof. P.Ștefănucă: "De câte ori te duceai la Institutul Social, întâlneai un tânăr, foarte activ, mereu cu un morman de material folcloric, mereu între cărți și reviste etnografice. Era tânărul profesor de limbă germană P.Ștefănucă, autor de lucrări folclorice, publicate în Anuarul Arhivei de Folclor al Academiei Române și în alte publicațiuni mari. Scria și în aproape toate revistele literare din Basarabia. Era o figură a generației tinere, mult promițătoare. În ultimul număr al revistei "Sociologie Românească" citim într-un articol al D-lui Șt.Ciobanu că profesorul P.Ștefănucă nu mai este. S-a stins o energie în plină desfășurare, un tânăr care promitea mult. Cum a murit așa de repede? D-l Șt. Ciobanu scrie că prof. Ștefănucă a fost ucis de comuniști, pentru atitudinea sa naționalistă. Alții susțin că a fost deportat"[24].

Prin răpirea Basarabiei și a nordului Bucovinei s-a lovit nu numai în opera înfăptuită de națiunea română în anul 1918, ci și în știința sociologică a Basarabiei, care abia prindea aripi.

NOTE

[1] В.С.Зеленчук, ***Население Молдавии (Демографические процессы и этнический состав).*** Кишинев, 1973, с. 4.
[2] С.К.Брысякин, ***Культура Бессарабии. 1918–1940.*** Кишинев, 1978, с.15.
[3] ***Енчиклопедия Советикэ Молдовеняскэ. Вол. 8: РССМ.*** Кишинэу, 1981, п. 306, 392
[4] S.K.Brâseakin, **op.cit.**, p.15.
[5] Ovidiu Bădina, **Dimitrie Gusti şi şcoala sociologică de la Bucureşti. Rol şi semnificaţii,** // ***Dimitrie Gusti. Studii critice.*** *Coordonator: Henri H. Stahl.* Bucureşti, 1980, p. 240.
[6] I.Ţurcanu, **Chişinăul în 1940,** în ***Basarabia: 1940.*** Red-alc. L.Bulat, Chişinău, 1991, p. 227.
[7] **Ibidem,** p. 222, 228.
[8] **Figuri contemporane din Basarabia.** Chişinău, 1939, p. 69.
[9] T.Al. Ştirbu, **Activitatea Institutului Social Basarabia,** // *Sociologie Românească*, an. I, nr. 2, februarie 1936, p. 33.
[10] **Ibidem.**
[11] Pan Halippa, **Institutul Social Basarabia. Activitatea de la 18 noiembrie 1934 până la 22 martie 1936,** // *Sociologie Românească*, an I, nr. 4, aprilie 1936, p. 22.
[12] **Ibidem**, p. 24.
[13] T.Al.Ştirbu, **op. cit.**, p. 33.
[14] **Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chişinău, tomul II.** Chişinău, 1939, p. 607–608.
[15] Pan.Halippa, **op.cit.**, p. 22.
[16] **Ibidem**, p. 23.
[17] **Archives pour la Science et la Reforme Sociales, XV-e annee,** nr. 1–4, 1943, p. 301.
[18] **Buletinul Institutului Social Român din Basarabia, tomul I.** Chişinău, 1937, p. 39–54, 219–231, 241–271, 329–336.
[19] **Economia Naţională**, an. LXIV, nr. 9, 1937, p. 25.
[20] **Viaţa Românească,** an. XXIX, nr. 12, 1937, p. 129–131.
[21] **Archives pour la Science et la Reforme Sociales, XVI-e annee,** nr. 1–1, 1943, p. 299, 301.
[22] **Ibidem**, p. 302; **O vastă lucrare monografică întreprinsă de Institutul Social Român din Basarabia**, în: *Basarabia. Ziar de informaţie*" (Chişinău), 27 ianuarie 1939.
[23] *Vezi*: P.Ştefănucă, **Folclor şi tradiţii populare.** *În două volume. Alcătuire, studiu introductiv, bibliografie, comentarii şi note de Grigore Botezatu şi Andrei Hâncu,* vol. I, Chişinău, 1991.
[24] Iosif E.. Naghiu, **Chişinăul de ieri** // *Viaţa Basarabiei*, an. XII, nr. 9–10, septembrie–octombrie 1943, p. 76–77.

Veaceslav Stăvilă

EVOLUŢIA COMPONENŢEI NAŢIONALE A ELITEI POLITICO-ECONOMICE A RSSM (1940-1991)

În perioada postbelică s-au publicat numeroase studii şi monografii, în care istoricii sovietici s-au străduit să demonstreze (direct sau indirect) că românii (numiţi oficial moldoveni) au supravieţuit şi prosperat numai datorită faptului că au trăit în Uniunea Sovietică. Mai mult, se afirma că ei erau pe picior de egalitate cu "popoarele frăţeşti ale URSS". În cele ce urmează, în baza unor documente inedite, multe dintre care până nu demult erau puse la index, vom încerca să demonstrăm că, în realitate, autorităţile sovietice au dus o politică discriminatorie faţă de populaţia românească.

© Veaceslav Stăvilă, 1996.

Chiar din momentul creării RSS Moldovenești, administrația ei a fost pusă preponderent pe seama rușilor și a ucrainenilor. De exemplu, în a doua jumătate a anului 1940 din 75 membri ai executivelor județene 71 erau ruși. În organele de partid din 198 lucrători de răspundere, doar 7 erau de naționalitate români. Un număr infim de români activau și în organele de justiție - din 26 membri ai Judecătoriei Supreme a RSSM numai doi erau români; din 131 procurori, românii constituiau 6%, iar judecătorii - 7%[1].

Deși românii-moldoveni formau 66,6% din întreaga populație, ei n-au fost reprezentați echitabil nici în Sovietul Suprem al RSSM (56% la sută) ales la 12 ianuarie 1941* . Este revoltător și faptul că peste 60% din deputați erau de la est de Nistru, pe când în județele basarabene din RSSM trăiau 9/10 din populație. Băștinașii nu erau reprezentați proporțional nici în Sovietul Suprem al URSS, deoarece din 34 deputați doar 9 erau români[2].

În 1944 aparatele de stat și de partid iarăși au fost completate aproape integral cu persoane aduse special din diferite colțuri ale Rusiei Sovietice. Astfel în iulie 1944 din 1335 lucrători de răspundere numai 263 activaseră aici anterior. Bineînțeles,majoritatea funcționarilor erau ruși și ucraineni (1116).

La formarea aparatului de partid preponderență s-a dat, de asemenea, rușilor: din 69 membri ai CC al PCM 50 erau ruși, 6 români și restul de alte naționalități. În comitetele raionale de partid funcțiile de prim-secretar și al doilea secretar erau deținute de 93 ruși și 8 români.

O situație similară exista și în organele executive ale republicii. În comitetele executive județene de români erau ocupate doar 63 funcții-cheie din cele 582. În raioane rușii erau majoritari în organele procuraturii - 30, ucrainenii - 17 și românii- 3 funcții. Dintre președinții comitetelor executive raionale 26 erau ruși, 24 ucraineni și 15 români[3].

Tabelul 1[5]

Structuri de stat ale RSSM cu prezență extrem de limitată a românilor (1952-1956)

Ramura	Români %	Alogeni (%)	inclusiv	
			ruși (%)	ucraineni (%)
1. Căile ferate	1,1	98,9	*	*
2. Sist. Asociații de consum	1,7**	98,3	53,3	20,0
3. Rețeaua bancară	5,7	94,3	66,0	22,6
4. MAI	7,7	92,3	67,7	15,4
5. KGB	12,2	87,8	68,0	16,6

* Nu dispunem de date.

** În 1952, un oarecare I.Vostreţov, funcționar sovietic din raionul Căușeni scria la adresa CC-ului al PCUS: "Funcționarii existenți (în RSSM - *n.n.*) în mare majoritate de origine etnică străină. Nu se manifestă nici un interes în promovarea cadrelor moldovenești băștinașe. Dacă, de exemplu, pe cineva din moldoveni îl și primește în comerț, el, totuși, nu va activa acolo mult: îl vor compromite, iar mai apoi îl vor da în judecată...", (Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova, f. 51, i.11, d.167, f.114)

* Conform altor surse românii moldoveni din RSSM constituiau către 25 aprilie 1941, cca 63,8% din numărul total al populației (Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova), fond 51, inv.12, dosar 142, fila 129 - în continuare AOSP, fond(f.),inv.(i.), dosar (d.), fila (f.).

Aceeaşi situaţie discriminatorie exista şi către anul 1951, posturile principale în structurile mai importante ale statului: (miniştri, preşedinţi de comitete, şefi de direcţii şi de trusturi etc.) fiind ocupate de alogeni. Un an mai târziu, aceasta a recunoscut şi primul secretar al CC-ului al PCM (D.Gladkov), care semnala: "...În ultimii 3-5 ani în componenţa nomenclaturii CC-ului... numărul moldovenilor (românilor - *n.n.*) nu depăşeşte 20%... Mai mult, în ultimul timp, într-o serie de organizaţii de partid şi de stat numărul funcţionarilor din rândul naţionalităţii băştinaşe nu creşte ci se micşorează..."[4].

Cele relatate sunt confirmate de indicii din tabelul nr. 1.

Sovieticii făceau distincţie între românii transnistrieni (din fosta RASSM) şi cei basarabeni, manifestsând faţă de ultimii permanent neîncredere. În iulie 1956, un grup de basarabeni printre care Em.Bucov, A.Lupan, A.Rusu ş.a. semnează o scrisoare adresată conducerii RSSM, în care, printre altele, se menţiona: "Se poate constata că şi acum, după 16 ani (de la anexarea Basarabiei- *n.n.*) nu numai în organizaţiile de partid şi de stat ale Moldovei, dar şi în cele profesionale, în toate ministerele şi instituţiile, comitetele de partid şi executive raionale, justiţie etc., etc., în funcţiile de conducere lipsesc cu desăvârşire cadrele locale, basarabenii... Locuitorii Moldovei de pe malul drept al Nistrului (Basarabia - *n.n.*) sunt priviţi ca "incapabili", ca nişte persoane ce nu merită încredere din punct de vedere politic..." Nu e dificil a intui care a fost răspunsul, deoarece câteva zile mai târziu Em.Bucov se revolta: "În scrisoare noi declarăm clar că nu sunt numite în funcţii administrative persoanele băştinaşe, iar nouă ni se răspunde: cresc mulgătoarele, brigadirii. Noi afirmăm că nu este nici un secretar de comitet raional, iar nouă ni se vorbeşte despre porcari..."* Ni se cer cifre. Numiţi atunci măcar un ministru, un secretar de comitet raional sau preşedinte de executiv raional din rândul băştinaşilor..."[6].

Nu s-a modificat cu nimic starea de lucruri nici în anii următori, românii continuând să fie o minoritate în organele de conducereale republicii"[7].

Politica promovată de autorităţile sovietice suscita nemulţumiri în rândurile maselor, mai ales ale intelectualilor, dar acţiunile întreprinse pentru a pune capăt fărădelegilor erau spontane şi izolate. manifestările de protest, lupta pentru drepturile legitime ale băştinaşilor** , s-au intensificat după demiterea din funcţie a lui N.Hruşciov. La 29 noiembrie 1965, I.Bodiul, prim-secretar al CC al PCM, raporta Moscovei: "Cunoscuta declaraţie a lui Mao-Ţze-dun despre Basarabia (că teritoriu ocupat de URSS - *n.n.*), publicarea în România a unei serii de cărţi...,intensificarea propagandei burgheze în jurul acestor chestiuni...,au generat anumite tendinţe în mijlocul unei părţi a intelectualităţii din RSSM... Cel mai elocvent acestea s-au manifestat în unele luări de cuvânt la congresul scriitorilor din Moldova (RSSM - *n.n.*), care a avut loc între 14-15 octombrie a.c.

---

* Către acest timp românii din RSSM deţineau ultimul loc (pe URSS) după numărul de persoane cu studii superioare şi medii speciale la o mie de locuitori (155 persoane). Pe primul loc se situau letonii (368), apoi estonienii (307), ruşii (295) şi ucrainenii(289): AOSP a. RM, f.51, i.21, d.73, f.58.

** Conform recensământului din 1959 românii constituiau 65,4% din numărul populaţiei RSSM (AOSP., f.51, i. 19, d.284, f.1-3)

Tabelul 2

Apartenența etnică a lucrătorilor din ministerele, instituțiile,organizațiile RSSM (1958)

Ramura	Români %	Alogeni (%)	inclusiv	
			ruși (%)	ucraineni (%)
1. Aparatul C.C.	24,2	75,8	55,5	18,2
2. Guvernul	27,9	72,1	40,1	19,7
Inclusiv:				
K.G.B.	16,7	83,3	65,4	16,7
M.A.I.	32,7**	66,3	38,6	24,2
Min. economiei	5,5	94,5	44,6	17,1
Min. finanțelor	13,8	86,2	50,7	16,7
Min. comerțului	7,7	92,3	61,1	21,1
Min. Învățământ.	32,8	67,2	41,0	6,6
Min. Culturii	29,0	71,0	40,3	12,9
3. Banca de Stat	17,4	82,6	61,1	21,1
4. Sindicatele	18,0	82,0	44,0	18,0

**În cadrul Ministerului Afacerilor Interne procentul românilor se mărește față de anii anteriori pe contul personalului inferior. În 1957 românii constituiau 57,9%, iar în 1961 - 55,3%. (Vezi mai detaliat: AOSP, f.51,i.20 d.331, f.166-169)

Unii participanți ai congresului, scriitori, în special tovarăși tineri, cum ar fi Busuioc, Malarciuc, Druță, Osmotescu, atingând, în principiu corect, chestiunile despre necesitatea dezvoltării limbii moldovenești (române - *n.n.*), perfecționarea manualelor, păstrarea monumentelor de cultură și altele, intenționat, în ton naționalist tratau carențele acestei probleme... În acest scop, au fost menționate exemple de predominare a firmelor scrise numai în limba rusă... În același timp, se sublinia apartenența moldovenilor la națiunile de proveniență română, iar în unele cuvântări se simțeau sentimente filoromânești. I.Druță a declarat că nu trebuie să ne grăbim pentru a ridica "zidul chinezesc" între Moldova (RSSM - *n.n.*) și România..."[8]

Neîndoielnic, congresul III al scriitorilor din RSSM a avut un mare ecou în mijlocul populației românești din teritoriu. De exemplu, T.Negru, judecător din raionul Cimișlia, vorbea deschis colegilor săi despre necesitatea oficializării limbii române ca remediu împotriva dominării cadrelor rusești. În rândul populației se răspândea opinia că la congres s-a pus și problema reunirii Basarabiei cu România, scriitorii având în acest sens toată susținerea din partea tineretului studios[9].

Ca rezultat, se înregistrează o creștere a numărului de manifestări naționale. Pe buletinele electorale se făceau inscripții adresate organelor sovietice cu următorul conținut: "Unde sunt cadrele moldovenești?", "Votez pentru plécarea rușilor din Moldova", "Dorim să ne eliberăm de jugul colonial rusesc", "Moarte ocupanților ruși". Basarabia - basarabenilor!", "Pentru Români!", etc.[10]. Dr. S.Criță, colaborator la Institutul de Economie al AȘM în toamna anului 1965 a protestat împotriva strămutării populației băștinașe în alte teritorii ale URSS și aducerii în republică a elementelor alogene*. În ziua de 28 iunie 1966 muncitorul Gh.Muruziuc a arborat tricolorul la întreprinderea

în care lucra, explicându-şi acţiunile astfel: "Două Moldove nu pot să fie, trebuie să existe o singură Moldovă, Moldova (RSSM -*n.n.*) trebuie alipită la România, despre aceasta vorbeşte tot poporul..." În aceeaşi zi, în oraşul Chişinău, pe clădirile mai multor instituţii au fost lipite foi volante ce conţineau, printre altele, şi următoarele fraze: "Români-basarabeni, mai bine să murim eroi, decât să fim sclavi. Ştefane (adresare monumentului din centrul oraşului - *n.n.*), tu eşti vinovat, de ce stai cu crucea în mână. Aruncă crucea... şi ridică sabia, oare nu auzi cum geme poporul sub povara jugului rusesc..."[11]

La finele anului 1970, I.Bodiul declara: "Numărul manifestărilor naţionaliste din Moldova nu s-a mărit, însă esenţa lor s-a schimbat şi are în prezent un caracter antirusesc mai pronunţat,fiind în acelaşi timp de orientare filoromânească. Ca mărturie ne servesc, în particular, foile volante dactilografiate sau scrise de mână ce sunt răspândite în republică. În zece luni ale anului curent au fost înregistrate 42 cazuri. Multe din ele conţin cerinţe despre plecarea ruşilor din Basarabia şi unirea ei cu România..."[12].

O manifestare mai pronunţată a sentimentelor naţionale se remarcă în prima jumătate a anilor '70. .Manifestările împotriva discriminării sovietice capătă un caracter mai organizat. Afară de oficializarea limbii române în RSSM, promovarea cadrelor locale, plecarea ruşilor din republică se formulau şi alte revendicări, de asemenea de importanţă majoră. În această perioadă acţionau două organizaţii naţionale - "Frontul Patriotic de Eliberare a Basarabiei, Bucovinei, a raioanelor Dubăsari şi Râbniţa de sub jugul sovieto-rus" şi "Renaşterea Naţională a Moldovei", liderii cărora vizitase România şi ambasada ei de la Moscova, înaintând scrisori cu cerinţa reunirii Basarabiei cu România[13].

E de la sine înţeles că autorităţile sovietice au luat anumite contramăsuri. În primul rând, a fost limitat accesul în RSSM al ziarelor şi revistelor din România. Dacă în 1966 numărul acestora era de 66501 exemplare, peste doi ani el a atins 4275. Evident că procesul de renaştere a conştiinţei naţionale n-a fost stopat . La 15 octombrie 1975 CC al PCUS a luat o decizie specială "Despre măsurile suplimentare în domeniul ideologic în legătură cu intensificarea propagandei naţionaliste româneşti ce periclitează interesele URSS". În conformitate cu ea Kremlinul a încercat să facă presiuni asupra Bucureştiului. Dar replica României a fost deosebit de răspicată: 1) "Ţarismul rus a ocupat (în 1812 - *n.n.*) teritorii româneşti", 2) "Noi nu putem fi de acord în nici un caz cu teza ce se află în contradicţie stridentă cu realitatea istorică cum că românii şi moldovenii sunt două naţiuni, că limbile română şi cea moldovenească sunt două limbi diferite"*[14].

În consecinţă, conducerea sovietică a recurs la o măsură extrem de drastică: a transformat răul Prut într-o barieră de netrecut pentru românii din RSSM şi România. Iată una din interdicţiile stabilite de CC al PCM în toamna lui 1978: "... Să se reducă substanţial participarea RSSM în schimburile turistice ale URSS cu România, sporindu-se, în acelaşi timp cu Republica

---

* Aceste afirmaţii aparţin lui N.Ceauşescu şi P.Niculescu (membru al comitetului politic executiv al CC-ului din România, fiind formulate în timpul convorbirilor cu L.Brejnev (august 1977) şi A.Gromâko (octombrie 1978).

Populară Bulgară, Republica Populară Ungară, Republica Populară Polonă, Republica Socialistă Cehoslovacă şi cu alte ţări socialiste...[15].

Observând că spiritul populaţiei băştinaşe se revigorează, începând cu a doua jumătate a anilor '60 autorităţile de la Chişinău atenţionează cu diferite ocazii Moscova că"chestiunile politicii naţionale în Moldova au devenit mult mai sensibile şi de aceasta trebuie să se ţină cont[16]". Aceasta a fost una din cauzele ce a determinat Kremlinul în următoarele două decenii (1965-1985) să permită RSSM ca majoritatea funcţiilor secundare în aparatul de partid sovietic şi economico-administrativ să fie ocupate treptat de români. Astfel, dacă în 1976 persoanele de naţionalitate română alcătuiau 48,8% din numărul total al primilor secretari ai comitetelor orăşeneşti şi raionale de partid, apoi în 1986 - 69,6%. În 1965 românii constituiau 35,1 la sută din numărul preşedinţilor comitetelor executive orăşeneşti şi raionale**, iar peste două decenii 69,2%[17]. O situaţie similară se constată şi în sistemul agrar:

Tabelul 3[18]

Apartenenţa etnică a preşedinţilor de colhozuri şi sovhozuri din RSSM (1965-1984)

Anul	Preşedinţi de colhozuri		Preşedinţi de sovhozuri	
	români	alogeni	români	alogeni
1965	54,3	45,7	23,2	76,8
1968	58,0	42,0	27,1	72,9
1972	60,4	39,6	50,0	50,0
1974	61,6	39,4	55,2	44,8
1978	68,1	31,9	60,9	39,1
1984	70,3	29,7	68,8	31,2

Grosso modo, la numirea în funcţii chiar şi în cele inferioare,prioritate se dădea ruşilor şi ucrainenilor. Drept confirmare prezentăm indicii privind totalitatea funcţiilor deţinute în republică***

Tabelul 4[19]

Nomenclatura CC al PCM (1967-1987)

Anul	Români (%)	Alogeni (%)
1967	42,5	57,5
1970	46,7	53,3
1974	49,2	50,8
1980	51,6	48,4
1984	55,1	44,9
1987	54,0	46,0

** Cu un deceniu în urmă situaţia era şi mai discriminatorie:1953 - 20,0%, 1956 - 18,3%, 1962 - 14,3%, 1963 - 24,1%. (Vezi AOSP., f.51, i.23, d.163, f.127)

*** Cu excepţia funcţiilor de rang unional.

Trebuie menționat că în unele sectoare ale economiei naționale funcțiile de răspundere erau inaccesibile persoanelor de origine română, spre exemplu, în industrie.

Tabelul 5[20]

Directori de întreprinderi industriale din RSSM (1964-1984)

Anul	Români (%)	Alogeni (%)
1964	2,3	97,7
1969	4,7	95,3
1974	5,8	94,2
1984	8,6	91,4

Accesul la posturile mai importante era în funcție de studii și apartenența la partidul comunist. În 1970 din totalul de 79 mii de specialiști cu studii medii speciale și superioare de care dispunea RSSM doar 29,2 mii erau de origine română. Este adevărat că numărul lor în deceniul opt a sporit, însă n-a atins nici cota de 50 la sută* . Cât privește componența PCM deosebit de concludent ne vorbesc indicii din următorul tabel[21]:

Tabelul 6

Apartenența etnică a comuniștilor din RSS M (1965-1987) în %

Anul	Români %	Alogeni (%)	inclusiv	
			ruși (%)	ucraineni (%)
1965	35,1	64,9	30,0	23,2
1968	36,7	63,3	28,5	22,9
1971	37,7	62,3	27,8	22,7
1975	39,1	60,9	27,6	22,5
1979	41,9	58,1	25,9	21,9
1982	44,1	55,9	24,6	21,4
1985	45,8	54,2	23,4	21,1
1987	46,9	53,1	22,7	20,9
1989	47,8	52,2	22,2	20,7
1990	48,2	51,8	22,0	20,6

În structurile superioare ale puterii de stat din RSSM (lucrătorii de răspundere erau incluși în lista nomenaclatorică a Moscovei) s-a făcut tot posibilul ca românii să fie în minoritate. Evident, la alegerea parlamentelor ("Sovietele Supreme") ale RSSM, se lua în cont structura etnică a populației, deputații români fiind reprezentați conform normelor stabilite.

* În 1975 numărul specialiștilor români era de 48,8 mii (din totalul de 118,5 mii), iar în 1980 - de 70,1 mii (din totalul de155,7 mii).

Tabelul 7

Apartenența etnică a deputaților Sovietului Suprem al RSSM (legislaturile VIII-XI), în %

Anii	Deputați români (%)	Deputați alogeni (%)
1971-75	65,1	34,9
1975-80	66,5	33,5
1980-85	66,6	33,4
1985-89	64,2	35,8

Dar, totuşi, funcţiile principale erau deţinute de alogeni.

Tabelul 8

Deputaţi cu funcţii de rang republican ai Sovietelor Supreme ale RSSM (1971-1989), în %

Anii	Deputaţi români (%)	Deputaţi alogeni (%)
1971-75	44,6	55,4
1975-80	45,9	54,1
1980-85	46,3	53,7
1985-89	48,6	51,4

Ţinem să precizăm că printre deputaţii alogeni predominau ruşii şi ucrainenii: în Sovietul Suprem de legislatura a VIII-a, respectiv- 32,4% şi 21,6%, în Sovietul Suprem de legislatura a IX -a - 27,6%, şi 20,4%, în Sovietul Suprem de legislatura a X-a - 25,6% şi 24,8%, iar în cel de legislatura a XI-a - 30,8% şi 15,9%. Procentul deputaţilor români cu studii superioare era cel mai mic, în schimb ei constituiau peste 80% din numărul deputaţilor cu studii medii,medii incomplete şi primare*.[22]

Românii erau în minoritate şi în organele superioare de partid şi de stat ale RSSM. Aparatul CC al PCM (şefii de secţii şi adjuncţii lor) şi Guvernul RSS Moldovenești era format din nebăştinaşi, majoritate care nu cunoştea nici limba, în 1965, de exemplu, în aparatul CC-ului ei aveau cca 36%, iar peste două decenii - 40%.

* În Sovietul Suprem de legislatura a VIII- a românii constituiau84,1% din numărul total al deputaţilor cu studii inferioare. În legislativele următoare (IX, X, XI) cota lor a fost, respectiv, 88,2%, 83,2% şi 74,2%. Doar în parlamentul ales în 1985 deputaţii români au întrunit o majoritate (56,9%) din totalul deputaţilor cu studii superioare.

Tabelul 9[23]

Apartenența etnică a membrilor guvernului RSSM: miniștri,președinți de comitete, adjuncții lor (1965-1984) în %

Anul	Români (%)	Alogeni (%)
1965	37,5	62,5
1969	42,5	57,5
1974	43,2	56,8
1977	40,0	60,0
1984	48,6	51,2

La mijlocul anilor '80 se punea de anumite persoane tot mai insistent problema privind ocuparea funcțiilor-cheie în structurile de toate tipurile. În acest context trebuie de amintit și de "cazul Vâșcu". Într-un document întocmit de serviciile speciale din RSSM se relata că, în vara lui 1984, V.Vâșcu (deputat al Sovietului Suprem al RSSM, adjunct al președintelui Sovietului de Miniștri al RSSM) în colaborare cu câteva persoane au alcătuit textul unei foi volante, sub formă de apel. Din numele "Frontului Patriotic al Moldovei" către românii din republică. În proclamație se arăta că drepturile românilor sunt lezate de elementele alogene, în special ruse, prin deținerea funcțiilor-cheie în aparatul de stat și de partid al republicii. Se menționa, de asemenea, că în Moldova are loc un proces de rusificare ce duce la pierderea identității naționale a românilor, că în RSSM există un număr redus de școli medii generale românești, fapt ce lipsește copiii românilor de posibilitatea de a căpăta studii în limba maternă etc. Populația era chemată să participe la o demonstrație de protest în piața centrală din Chișinău[24]. Ca urmare, V.Vâșcu a fost destituit din funcția pe care o deținea și condamnat la ani grei de închisoare în baza unui dosar penal falsificat.

O dată cu declanșarea procesului de "restructurare" în Uniunea Sovietică, în RSSM mișcarea națională a românilor capătă un caracter de masă*. La mitinguri și demonstrații populația băștinașă s-a pronunțat pentru recunoașterea identității limbii ei cu cea din România, trecerea limbii la grafia latină și declararea ei drept limbă de stat în RSSM.Protestându-se împotriva ocupației sovietice, rusificării și colonizării, s-a cerut demisionarea guvernului și promovarea cadrelor naționale în toate funcțiile-cheie din teritoriu** [25].

În consecință, se produc anumite modificări benefice pentru populația majoritară din teritoriu. La 31 august 1989 limba română a fost declarată drept limbă de stat a RSSM. Partidul comunist (dominat de alogeni), ce ținea sub control toate pârghiile puterii începe să piardă terenul de sub picioare. În 1988 au fost primiți în rândurile lui cu 21,4% mai puțini membri decât în 1987 și cu 32,3% mai puțini decât în 1986. Dacă în perioada anilor 1986-88 și-au depus carnetele de partid 503 comuniști, în 1990 numărul celor care au abandonat

---

* În organizarea mișcării naționale din republică un rol de frunte l-au jucat formațiunile social-politice "Cenaclul literar-muzical A.Mateevici", "Mișcarea Democratică în susținerea restructurării"și "Frontul Popular din Moldova".

** S-au făcut auzite, de asemenea, și apeluri de ieșire din componența URSS și reunire cu România.

partidul a fost de 17 mii*** [26]. În timpul scrutinului unional din martie 1989 românii au obținut o majoritate covârșitoare (74,4%)[27].

Un an mai târziu, în alegerile pentru parlamentul republican (februarie-martie 1990), românii au căpătat 71 la sută din mandate, ce a făcut posibilă formarea unui guvern național (din 20 membri - 19 erau români) și proclamarea suveranității RSSM[28].

În concluzie, constatăm că discriminarea populației majoritare din RSSM a fost o acțiune premeditată a regimului sovietic de ocupație. Această politică de segregare a generat mișcarea de eliberare națională a românilor din teritoriu, ce, spre finele deceniului nouă, a condus la abolirea colonialismului sovietic.

NOTE

[1] A.Moraru, *Moment de importanță istorică*, în: *Învățământul public*,2 august 1989; Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova (în continuare: AOSP), fond 51 (f), inv.1, (I.) dosar 11, (d.), fila 12, 29, (f.); d. 19, f. 65, 87 ș.a.

[2] Cf.: *Istoria narodnogo hozeaistva Moldavskoi SSR* (1917-1958 g.g.) Chișinău, 1974 p.150; *Viața Basarabiei*, 1941, an.X, nr. 2-3 p.92(192) ș.a. (Aici și în continuare cota procentuală este calculată de către autor).

[3] AOSP., f.51, i.2, d.1, f.171; *ibid.*, d.79, f.f.55, 180;*ibid.*, d.205, f.1-14; *ibid.*, d.97 f.1-7; ș.a. *ibid.*, i.3, d.57,f.f. 21-22; *ibid.*,.192, f.f.1-29 rev.ș.a.*Ibid.*, i.9, 186, f.4.

[4] *Ibid.*, i.10, d.459, f.f.1-1, rev.; d.460 passim; *ibid.*, i.11, d.7,f.f 32-33.

[5] Aceste și alte detalii: AOSP, f.51, i.13, d.358, f.1.rev;*ibid.*, d.228, f.43 rev; *ibid.* i.15, d.275, f.29; *ibid.*, i.18, d.259,f.31; *ibid.*, i.21, d.309, f.21; *ibid.*, i.23, d.163, f.f.52, 127.

[6] AOSP, f.51, i.15, d.98, f.f5-6; *ibid.*, d.99, f.38.

[7] *Ibid.*, i.18, d.282, f.127; d.259, f.f.1-2; d.259, f.f.1-2,31;*ibid.*,i.21, d.323, f.70.

[8] *Ibid.*, i.25, d.255, f.1.

[9]. *Ibid.*,i.27, d.255, f.1.

[10] *Ibid.*,i.28,d.125, f.56; *ibid.*,i.27, d.144, f.f.92-93; d.145,f.29; *ibid.*, i.25, d.101, f.163.

[11] *Ibid.*, i.27, d.144, f.f. 103-104; i., ibid., i.28, d.242, f.f. 57-60;*ibid.*, i.25, d.101, f.155.

[12] *Ibid.*, i.31, d.94, f.162.

[13] *Ibid.* i.31, d.93, f.134; d.122, f.43,2-3; *ibid.*, i.33, d.82,f.3; *ibid.* i.34, d.145, f.18.

[14] Vezi detaliat AOSP, p.51, i.29, d.97, f.123; *ibid.*, i. 44, d.12, f.f.126-135; *ibid.*, i.47, d.3, f.39; *ibid.*, d.11, f.f.114-118.

[15] AOSP, f.51, i.47, d.4, f.27.

[16] *Ibid.*, i.25, d.101, f.111.

[17] *Ibid.*, i.25, d.147, f.21; *ibid.*, i.63, d.21, f.69; *ibid.*, i.73, d.13, f.60; *ibid.*, i.29, d.150, f.72; *ibid.*, i.33, d.130, f.9;*ibid.*, 35, d.173, f.1; *ibid.*, i.48, d.34, f.1;

[18] *Ibid.*, i.25, d.147, f.f 21-22; *ibid.*, i.29, d.150, f.f.69-70;*ibid.*, i.33, d.130, f.f. 6-7, rev.; i.35, d.173, f.3; *ibid.*, i.48,d.34, f.3; *ibid.*, i.63, d.21, f.91.

[19] *Ibid.* i.25, d.147, f.1; *ibid.*, i.31, d.165, f.1; *ibid.*, i.35,d.173, f.28; *ibid.*, i.47, d.2, f.187; *ibid.*, i.73, d.9, f.f. 1-5.

[20] *Ibid.*, i.29, d.150, f.135; *ibid.*, i.30, d.134, f.139; *ibid.*,i.35, d.173, f.107; *ibid.*, i.63, d.21, f.91.

[21] Cislennosti spețialistov s vâssim i srednim obrazovaniem i sostav rabotnikov zanimaiușchih doljnosti rukovoditelei i spețialistov v narodnom hozeaistve Moldavskoi SSR na 14 noiabria1980 goda, Chișinău, 1981, p.21; AOSP, f.51, i.24, d.136, f.f.14-14 rev; *ibid.*, i.28, d.158, f.f 17-17 rev; *ibid.*, i.31, d.171,f.f. 11-11 rev; *ibid.*, i.36, d.159, f.f.10-10 rev; *ibid.* i.48, d.42, f.f. 10-10 rev; *ibid.* i.57, d.46, f.f.10-10 rev; *ibid.*, i.67,d.124, f.f. 10-10 rev; *ibid.* i.73, d.15, f.f. 1-11 ș.a.

[22] Au fost consultate: AOSP, f.51, i.32, d.151 passim; A.Roman,P.Sandulachi, *Vlasti narodnaia (Sovieti Moldavskoi SSR v 1941-1986g.g)*, Chișinău, 1987, p.p. 116-117; *Deputații Sovietului Suprem al RSSM Moldovenești. Legislatura a noua*, Chișinău, 1976, passim;*ibidem, Legislatura a zecea*, Chișinău, 1981, passim; *Legislatura a unsprezecea*, Chișinău, 1985, *passim*.

[23] AOSP., f.51, i.25, d.147, f.60; *ibid.*, i.30, d.134, f.111;*ibid.*, i.35, d.173, f.2; *ibid.*, i.45, d.37, f.132.

[24] *Ibid.*, i.65, d.15, f.f. 14-15.

*** În 1990 au fost excluse din PCM peste 8000 persoane, însumând(împreună cu cei ieșiți benevol) 13 la sută din totalul membrilor acestei organizații. Este de remarcat că acest proces nu a putut fi stopat chiar și în urma unor remanieri substanțiale în Comitetul Central: între 1989-1991 românilor li se asigură o majoritate simplă (53,5%) în aparat, iar în CC și în Biroul Politic - o majoritate absolută (peste 70 la sută).

[25] Vezi, de exemplu: AOSP, f.51, i.65, d.26, f.f. 150-152; d.31,f.f. 112-118.
[26] Cf. AOSP, f.51, i.42, d.215, f.f.63, 65; d.216, f.18;*Materiale ale Conferinței Partidului Comunist al Moldovei* (26ianuarie 1991), Chișinău, 1991, p.15.
[27] AOSP, f.51, i.16 a, d.d 1-39, passim; i.42, d.238, f.f. 23-27.
[28] *Spisok narodnâh deputatov SSR Moldova (dvenadțatâi sozâv).*,Chișinău, 1991, passim; *Moldova Socialistă*, 26 iunie, 1990.

Elena Postică

ORGANIZAȚII DE REZISTENȚĂ DIN BASARABIA POSTEBELICĂ (1944–1950)

În vara anului 1944 în teritoriul dintre Prut și Nistru a fost instaurat regimul sovietic. O parte minoritară a populației a salutat acest act în timp ce majoritatea băștinașilor a manifestat o atitudine ostilă față de noile autorități. La fenomenul rezistenței basarabenilor față de ocupația sovietică istoriografia a ajuns abia acum, însă cauzele lui devenise cunoscute ceva mai înainte ca urmare a cercetărilor efectuate de istoricii din Republica Moldova în ultimii ani. Aceste cauze sunt teroarea politică, jugul fiscal, foametea organizată, colectivizarea forțată, represiunile și deportările în masă ale populației.

Adoptând la început o atitudine protestatară, populația din Basarabia a trecut mai apoi la acțiuni deschise împotriva regimului de opresiune sovietică. Pe adresa organelor de partid și sovietice superioare încep să sosească semnale de alarmă din toate colțurile republicii: populația este din ce în ce mai nemulțumită de politica promovată de autorutățile comuniste; țăranii protestează împotriva impozitelor agricole și refuză să livreze produse alimentare către stat; se înregistrează tot mai multe cazuri de eschivare a tinerilor de a face serviciul militar în armata sovietică și de a pleca la lucru la întreprinderile industriale din largul imperiului sovietic, sute de țărani încearcă să se repatrieze în România în căutarea unei vieți mai bune, în mijlocul populației sunt difuzate foi volante antisovietice și se fac auzite apeluiri la luptă armată împotriva regimului sovietic, în sate tot mai numeroase devin cazurile de răfuieli fizice și atacuri armate împotriva lucrătorilor de partid și sovietici.

În opinia mai marilor zilei, instigatorii tuturor acestor acțiuni sunt așa-zisele "elemente chiaburești naționaliste" – dușmanii de moarte ai puterii sovietice. Totodată propoganda sovietică trecea sub tăcere cazurile numeroase de nesupunere și manifestările ostile ale populației

© Elena Postică, 1996.

din teritoriile recent anexate față de regimul sovietic. Asemenea informații se conțineau doar în documentele organelor securității și în rapoartele prezentate de către acestea organelor superioare de partid și de stat, dar și acelea cu mențiunea "strict secret". Procesele judiciare intentate organizațiilor antisovietice se țineau cu ușile închise. Liderii acestora nu erau defăimați în mod public cum se proceda în anii '30 în U.R.S.S. Se păstra în taină însăși existența unora asemenea organizații, întrucât se considera că în U.R.S.S., țara ce întruchipa acum "lagărul păcii și al progresului social, al frăției între popoare", nici nu putea fi vorba de mizerie, foamete, acte de nesupunere și ură față de regimul existent.

Diverse forme de rezistență față de ocupația sovietică nu au încetat să se manifeste practic niciodată[1]. În primii ani de după război situația din Basarabia era așa de tulbure încât nu se poate vorbi de o rezistență organizată, deși acte de nesupunere s-au înregistrat foarte multe[2]. Pe măsură, însă, ce populația se convingea tot mai mult de esența antiumană a regimului stalinist s-a trecut foarte rapid la o coordonare a luptei pentru supraviețuire. Numărul celor încadrați în confruntare deschisă cu sovietele a fost destul de impunător. În acțiuni antisovietice au fost antrenate diferite categorii sociale ale populației – țărani, muncitori, elevi, intelectuali. Grupuri militante, formațiuni paramilitare, mișcări social-politice etc. au activat în foarte multe localități din Basarabia. În arhivele secrete ale KGB-ului s-au păstrat numeroase documente ce reflectă activitatea mai multor grupuri și organizații clandestine din anii '40 – începutul anilor '50. Formele și metodele de luptă împotriva regimului sovietic diferă de la o organizație la alta. Unele formațiuni au practicat lupta armată și pledau pentru schimbarea prin forța armelor a regimului sovietic, în timp ce altele optau pentru activizarea muncii propagandistice, cultivarea unui climat ostil ocupanților, încurajarea manifestărilor antisovietice și anticomuniste ale populației, difuzarea foilor volante.

Obiectivul principal pe care-l urmăreau toate organizațiile de rezistență, indiferent de gradul de pregătire și componența socială a membrilor săi, indiferent de metodele de luptă pe care le practicau, era unul singur – lichidarea puterii sovietice și instaurarea unei orânduiri democratice în Moldova.

Dintre grupurile de rezistență armată e cazul să fie menționate în primul rând grupul condus de țăranul Filimon Boghiul, care a activat pe teritoriul raioanelor Chișcăreni, Sângerei, Telenești și Călărași în anii 1945–1950[3], și "Armata neagră", formațiunile de luptă care pe parcursul unui an de zile a tulburat liniștea nomenclaturii de partid din raioanele Cornești, Chișcăreni și Bravicea[4]. Un exponent și un apărător consecvent al intereselor economice ale țărănimii basarabene a fost și Partidul Democrat Agrar, formațiune de luptă ce avea un efectiv de circa o sută

de combatanți și care a activat la începutul anilor '50 în satele raioanelor Chiperceni, Rezina, Răspopeni și Orhei[5]. Majoritatea combatanților din aceste formațiuni erau țărani de la sate.

În cele ce urmează ne vom referi la activitatea unor organizații antisovietice constituite de tineretul studios și intelectualitatea de la sate. Una dintre cele mai numeroase a fost Organizația Națională a Basarabiei "Arcașii lui Ștefan" ce a activat în anii 1946–1947 prin părțile Sorocii. Membrii organizației, în majoritate elevi și profesori ai Școlii pedagocice din Soroca, intelectuali de la sate, pledau pentru lichidarea puterii sovietice și reunirea Basarabiei cu România. Motivele apariției acestei organizații au fost expuse într-un document datat cu 1 august 1946, document care pune începutul înființării organizației:

"având în vedere:

a doua cotropire a bolșevicilor pe pământul sfânt al Basarabiei; dezlipirea fraților de același sânge, neam, limbă și credință; fărădelegile săvârșite asupra vechilor plăieși și arcași ai lui Ștefan, care au stat zeci de veacuri ca stavilă la Nistru contra puhoiului slav și au apărat pământul dăruit de Dumnezeu,

având în vedere:

deportările în masă, distrugerea căminelor, teroarea asupra poporului prin luarea alimentelor care a dus populația la foame, făcând-o să părăsească casele și să rătăcească în alte părți după hrană; deoarece moralul populației este foarte scăzut și bolșevicii din toate părțile caută să distrugă sâmburile românesc din Basarabia;

am hotărât a înființa o organizație cu scop național, denumind-o Organizația Națională din Basarabia "Arcașii lui Ștefan". Această organizație are ca scop a ridica moralul populației prin diferite atacuri date împotriva bolșevicilor. Drept care am încheiat prezentul act Proces-verbal"[6]. Urmau semnăturile inițiatorilor creării organizației: Plopeanul Vasile (numele conspirativ al lui Vasile Bătrânac, fost secretar al școlii pedagocice din Soroca, conducătorul organizației – *n.n.*) și Oțeleanu Pipen (numele conspirativ al lui Pimen Damașcan – *n.n.*)[7].

La 15 august 1946 prin ordinul de zi numărul doi, semnat de V.Plopeanu și P. Oțeleanu, au fost primiți în organizație Victor Solovei, Anton Romașcan, Pricopie Trofim, Ion Brumă, Nicolae Prăjină, Teodosie Guzun, Maxim Brumă și Nichita Brumă[8]. Au urmat apoi alți tineri așa încât la momentul depistării acestei organizații de către organele KGB-ului (martie 1947) ea număra în rândurile sale circa 140 de membri[9]. Organizația clandestină "Arcașii lui Ștefan", care inițial activa doar pe teritoriul județului Soroca, avea o structură bine determinată. În fruntea ei se aflau "comandantul" organizației și adjunctul lui. Întreaga organizație era alcătuită din secții teritoriale, fiecare cuprinzând câteva comune și având în frunte câte un "comandant" de secție[10]. În cadrul secțiilor teritoriale activau comitete

ale ONB sau "celule comunale", precum şi cele din instituţiile de învăţământ. În fruntea comitetului se afla preşedintele şi adjunctul său. Fiecărui nou primit i se înmâna un carnet de membru al organizaţiei[11]. În clipa când deveneau membri ai organizaţiei tinerii ilegalişti depuneau jurământ de credinţă Patriei şi poporului, jurau să lupte până la moarte împotriva comunismului şi rosteau crezul arcaşului în care erau formulate câteva prevederi: credinţa în Dumnezeu şi în veşnicia neamului românesc; credinţa în comandantul organizaţiei şi în biruinţa pe care o va repurta ONB "Arcaşii lui Ştefan"; dorinţa de a lupta până la moarte împotriva dictaturii staliniste – "pericolul civilizaţiei omeneşti şi al neamului românesc"[12].

O altă organizaţie antisovietică a tineretului a luat fiinţă în primăvara anului 1949 şi purta numele simbolic "Sabia dreptăţii"[13]. Iniţiatorii creării acestei organizaţii de luptă şi rezistenţă împotriva regimului sovietic au fost Petru Lungu şi Ion Moraru, elevi ai şcolii pedagocice din Bălţi. Peste puţin timp la ea au aderat încă doi locuitori ai satului Drochia (Târnova): Vasile Ţurcanu, elev al şcolii pedagocice din Bălţi, şi Alexandru Bobeică, fost ostaş în armata română, fotograf în acelaşi sat. Astfel s-a constituit nucleul organizaţiei.

De la bun început ea şi-a propus ca scop desfăşurarea agitaţiei antisovietice, difuzarea foilor volante, expedierea unor scrisori critice pe adresa instituţiilor de stat, cooptarea de noi membri din mijlocul celor nemulţumiţi de puterea sovietică, stabilirea contactelor cu "arcaşii nearestaţi" şi cu mişcarea de rezistenţă din Ucraina de Apus în scopul unirii eforturilor în lupta antisovietică[14].

Nemulţumiţi de realitatea sovietică de situaţia materială gravă a ţăranilor basarabeni, indignaţi de atrocităţile comise de reprezentanţii puterii, de neadevărurile tirajate şi difuzate zilnic de mass-media, de scrierile unor scriitori moldoveni, aflaţi în slujba autorităţilor, şi în speranţa că aceştia îşi vor corija greşelile, în toamna anului 1949 Ion Moraru, Vasile Ţurcanu şi Alexandru Bobeică au întocmit şi expediat două scrisori anonime pe adresa Consiliului de Miniştri al RSSM şi a Uniunii Scriitorilor.

Scrisoarea trimisă pe adresa Consiliului de Miniştri fusese întocmită de V.Ţurcanu şi avea ca generic "Libertatea şi drepturile omului simplu"[15]. Esenţa celor afirmate în scrisoare constă în următoarele – drepturile şi libertăţile proclamate de constituţia stalinistă, trâmbiţate atât de mult de propoganda sovietică, nu sunt altceva decât o farsă:

"Dacă aşa-zisa fericire e peste o sută de ani, ce rost ar avea să trăim în mizerie acum se întreabă autorul scrisorii. Oare geniul acelor care trăiesc acum bine, cum e promisiunea lor că vor trăi strănepoţii noştri peste o sută de ani nu poate fi în stare să facă nimeni, să renaştem măcar de două ori ca să ne putem bucura că munca noastră nu e în zadar şi promisiunea lor e sinceră"[16].

"Ceea ce înțelege Stalin că e slobodă e o viață de cazarmă pentru omenire. Toată țara sovietică e lagăr cu mii de rețele ghimpoase în jurul cărora străjuiește moartea, care stă la dispoziția și execută cu sfințenie ordinele dictatorului roșu care este Stalin"[17].

"Omul sovietic are libertate să muncească peste puterile lui și să nu se hodinească crezându-se fericit, se spune la finele scrisorii. Omul sovietic are dreptul să voteze în taină acelora care asupresc și să creadă că schinjuirile și torturile lor sunt un balsam binefecătorul lor. Are dreptul să creadă în mod obligatoriu de bună voie că culoarea albă îi neagră și că cărbunele negru sovietic s-a prefăcut în piatră scumpă"[18]. Scrisoarea purta următoarea semnătură: "doctor în științe filozofice – Peniță".

Cea de a doua scrisoare anonimă, autorul căreia a fost Ion Moraru, conține afirmații și mai dure privind realitățile sovietice și aduce acuzații grave scriitorilor moldoveni care în operele lor schimonoseau cu neobrăzare realitatea dureroasă.

Statul sovietic este calificat drept "tâlhar fățarnic" care "sub masca slobodei oamenilor" își asumă rodul muncii lor, urmărind scopul de a-i schinjui și de a-i transforma în robi, iar politica fiscală a acestuia este mai drastică decât în timpul țarismului[19].

"Nu ne mai spuneți în scrierele voastre că negrul e alb și roșul e verde – se spune în scrisoare. Voi, toți cei ce vă pretinde-ți scriitorii poporului, de ce spuneți că robia îi slobodă și nenorocirea care a adus-o Stalin pe capul omenirii e fericire?

...Dacă ați avea un pic de milă față de acei care suferă în jugul vostru ați putea să vă înlăturați de la această meserie rușinoasă și josnică. Că acei care se pretind oameni nu pot privi majoritatea săracă, goală, fără nici o nădejde, iar să spună sus și tare că acești oameni sunt fericiți"[20].

Referindu-se la condițiile de viață din timpul administrației românești autorul afirmă: "Norodul nu-i atât de întunecat să nu știe cum a fost și cum stau lucrurile în zilele noastre.

...De armată nu fugea nimeni, fiindcă românii nu băgau lumea în sperieți cu poliția secretă, care în zilele de azi ne urmărește la fiece pas. Oricine avea dreptul să plece din țară, nimeni nu-l împiedica. Gazetele nu vorbeau zilnic despre regi sau oameni mari ca să-i arăte ca binefăcători ai norodului. Aceste lucruri norodul le vedea, le știa fără teoria zilnică a gazetei.

Invalizii de război primeau un salariu care le asigura fără ca să mai lucreze obligați sau săi vezi cerșind pe la toate colțurile... Țăranii lucrau cu tragere de inimă fiindcă nimeni nu-și bătea joc de rodul muncii lor"[21].

Autorul scrisorii îndemna scriitorii să se debaraseze de "meseria mârșavă, josnică și rușinoasă" de a minți poporul "pe spatele căruia trăiesc", or va veni o zi când "oamenii simpli care s-au săturat până în

gât de fericirea adusă de voi, de "iadul vostru sovietic" se vor înarma şi vor cere socoteală trădătorilor[22].

"Suferinţele noastre sunt mari, iar răzbunarea noastră pentru atâtea câte am îndurat îi mai periculoasă pentru voi chiar decât bomba atomică. Noi vă cerem să ne aduceţi înapoi toţi moldovenii care i-aţi deporatat în Siberia. Noi vă cerem să sloboziţi toţi copiii noştri din aşa numitele şcoli "FZO" Deportaţii din Siberia dacă sunt vinovaţi, pedeapsa o pot ispăşi în republica lor – în Moldova. Iar copiii noştri ce rău v-au făcut de îi mântuiţi în fabrici şi în şahte fără să vă îndurați să le daţi măcar mâncare. Ultima cerinţă – nu dorim colhozul în aşa condiţii cum îl faceţi voi. Să nu dăm postavcă de produse agricole şi gospodăreşti. Să fie un singur nălog o dată pe an care să-l plătim statului în bani. Arătaţi-le conducătorilor ce vrea poporul şi nu vă vor mai numi cosmopoliţi"[23].

Scrisori şi foi volante cu un conţinut asemănător au fost expediate şi pe adresa altor instituţii de stat. Gânduri similare celor de mai sus expuneau tinerii ilegalişti în convorbirile cu sătenii, în corespondenţa care o ţineau cu unii colegi deportaţi în Siberia. Până la urmă toate aceste scrisori şi foi volante au nimerit în mâinile KGB-ului.

O activizare simţitoare a stărilor de spirit antisovietice în Basarabia s-a înregistrat în vara anului 1949 ca urmare a dramaticelor evenimente de la 5–6 iulie, când peste 11 mii de familii de basarabeni au fist deportate în Siberia şi alte regiuni îndepărtate ale fostului imperiu sovietic.

Mulţi dintre aşa-zişii "culaci" care au reuşit să scape de deportări s-au ascuns prin păduri, au format mici grupuri de rezistenţă, pornind astfel pe calea luptei armate împotriva regimului de ocupaţie sovietic. Anume în acea perioadă s-a creat nucleul organizaţiei antisovietice "Armata Neagră". Puţin mai înainte, în mai 1949, un grup de intelectuali basarabeni au hotărât să pună temelia Partidului Libertăţii, organizaţie antisovietică ce a activat pe teritoriul raioanelor Chişinău, Kotovsk şi Cărpineni[24].

Motivele apariţiei acestei organizaţii au fost interpretate de către organele sovietice de represalii astfel – în Actul de acuzare[25] în procesul intentat aşa-zisei "organizaţii antisovietice insurecţioniste Partidul Libertăţii", aprobat la 16 decembrie 1950 de către ministrul securităţii de stat al R.S.S.M., general-colonelul Mordoveţ, citim următoarele: "Membrii organizaţiei "Partidul Libertăţii", fiind naţionalişti moldo-români, au avut o atitudine ostilă faţă de înfrângerea României fasciste în cel de-al doilea război mondial şi faţă de instaurarea puterii sovietice în Moldova. O ură deosebită le-a trezit colectivizarea gospodăriilor ţărăneşti şi lichidarea culacilor. Apariţia ilegalităţii antisovietice pe teritoriul raioanelor Chişinău, Kotovsk şi Cărpineni în baza căreia s-a creat organizaţia "Partidul Libertăţii se referă la luna mai 1949. Fondatorii acestei organizaţii ilegale sunt acuzaţii Condrat C.V., Istrati

I.V., Istrati N.V. şi Andreev V.P. Toţi aceştia erau profesori de şcoală, se cunoşteau între ei şi, fiind înverşunaţi naţionalişti moldo-români, erau uniţi între ei prin comunitatea convingerilor duşmănoase puterii sovietice. Întâlnindu-se în casa lui Condrat C.V., în satul Băcioi (r-l. Chişinău), şi în casa lui Istrati I.V. din satul Văsieni, în discuţiile purtate de membrii organizaţiei se regreta faptul înfrângerii României în războiul împotriva U.R.S.S. Având convingeri contrarevoluţionare, dânşii criticau de pe poziţii antisovietice politica partidului şi a guvernului sovietic. Sperând că blocul americano-englez va declanşa un război împotriva Uniunii Sovietice şi dorind înfrângerea URSS în acest război, în scopul apropierii acestei înfrângeri s-au exprimat în favoarea unei lupte organizate împotriva puterii sovietice. În urma acestor întruniri ilegale acuzaţii Condrat C.V., Istrati I.V., Istrati N.V. şi Andreev V.P., având convingeri antisovietice, în mai 1949 au ajuns la înţelegerea de a creea o organizaţie clandestină şi de a încadra în activitatea acesteia alţi membri din rândul elementelor antisovietice. La începutul lunii iulie 1949 Condrat C.V., Istrati I.V., Istrati N.V. şi Andreev V.P., în cadrul unei întruniri ilegale, care a avut loc în casa acuzaţilor Istrati din s. Văsieni, r-l. Kotovsk, au determinat scopurile organizaţiei, care se rezumă la următoarele:

1. Lichidarea pe cale armată a puterii sovietice în Moldova în momentul declanşării unui război de către Anglia şi SUA împotriva Uniunii Sovietice;

2. Reinstaurarea în Moldova a vechiului regim burghezo-monarhist;

3. Realizarea unor acţiuni teroriste împotriva activiştilor de partid şi sovietici;

4. Cooptarea unor noi membri în organizaţie din rândul elementelor antisovietice;

5. Capturarea de arme în scopuri insurecţioniste şi teroriste;

6. Efectuarea agitaţiei antisovietice în mijlocul populaţiei şi difuzarea foilor volante antisovietice orientate spre zădărnicirea acţiunilor puterii sovietice.

La aceeaşi întrunire antisovietică s-a convenit asupra stabilirii unei legături cu organizaţiile banderaiste din Ucraina de Vest. În vederea realizării obiectivelor propuse Condrat C.V., Istrati I.V., Istrati N.V.şi Andreev V.P. au desfăşurat o activitate intensă pentru pregătirea unei insurecţii armate împotriva puterii sovietice în Moldova, au capturat un impresionant număr de arme şi continuau capturarea acestora în scopuri insurecţioniste şi teroriste, cooptau în organizaţie noi membri".

Deşi sunt evidente limbajul şi interpretarea tendenţioasă a obiectivelor principale ale Partidului Libertăţii, scribii KGB-ului au constatat just că motivul de bază care a determinat apariţia acestei organizaţii a fost atitudinea ostilă a membrilor ei faţă de regimul sovietic instaurat prin forţa armelor în Basarabia, faţă de politica economică

dezastruoasă şi faţă de ideologia ateistă a sovietelor.

Membrii acestei organizaţii antisovietice erau oameni instruiţi şi bine informaţi, capabili să aprecieze adecvat realitatea.

Ei nu puteau să nu-şi dea seama de imposibilitatea schimbării prin forţa armelor a regimului sovietic, de aceea accentul principal în activitatea organizaţiei era pus pe munca propagandistică, cultivrea unui climat ostil ocupanţilor, încurajarea manifestărilor antisovietice şi anticomuniste ale populaţiei, difuzarea foilor volante.

Cea mai mare parte a membrilor Partidului Libertăţii erau intelectuali de la sate, în special cadre didactice care, în virtutea pregătirii profesionale şi intelectuale, au intuit poate mai bine decât alte pături sociale urmările incalculabile ale sovietizării şi bolşevizării Basarabiei.

Chiar şi o simplă enumerare a celor mai activi luptători ai Partidului Libertăţii, însoţită de notiţe biografice, poate vărsa o rază de lumină asupra componenţei sociale, a preocupărilor şi motivelor ce i-au determinat să adere la această formaţiune clandestină. După cum am menţionat deja, fondatorii organizaţiei au fost: Constantin Condrat (a.n. 1914), originar din or. Soroca, absolvent al Seminarului Pedagogic din Bălţi, directorul şcolii primare din s. Băcioi; fraţii Ion (a.n. 1929) şi Nicolae Istrati (a.n. 1926), originari din s. Manoileşti, Hâncești, – toţi trei erau pedagogi la şcoala primară din Băcioi[26]. Documentele KGB-ului arată că Nicolae Istrati s-a inclus în activitatea antisovietică cu mult înainte de înfiinţarea Partidului Libertăţii. În anul 1946, fiind pedagog în s. Caracui, r-l. Kotovsc, este arestat pentru agitaţie antisovietică desfăşurată în rândul populaţiei şi condamnat la 10 ani de privaţiune de libertate[27]. A fost eliberat însă curând în urma unei amnistii.

Vladimir Bivol (a.n. 1923), originar din s. Cojuşna, Străşeni, raionul Chişinău. În anul 1945, fiind student la Institutul Pedagogic din Chişinău, a avut legături cu Trofim Cojocaru, conducătorul organizaţiei antisovietice studenţeşti "Organizaţia revoluţionarilor din Moldova". În anul 1949 urma să fie deportat din Basarabia însă reuşeşte să se ascundă şi trece în ilegalitate[28];

Tudor Goncearenco (a.n. 1915), originar din s. Cătăleni, raionul Cărpineni, fiu de preot, în anii războiului – ostaş în Armata Română, apoi pedagog în s. Paşcani, raionul Cărpineni[29];

Grigore Geunchi (a.n. 1918), originar din s. Durleşti. Muncitor la tipografia din Chişinău. În anul 1946, pentru refuzul de a preda pâinea la stat ("sabotaj"), a fost condamnat la 5 ani privaţiune de libertate[30];

Andrei Sanduţa (a.n. 1921), originar din s. Ialoveni. Director al şcolii primare din s. Sofia, raionul Cărpineni. În anul 1941 tatăl său a fost represat de către autorităţile sovietice[31];

Simion Calistru (n. 1912), originar din s. Văsieni, raionul Kotovsc. În 1949 urma să fie deportat ca "chiabur", dar reuşeşte să se ascundă[32];

Constantin Guțu (a.n. 1923), originar din s. Ulmu, raionul Kotovsk. În anul 1949, nefiind în stare să achite o amendă de 2000 ruble pentru nerealizarea planului de predare a pâinii la stat, este nevoit să treacă în ilegalitate[33];

Gheorghe Sâli (a.n. 1911), originar din s. Lăpușna, raionul Kotovsk. Pedagog la școala din sat. În 1949 părinții îi fuseseră deportați[34].

Din Partidul Libertății au făcut parte și Ion Andreev (a.n. 1918) fost ostaș în Armata Română, zootehnician în s. Sofia, raionul Cărpineni; Sava Rusu (a.n. 1927), directorul școlii primare din s. Bălceana, raionul Cărpineni; Ion Goțonoagă (a.n. 1924), casier în s. Ulmu, raionul Kotovsk; Olga Școla (a.n. 1918), șefa farmaciei din s. Văsieni, raionul Kotovsk; Eremia Stratan (a.n. 1922), șeful unui magazin din s. Durlești; Vasile Vâlcu (a.n. 1923), originar din s. Sociteni, raionul Chișinău – ambii studenți la Institutul Pedagogic din Chișinău[35].

Scopurile formațiunii sunt formulate cât se poate de clar atât în documentele oficiale – Regulamentul, ordinele emise de către conducători, corespondența membrilor organizației, cât și în procesele verbale ale interogatoriilor. La interogatoriul din 30 august 1950 Ion Istrati a declarat anchetatorilor că membrii organizației "considerau Moldova parte componentă a României, iar alipirea ei la Uniunea Sovietică o calificau drept un act violent"[36].

În Regulamentul Partidului Libertății[37], elaborat de către Victor Andreev în mai 1950, erau formulate scopurile principale ale organizației, drepturile și obligațiunile ei, criteriile de organizare a partidului. Atitudinea ostilă față de puterea sovietică și direcțiile principale ale activității partidului erau concretizate chiar în primele rânduri ale Statutului:

"Deoarece trăim într-o epocă neagră – noi, patrioții, – am luat hotărârea ca prin luptă să recăpătăm ce am avut mai scump– adică libertatea.

... Sute de patrioți astăzi stau de pază, atacând acolo unde rezistența este mai mare și toți sunt hotărâți, fiindcă toți înțeleg sufletește noblețea acestei mari idei, fiindcă toți înțeleg că prin luptă se atinge scopul.

Voi, patrioților, când citiți aceste rânduri, aruncați câteva rânduri de gândire spre acei ce vă sunt frați, spre acei ce astăzi în mijlocul dușmanilor croiesc drumuri drepte spre un luminiș strălucitor. Și atunci când gândurile Dumneavoastră concentrate mult asupra acestui fapt vor scoate o hotărâre, puneți-vă o simplă întrebare:

"Oare îmi iubesc eu Patria?

La răspunsul "nu" – retrageți-vă din societatea patrioților, îmbrățișați pentru totdeauna steagul mârșav al dușmanului. Și atunci când Patria își va recăpăta libertatea să nu veniți ca în genunchi să-i cereți ocrotire. La răspunsul "da" – ridicați-vă și porniți pe drumul adevărului – pe acel drum pe care a pornit cândva Avram Iancu și Tudor Vladimirescu. În

suflet cu acești eroi, în mâini cu arma și în inimă cu vitejia treceți peste piepturile dușmanilor. Nu vă uitați că ei sunt mulți. Loviți în ei fără cruțare, căci lovind în ei slăbiți bârlogul putregăios al tiraniei.

Glasul Patriei vă cheamă, instinctul conștiinței trebuie să vă îndemne a urma acest glas pornit din adâncul inimii rănite"[38].

În Regulament se menționa, de asemenea, că pentru a obține victoria este necesar ca toți patrioții să fie organizați într-un partid care urmează să întreprindă acțiuni directe și hotărâte[39].

În ultimul capitol erau concretizate obiectivele principale ale partidului: "a reda din nou libertatea și a pune pe tron pe rege"; a educa din sânul său "oameni hotărâți, oameni călîți în luptă, care mâine să formeze guvernul statului român; " a lichida toate elementele putregăioase care și-au găsit reședință pe teritoriul român"; "a repatria pe toți acei care astăzi stau înlănțuiți în Siberia"; "a întoarce avutul celor ce au fost despoiați de hoardele năvălitorilor"; "a restabili echilibrul țării din punct de vedere economic, industrial, științific etc"; "a restabili granițele vechi ale țării noastre"; "a reda fericirea cetățenilor români"[40].

La sfârșitul Regulamentului găsim o semnătură foarte curioasă, conținutul căreia se pare că vrea să ne sugereze gândul că conducătorii Partidului Libertății aveau cunoștință de existența unor formațiuni de rezistență anticomuniste pe teritoriul Poloniei – "Comitetul Central al "Partidului Libertății" în legătură cu "Partidul Răzbunător" din Polonia"[41].

O organizație antisovietică de orientare unionistă s-a constituit în toamna anului 1949 în mijlocul studenților din or. Chișinău[42]. Printre membrii activi ai acestei organizații erau studenți de la Institutul de medicină, Universitatea de Stat și alte instituții de învățământ din Chișinău – V.Ciocârlan, A Spinei, Cernatinschi, N.Balaban, I.Oțel, N.Cruc, Sevacov, Dorogan, Burlacu, A.Roznovan ș.a.[43]

Organizația dispunea de un program concret de acțiuni care includea în primul rând desfășurarea agitației antisovietice, răspândirea foilor volante cu conținut antisovietic, capturarea armamentului, organizarea diferitor acțiuni orientate împotriva activiștilor de partid și sovietici[44]. Membrii organizației aveau o atitudine ostilă față de politica promovată de autoritățile sovietice, mai ales față de procesul de colectivizare a gospodăriilor sătești[45]. Ei considerau că numai în condițiile unui stat democratic și numai ca urmare a reunirii Moldovei cu România va fi posibilă îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor și sperau că acest deziderat va putea fi atins în cazul izbucnirii unui război al blocului anglo-american împotriva U.R.S.S., când va fi lichidată puterea sovietică în Moldova și se va produce unirea cu România[46].

Aceeași concluzie referitor la convingerile politice ale membrilor acestei organizații clandestine rezultă din materialele procesului judiciar intentat în august 1953 lui Victor Ciocârlan, Anatol Spinei, Nicolae

Balaban, Ion Oţel şi Nicolae Cruc, şi din notiţele lui Victor Ciocârlan, unul dintre conducătorii organizaţiei, inserate în jurnalul său cu genericul "Democraţia şi formele ei" şi "Despre partidele politice", unde autorul îşi expune viziunea sa asupra realităţilor existente din R.S.S.M. şi asupra viitorului ei[47].

Este clar că aceste manifestări de antisovietism nu puteau fi tolerate de către organele de represalii. Soarta acestor tineri, de altfel şi a tuturor celorlalţi participanţi sau susţinători ai mişcării de rezistenţă, fusese hotărâtă cu mult înainte de proces, încă din momentul arestării lor.

Există o hotărâre specială a Plenului Judecătoriei Supreme a U.R.S.S., potrivit căreia toate formaţiunile antisovietice urmau să fie condamnate conform prevederilor articolului 54–1 "a" a C.P. al U.R.S.S., adică, trădare de patrie[48]. Prin sentinţa tribunalului militar al M.A.I. al R.S.S.M. din 21 august 1953 Victor Ciocârlan, Anatol Spinei, Nicolae Balaban, Ion Oţel şi Nicolae Cruc au fost condamnaţi în baza articolelor 54–1 "a", 54–8 şi 54–11 ale C.P. al R.S.S.M. la 25 de ani privaţiune de libertate[49].

Însă majoritatea liderilor formaţiunilor antisovietice ce au activat în Basarabia au fost condamnaţi la moarte. Astfel, Ion Borş, Tudor Coşcodan şi Ion Coşcodan[50] – conducători ai "Armatei Negre", Vasile Odobescu, Simion Zlatan şi Grigore Ciolan[51] – lideri şi membri activi ai Partidului Democrat Agrar, Constantin Condrat, Ion Istrati, Victor Andreev, Vladimir Bivol şi Vasile Vâlcu[52] – lideri şi membri activi ai Partidului Libertăţii, au fost condamnaţi la pedeapsa capitală prin împuşcare.

Zeci şi sute de oameni au fost condamnaţi la ani grei de detenţie. Pedepsele deosebit de aspre la care erau supuşi membrii şi susţinătorii mişcării de rezistenţă nu urmăreau doar scopul de a-i nimici moral sau chiar fizic pe aceştia. Ele mai aveau şi sarcina de a înspăimânta cât mai mult populaţia băştinaşă şi de a o face astfel cât mai supusă regimului sovietic. Cei condamnaţi au fost trimişi în lagărele din Vorcuta, Karaganda, Norilsk, Mineralnâi, Stepnoi, Ozernâi, Angarsk ş.a.

În încheiere am menţiona că acestea au fost doar cîteva mărturii documentare despre activitatea unor grupuri şi organizaţii de rezistenţă din Basarabia. Apariţia lor nu a fost întâmplătoare, mişcarea de rezistenţă constituind un fenomen obiectiv, o reacţie firească a populaţiei băştinaşe la atrocităţile regimului stalinist – teroare politică, foamete organizată, colectivizare forţată, represiuni şi deportări în masă ale populaţiei. Reprezentanţii celor mai largi pături ale populaţiei, ţărani, muncitori, elevi, intelectuali – încadraţi în diferite grupuri şi organizaţii clandestine, şi-au anunţat dorinţa de a obţine prin luptă răsturnarea puterii sovietice şi instaurarea unei orânduiri democratice care le-ar asigura dreptul la supravieţuire ca entitate etnică şi dreptul la un trai omenesc. Nu înzadar exponenţii ideologiei bolşevice din R.S.S.M. au

tăinuit cu multă grijă atât existența mișcării de rezistență antisovietică din Basarabia, cât și modul barbar prin care au acționat organele de represalii sovietice răfuindu-se cu participanții acestei mișcări.

Este adevărat că această mișcare n-a atras după sine lichidarea regimului sovietic. Era imposibil să lupți și să învingi cu forțe proprii un imperiu puternic și perfid. De acest lucru își dădeau bine seama chiar și cei mai activi și consecvenți luptători. De aici și speranța lor în izbucnirea unui război al țărilor blocului anglo-american împotriva U.R.S.S. și credința că doar pe această cale se va pune capăt regimului comunist.

Este, însă, un adevăr incontestabil faptul că prin acțiunile lor curajoase luptătorii basarabeni au păstrat vie flacăra românismului și a speranței în Basarabia, speranță în posibila răsturnare a dictaturii comuniste.

NOTE

1. Valeriu Graur, **Drumul până la "Europa liberă" a fost lung şi întortocheat** // *Literatura şi arta,* 1992, 16 iulie.
2. Ioan Scurtu, Dumitru Almaş, Armand Goşu, Ion Pavelescu, Gheorghe I.Ioniță. **Istoria Basarabiei.** Tempus, București, 1994, p. 349.
3. **Arhiva Ministerului Securității Naționale al Republicii Moldova** (în continuare **AMSNRM**), dosar penal 6015, vol. 5, p. 194.
4. **Ibidem**, fond 015551, d.p. 5838, vol. 4, p. 214–215.
5. Ion Țurcanu, **Vasile Odobescu, un ostaş al dezmoşteniților** // *Literatura şi arta*, 1995, 19 octombrie.
6. Ștefan Tudor, **Organizația Națională din Basarabia "Arcașii lui Ștefan"** // *Basarabia*, 1992, nr. 9, p. 144–145.
7. **Ibidem.**
8. **Ibidem,** p. 145.
9. Mitru Ghițiu, **Unele aspecte din mişcarea de rezistență antisovietică în Basarabia postbelică** // ***Analele Sighet II. Instaurarea comunismului – între rezistență şi represiune.*** Fundația Academia Civică, 1995, p. 27.
10. **Ibidem.**
11. **Ibidem.**
12. Ștefan Tudor, **op. cit.,** p. 146.
13. **AMSNRM**, f. 017373, d.p. 5729, vol. 4, p. 397–398.
14. Ion Moraru, **Organizație de luptă împotriva cotropitorilor ruşi** // *Mesagerul*, 1994, nr. 22, 24 septembrie.
15. **AMSNRM**, f. 017373, d.p. 5729, vol. 5, p. 21.
16. **Ibidem.**
17. **Ibidem.**
18. **Ibidem.**
19. **Ibidem,** p. 30.
20. **Ibidem.**
21. **Ibidem.**

22. **Ibidem**.
23. **Ibidem**.
24. **Ibidem**, f. 018219, d.p. 5742, vol. 16, p. 401–473.
25. **Ibidem**.
26. **Ibidem**.
27. **Ibidem**.
28. **Ibidem**.
29. **Ibidem**.
30. **Ibidem**.
31. **Ibidem**.
32. **Ibidem**.
33. **Ibidem**.
34. **Ibidem**.
35. **Ibidem**.
36. **Ibidem**, vol. 2, p. 146.
37. **Ibidem**.
38. **Ibidem**.
39. **Ibidem**.
40. **Ibidem**.
41. **Ibidem**.
42. **Arhiva Judecătoriei Supreme a Republicii Moldova**, (f. 05, p. – 37/93, p. 1).
43. **Ibidem**, p. 1–2.
44. **Ibidem**, p. 2.
45. **Ibidem**.
46. **Ibidem**.p. 3.
47. **Ibidem**.
48. **AMSNRM**, f. 15067, d.p. 5890, vol. 3, p. 3–4.
49. **Arhiva Judecătoriei Supreme a Republicii Moldova**, f. 05, p – 37/93, p. 1–2.
50. **AMSNRM**, f. 015551, d.p. 5838, vol. 4, p. 298–303.
51. **Literatura şi arta**, 1995, 27 aprilie.
52.. **AMSNRM**, f. 018219, d.p. 5742, vol. 16, p. 479–501.

Leonid Bulmagă

CONSIDERAŢIUNI CU PRIVIRE LA PROCESUL DE ILUMINARE CULTURALĂ A OAMENILOR MUNCII DE LA ŢARĂ ÎN ANII 60–70*

Una din sferele cele mai importante ale vieţii sociale e cea culturală. Ea nu numai că acumulează şi reflectă obiectiv orice mutaţie de ordin calitativ ce se produce în societate, ci şi probează netăinuit însuşirea de a influenţa şi a remodela aceste fenomene. Ideologii sistemului comunist erau pe deplin conştienţi de faptul acesta şi făceau tot posibilul pentru a-l pune în slujba intereselor sale. Cu cât mai înaltă este conştiinţa membrilor societăţii, se menţiona în programul adoptat de către congresul al XXII-lea al PCUS, cu atât mai amplă şi mai perseverentă e activitatea lor creativă pe tărâmul social[1]. Iată de ce în condiţiile luptei pentru edificarea noii societăţi educarea oamenilor muncii în spiritul ideilor comuniste capătă un caracter de sarcină primordială[2]. Evenimentele ce s-au produs în viaţa spirituală a satului pe parcursul acestor ani confirmă pe deplin această năzuinţă.

Un indice important al nivelului de dezvoltare a oricărei sfere sociale îl constituie suma de resurse financiare investită în ea. Ponderea cheltuielilor din bugetul de stat al republicii pentru sfera socio-culturală[3] şi ştiinţă s- a redus de la 50% în 1965 până la 43,9% în 1980. În cifre absolute sumele investite în această sferă au crescut, însă, de la 289,5 milioane ruble[4], în 1965, până la 813,4 milioane, în 1980. E momentul să menţionăm că şi investiţiile colhozurilor şi a gospodăriilor agricole intergospodăreşti în această sferă pe parcursul cincinalelor al optulea - al zecelea au depăşit cifra de 500 mulioane ruble.

Sporirea sumelor băneşti alocate în această sferă s-a răsfrânt pozitiv asupra bazei ei tehnico-materiale. Au fost construite zeci de instituţii culturale noi. Mai ales în localităţile săteşti unde situaţia la acest capitol era cu mult mai proastă decât în cele urbane (*Vezi Tabelul nr.1).*

După cum vedem din datele tabelului, spre finele anilor 70 în republică aproape că nu mai existau sate fără club sau casă de cultură, bibliotecă şi instalaţie cinematografică. Mai mult decât atât, conform datelor unor cercetători ai infrastructurii sociale rurale, un lucru tot mai obişnuit pentru săteni devin aşa instituţii culturale, cum ar fi, şcolile de muzică, şcolile de arte plastice, muzeele, magazinele de cărţi, etc. Şi dacă şcolile de muzică şi cele de arte plastice la început şi-au găsit o răspândire mai largă în aşezările de tip orăşenesc şi în centrele raionale, apoi magazine de cărţi "Luminiţa" la finele anilor '70 existau în peste 600 de sate.

---

* Studiul a fost pregătit în cadrul laboratorului ştiinţific al U.P.S. "Ion Creangă" *"Probleme actuale ale istoriei universale şi naţionale".*

** Articolul exprimă punctul de vedere al autorului, pe care nu-l împărtăşeşte majoritatea membrilor colegiului de redacţie, dar este publicat în conformitate cu statutul de Revistă a unei instituţii ştiinţifice de stat şi în consens cu pluralismul de opinii.

© Leonid Bulmagă, 1996.

Tabelul Nr. 1[5]

Evoluția rețelei instituțiilor socio-culturale în localitățile săteşti (la finele anului).

	1965	1970	1975	1980
Numărul bibliotecilor	1347	1492	1654	1684
Numărul cluburilor, al caselor de cultură	1456	1544	1562	1552
Numărul instalațiilor de cinematograf	1127	1613	1704	1715
Numărul muzeelor	–	1	5	14

La acel timp în 35 de sate au activat şcoli de muzică, în 24 – şcoli de arte plastice, în 36 – şcoli sportive[6]. E de la sine înțeles că şi de la finele anilor '70 baza tehnico-materială a instituțiilor de culturalizare săteşti rămâne sub nivelul necesităților. Multe din ele îşi aveau sediul în clădiri vechi, neadaptate. Erau prost asigurate cu utilajul şi aparatajul necesar. Iarna rămâneau fără încălzire şi, deci, fără posibilitatea de a activa. Estimate, însă, în ansamblu transformările ce au avut loc în acest domeniu pe parcursul acestor 15 ani nu pot fi apreciate decât pozitiv. Posibilitățile, cadrul unei activități de culturalizare a maselor deveniseră cu mult mai largi. Altă problemă este în ce măsură, în ce mod, şi mai ales, în ce scopuri au fost folosite aceste posibilități. Însă despre aceasta mai jos.

Schimbări pozitive pe parcursul acestui interval de timp au intervenit şi în cadrele de lucrători la căminele culturale. Media anuală a absolvenților instituțiilor respective de învățământ superior şi mediu de specialitate a crescut de la 200–250 în cincinalul al optulea până la 600–650 în cel de-al zecelea. În afară de aceasta, anual în cadrul unor seminare republicane şi locale (raionale şi orăşeneşti) erau pregătiți pentru muncă în domeniul dat încă circa 400 de persoane[7].

Cu toate acestea asigurarea instituțiilor săteşti de culturalizare cu cadre de specialişti lăsa de dorit. Spre finele anilor 70 numai 7 la sută din numărul cadrelor de iluminare culturală ce îşi desfăşurau activitatea la sat aveau studii superioare speciale şi numai 27 medii speciale. Restul cadrelor, care constituiau 66 la sută, nu aveau studiile necesare[8]. Cauzele erau diferite, principala dintre ele – salariul mizer pe care-l primeau lucrătorii acestei sfere, condițiile materiale şi de viață în care trăiau ei, locul în ierarhia socială pe care-l ocupau. Se înregistrau cazuri, şi nu rare, când lucrătorii cluburilor, muzeelor, bibliotecilor săteşti erau obligați de către conducătorii locali să se ocupe cu recensământul animalelor în gospodăriile țăraneşti, măsuratul loturilor individuale de pământ, de supravegherea stării sanitare în localitate, etc. Toți aceştea şi mulți alți factori făceau ca fluctuația cadrelor în sfera dată să fie foarte înaltă. În ansamblu în URSS anual ea se ridica până la 30%[9].

Starea bazei tehnico-materiale, asigurarea cu cadre a instituțiilor de culturalizare săteşti reflectă în modul cel mai adecvat nivelul şi potențialul de

dezvoltare al sferei spirituale. Însăşi viaţa culturală, conţinutul de idei, pulsul şi orientarea ei reflectă în mod direct felul cum funcţionează aceste unităţi, ce măsuri şi activităţi stau la baza muncii lor educative. Să vedem mai întâi cum se prezintă sub acest aspect activitatea cluburilor săteşti, a caselor de cultură, cărora le revenea, după cum se ştie, un rol foarte însemnat în procesul de culturalizare a oamenilor muncii de la ţară. Ceea ce frapează chiar la prima vedere asupra materialelor de arhivă şi datelor statistice referitoare la acest subiect e faptul că în pofida celei mai diversificate aparenţe de forme, metode, măsuri şi direcţii, prin care se caracterizează activitatea acestor instituţii, scopul ei principal era unul singur – educarea maselor în spiritul pretinselor înalte idealuri ale comunismului. Oricâte măsuri ar fi înfăptuit un club sau altul, oricare ar fi fost genericul lor toate ele aveau o singură menire – să impună oamenilor muncii de la ţară concepţia materialistă despre lume, credinţa în obiectivitatea şi noblețea scopurilor trasate de comunişti, speranţa în posibilitatea realizării lor.

Caracteristică pentru activitatea acestor instituţii era intensificarea ei bruscă în preajma şi pe parcursul sărbătoririi diferitelor jubilee, date comemorative, consacrate istoriei regimului vieţii şi activităţii întemeetorilor lui. Bunăoară, în decembrie 1968 Ministerul culturii al RSS Moldoveneşti, colegiile de redacţie ale ziarelor "Sovetscaia Moldavia", "Moldova Socialistă", biroul Comitetului Central al comsomolului din republică, Comitetul de Stat pentru radio şi televiziune au adoptat o hotărâre comună "Cu privire la participarea cluburilor şi a Caselor de cultură săteşti la cea de a doua chemare a cluburilor săteşti din Uniune, închinată celei de-a suta aniversări din ziua naşterii lui Lenin"[10].

La realizarea acestei hotărâri şi-au dat concursul practic toate organele de partid, sovietice, sindicale, comsomoliste din republică. Rar comitet raional de partid sau executiv, care să nu fi examinat această hotărâre şi să nu fi adoptat măsuri întru traducerea ei în viaţă. Drept rezultat pe parcursul anului 1969 în cluburile şi casele de cultură săteşti au fost organizate peste 12 mii de activităţi de masă închinate jubileului leninist, au fost citite peste 60 mii de lecţii, jumătate din ele pe teme social-politice. Foarte îndrăgite şi solicitate de către însufleţitorii şi organizatorii acestei companii erau înscenările teatrale tematice: "Povestiri despre Lenin"; "Etapele marelui drum", "Ascultă tovarăşe, cu tine vorbeşte revoluţia" etc.[11].

În anul jubiliar 1970 unei instituţii respective îi reveneau în medie 11 serate, 67 lecţii, 17 concerte şi spectacole[12]. Deci, nu mai puţin de 2 manifestări de felul acesta pe săptămână.

O preocupare aparte a lucrătorilor din această sferă o constituia educarea oamenilor muncii de la ţară în spiritul patriotismului sovietic. Printre măsurile ce le organizau ei în acest scop o atenţie deosebită era acordată întâlnirilor cu veteranii mişcării comuniste, veteranii de război, cu Eroii Uniunii Sovietice şi Eroii Muncii Socialiste[13].

Aşa-numita educaţie politică a sătenilor era înfăptuită şi în cadrul măsurilor organizate în preajma alegerilor în Sovietul Suprem al R.S.S. Moldoveneşti sau în sovietele locale. Deşi diverse în aparenţă (lecţii, referate, serate tematice, întâlniri cu candidaţii în deputaţi, serate închinate tânărului

alegător etc.), în esență, sub aspect tematic ele erau axate în jurul aceloraşi sarcini – înrădăcinarea ideilor comuniste în mințile oamenilor, consolidarea regimului existent.

În activitatea lor de zi cu zi lucrătorii cluburilor şi ai caselor de cultură din localitățile săteşti ale republicii erau preocupați şi de alte probleme, organizau serate, întruniri cu diferită tematică. De menționat, că şi în aceste cazuri ei nu reuşeau, sau nu doreau să ocolească tematica tradițională, cea politico-ideologică. Bunăoară pe parcursul acestor ani în casele de cultură şi cluburile săteşti din raioanele Dubăsari, Cahul, Râbnița, Vulcănești, Călăraşi etc. erau periodic organizate lecții, referate, întruniri de tot felul sub genericul "Calea spre pâine", "Omul se slăveşte prin muncă", "Munca mecanizatorului - vocația mea" etc.[14]. Deci, nişte cicluri de măsuri cu un scop bine definit, menite să altoiască săteanului dragostea şi respectul față de munca agricolă, față de producătorul pâinii, a surselor principale de existență. Rare însă erau cazurile când ciclurile acestea tematice înguste să nu fi inclus şi lecții, serate, întruniri sub genericul "Doinele muncii libere", "Partidului-munca şi cutezanța noastră" etc.[15].

Un loc de seamă în activitatea cluburilor şi caselor de cultură săteşti îi ocupau manifestările artistice de amatori. Din păcate e aproape imposibil să determini cu exactitate parametrii de bază ai acestor manifestări. Diferite izvoare indică cifre diferite la capitolul în cauză. În dările de seamă ale cluburilor, secțiilor raionale de cultură, Ministerului culturii se intuieşte o anumită tendință de a înfrumuseța lucrurile în privința aceasta. De exemplu, conform datelor Ministerului culturii al R.S.S.M. din 1970 în republică îşi desfăşurau activitatea 5377 cercuri de activitate artistică de amatori la care participau peste 108 mii de persoane. Conform anuarului de statistică în acest an în republică funcționau doar 4291 de astfel de cercuri cu un număr total de 77,3 mii de participanți[16].

Aceeaşi situație e caracteristică şi pentru alți ani. După datele Ministerului culturii din republică în 1975 activau 11044 colective artistice de amatori în care erau încadrați peste 225 mii de persoane. Conform datelor culegerilor de statistică parametrii fenomenului în cauză constituiau, respectiv, 6,5 şi 107,7 mii[17]. Diferența e destul de mare, chiar dacă ținem cont de faptul că parametrii în cauză erau instabili, se aflau în permanentă mişcare. Înclinăm să credem că mai aproape de adevăr sunt datele ce se conțin în anuarele de statistică. De aceea şi le punem la baza analizei acestui proces. (*Vezi Tabelul nr. 2*).

Pornind de la datele acestui tabel nu putem nega faptul că activitatea artistică de amatori din an în an capătă o răspândire tot mai largă, cuprinde un număr tot mai mare de persoane. Pe parcursul acestor 15 ani şi numărul colectivelor de artişti amatori şi numărul membrilor lor practic s-a triplat. Am menționa că la țară această activitate în perioada dată s-a manifestat nu numai prin creşterea numărului de participanți, ci şi prin creşterea nivelului de măiestrie interpretativă. Numai în perioada de pregătire pentru ce-a de a 100- a aniversare din ziua naşterii lui Lenin la 140 colective artistice de amatori le-a fost acordat titlul de colectiv "popular". Printre ele se numărau şi corurile din satele Sofia (r-nul Drochia), Recea (Străşeni), Cosăuți (Soroca), Tvardița

(Ciadâr-Lunga), orchestra de muzică populară a Casei de cultură din Călăraşi, ansamblul coreografic al colhozului "Viaţa nouă" (Teleneşti), fanfara Casei de cultură din colhozul Miciurin" (r-nul Lazo) etc.[18].

Tabelul nr. 2[19]

Activitatea artistică de amatori desfăşurată la cluburile şi casele de cultură din sistemul Ministerului culturii al R.S.S.M.

	1965	1970	1975	1980
Cercuri de activitate artistică de amatori, în total	3172	4291	6566	9155
Numărul participanţilor	53,9	77,3	107,7	154,1
Din numărul total:				
Colective dramatice	775	861	871	993
Numărul participanţilor, mii	7,7	9,0	9,3	12,4
Colective de muzică	292	643	1172	1886
Numărul participanţilor, mii	3,7	8,0	14,8	26,3
Colective de dans	825	929	868	892
Numărul participanţilor, mii	9,5	12,3	12,6	15,2
Colective corale	773	806	674	675
Numărul participanţilor, mii	28,4	38,7	42,3	47,8

O parte din aceste colective au participat la cel de-al VI-lea Festival mondial al tineretului şi studenţilor, la diferite festivaluri de folclor ce-au avut loc în Republica Populară Bulgară, Republica Democrată Germană, la zilele artei şi culturii Moldovei desfăşurate la Moscova, în alte oraşe ale fostei Uniuni[20].

În cadrul primului festival unional al colectivelor de artişti amatori, primul tur al căruia a fost consacrat celei de-a 30-cea aniversări a biruinţei asupra Germaniei hitleriste, de titlul onorific de colectiv "popular" s-au învrednicit 10 colective din republică, inclusiv corurile din satele Larga (r-nul Briceni) şi Ţaul (r-nul Donduşeni). Cele mai bune colective de artişti amatori din raioanele Briceni, Făleşti, Râbniţa, Ungheni au susţinut concerte în faţa spectatorilor din Ucraina, Belorusia, Lituania. O parte din colectivele "populare" au evoluat pe scenele din Italia, Belgia, Olanda, Iugoslavia, Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria etc.[21].

Evident, şi în această sferă de activitate persistau probleme, dificultăţi, generate în fond de starea bazei tehnico-materiale a instituţiilor respective, de resursele financiare, pe care le aveau ele la dispoziţie, de nivelul de pregătire al cadrelor, specificul muncii agricole, care în perioadele de maximă intensitate făcea practic imposibilă orice evoluţie pe acest tărâm. Din acestea şi multe alte cauze o parte din colectivele artistice de amatori îşi reluau activitatea doar în

ajunul diferitelor festivaluri şi treceri în revistă. Lăsa de dorit şi nivelul de măiestrie artistică interpretativă al multor colective de artişti amatori.

Cu toate acestea, apreciată în ansamblu, bineînţeles nu fără a ţine cont şi de condiţiile reale atunci existente, activitatea cluburilor şi caselor de cultură săteşti se prezintă într-o lumină destul de favorabilă. În pofida restricţiilor ideologice la care era supusă această activitate din partea organelor de partid, caracterului ei vădit jubiliar, cu precădere sovietico-patriotic, instituţiile respective ţineau aprinsă flacăra creaţiei populare, asigurau un circuit larg al valorilor artistice naţionale, propagau aceste valori în ţară şi peste hotare.

Un rol important în viaţa spirituală a satului revine bibliotecilor. În perioada din 1965 până în 1980 numărul acestor instituţii cultural educative în localităţile săteşti a crescut de la 1347 până la 1684. Fondurile lor de cărţi de la 8,4 până la 11,7 mii de exemplare[22]. Schimbări pozitive au avut loc în fondul lor imobiliar. Numai pe parcursul cincinalului al nouălea au fost date în folosinţă cladturi noi pentru bibliotecile din Ungheni, Făleşti, Donduşeni, satul Brătuşeni (r-nul Edineţ). Peste 200 de biblioteci au primit încăperi noi în casele de cultură şi cluburile construite în aceşti ani. Din iniţiativa şi cu mijloacele colhozurilor noi edificii pentru biblioteci au fost construite în satele Petruşeni (r-nul Râşcani), Drăgăneşti (r-nul Lozo) etc. Multe gospodării agricole din raioanele Briceni, Comrat, Râşcani, Cimişlia participau activ la amenajarea bibliotecilor săteşti, completarea fondurilor lor, utilarea cu mijloace tehnice[23]. Cu toate acestea şi la mijlocul anilor '70 peste 1400 biblioteci ale Ministerului culturii şi ale colhozurilor îşi aveau sediul în clădiri vechi, mici, neadaptate, inclusiv 21 de oficii poştale şi staţii de radioficare, 38 în încăperile brigăzilor de câmp, 62 în clădirile şcolilor, 80 în case particulare, 168 pe lângă diferite organizaţii.

La fel, dacă nu şi mai prost, stăteau lucrurile în ceea ce priveşte componenţa fondurilor. Cea mai mare parte din cărţile pe care aceste instituţii le aveau la îndemână (cca 2/3), erau cărţi de literatură artistică. Cât priveşte ponderea operelor cu caracter ştiinţific sau ştiinţifico-popular vizând problemele tehnicii, agriculturii, altor domenii ce ţineau de diferite aspecte ale vieţii rurale, apoi ea era foarte mică, constituind în ansamblu 10–11 la sută[24]. Toate acestea, desigur, n-au putut să nu-şi lase amprenta asupra activităţii lor. Deşi rolul decisiv în această privinţă revenea totuşi factorului subiectiv – organelor de partid, singurele care determinau în esenţă formele, metodele continuie şi orientarea activităţii acestor importante aşezăminte de iluminare culturală. Lucrul acesta se întrevede clar şi din felul cum era organizată şi dirijată activitatea bibliotecilor de organele respective, ce măsuri li se impuneau, în ce mod erau ele susţinute moral şi material.

O largă răspândire în acest sens au căpătat-o trecerile în revistă unionale şi republicane, organizate, de regulă, cu ocazia comemorării unor date importante din istoria regimului. Pentru celebrarea celei de-a suta aniversări din ziua naşterii lui V.Lenin, de exemplu, în republică au fost create 47 de comitete organizatorice. Unul republican, 6 zonale, 8 orăşeneşti şi 32 raionale. În concurs s-au încadrat peste 4000 de biblioteci, inclusiv cca 3700 din cele ce aparţineau Ministerului culturii, sau colhozurilor şi care în marea lor majoritate îşi aveau sediul în localităţile rurale[25].

Dacă e să dăm crezare unor documente de partid şi departamentale concursurile în cauză influenţau în modul cel mai benefic modul şi condiţiile de funcţionare al instituţiilor în cauză. Bunăoară, numai pe parcursul unui an şi jumătate, din decembrie 1968 până în aprilie 1970, în republică au fost deschise cca 200 de biblioteci noi. Cele mai palpabile schimbări s-au produs în reţiaua bibliotecilor pentru copii. Numărul lor s-a dublat. Instituţii de acest gen fiind înfiinţate în toate satele în care numărul copiilor ajungea până la o mie.

A crescut numărul cititorilor. În unele sate din raioanele Dondușeni, Lazo, Leova, din Tiraspol cu 50 la sută[26].

Eforturi susţinute depuneau lucrătorii acestor aşezăminte culturale nu numai întru studierea·ci şi crearea intereselor cititorului de rând. Şi în primul rând, al acestuia, rolul căruia în procesul de producţie agricol era unul dintre cele mai importante. În acest scop unele biblioteci raionale organizau secţii speciale pentru deservirea specialiştilor în agricultură, a mecanizatorilor, alcătuiau şi expediau periodic pe adresa gospodăriilor agricole din raion liste, buletine ale cărţilor, revistelor de specialitate noi primite[27].

Liste de acest fel în bibliotecile săteşti erau alcătuite şi pentru alte categorii de cititori, care în contextul cunoştinţelor noastre actuale sună niţel cam ironic: "Cartea pentru stăpânii pământului", "Ce trebuie să citească o mulgătoare", "Organizarea ştiinţifică a muncii în agricultură" etc.[28]

La fel ca şi lucrătorii altor instituţii de cultură de la sate lucrătorii bibliotecilor în activitatea lor cotidiană acordau o atenţie deosebită educării tineretului în spiritul patriotismului sovietic.

Despre modul cum era înfăptuit acest lucru putem conchide cu uşurinţă în baza datelor ce caracterizează măsurile concrete, realizate de către bibliotecarii republicii în cadrul Conferinţei unionale a tinerilor cititori "Ani de foc", iniţiată cu ocazia celei de-a 30 aniversări de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial. Ea a durat din aprilie până în decembrie 1975. În acest interval de vreme lucrătorii bibliotecilor din R.S.S.M. au reuşit să organizeze peste 7 mii de conferinţe tematice, cca 2,5 mii de întâlniri cu eroi şi veterani de război, peste 8 mii de reviste orale, peste 2,5 mii de lecţii leniniste şi de bărbăţie, 43 de treceri în revistă a compunerilor cu tematică militar-patriotică, 32 de concursuri ale recitatorilor, 56 de serate literar-muzicale sub genericul "Eroii Marelui Război pentru Apărarea Patriei – eroii literaturii", să alcătuiască peste 10 mii de buletine bibliografice etc.[29]

E greu de stabilit pe cât de efectivă era munca lucrătorilor din aceste instituţii. Un lucru e cert, sfera lor de influenţă era destul de îngustă. În unele raioane ponderea cititorilor nu constituia nici 30 la sută din numărul lor potenţial. Foarte restrâns era interesul celui mai mare număr de abonaţi. În multe biblioteci lipsea aproape cu desăvârşire cititorul literaturii tehnice şi, cum n-ar părea de straniu la prima vedere, ţinând cont de domeniul principal de aplicare al forţei de muncă a săteanului, celei agricole[30]. Lucru, care se explică probabil prin lipsa interesului personal în această privinţă.

Pe la mijlocul anilor '70 au fost întreprinse unele tentative de a modifica întrucâtva modul de funcţionare a bibliotecilor. În septembrie 1975 Consiliul de Miniştri al R.S.S. Moldoveneşti a adoptat o hotărâre specială ce prevedea concentrarea fondurilor de cărţi, crearea unui sistem centralizat de completare

şi sistematizare a literaturii, crearea unor asociaţii orăşeneşti şi raionale de biblioteci, capabile să cuprindă în raza lor de acţiune toate localităţile săteşti. Iniţiatorii au fost bibliotecarii raionului Floreşti, care încă în 1973 crează o astfel de asociaţie[31]. Conform datelor unor cercetători, modificările în cauză s-au soldat cu un vădit efect pozitiv. Numărul cititorilor între anii 1976–1980 a crescut cu 45–50 la sută, a cititorilor de literatură social-politică de 2 ori[32]. Despre valoarea, importanţa experienţei acumulate în republică în domeniul organizaţiei muncii bibliotecarilor ne vorbeşte faptul că anume ea s-a învrednicit de onoarea de a găzdui. În 1980 ce-a de-a X-a consfătuire internaţională a lucrătorilor din această sferă din ţările socialiste[33].

În a doua jumătate a anilor '70 principiul în cauză a început să fie pus la baza activităţii tuturor aşezămintelor de iluminare culturală de la sate. Iniţiatorii de data aceasta au fost lucrătorii aşezămintelor respective din raionul Edineţ. Începând cu 1976 ei au creat în fiecare gospodărie câte un consiliu al brigăzii de agitaţie ce supraveghea şi dirija întreaga activitate a lucrătorilor cluburilor, bibliotecilor, muzeelor etc. Mai apoi acest principiu a fost modificat. Concentrării erau supuse resursele materiale, financiare şi de muncă ale instituţiilor respective. Asociaţiile focarelor de cultură de aşa nivel asigurau, chipurile, un grad sporit de eficienţă în activitatea lor cultural-educativă[34]. Aceleaşi instituţii, cu aceleaşi cadre, numai că de data aceasta ele nu activau de sine stătător, ci la comanda şi sub supravegherea unor consilii raionale sau zonale. Ce posibilităţi noi de perfecţionare a muncii culturale-educative apăreau în faţa lor? E greu de spus. Dimpotrivă, activitatea lor în astfel de condiţii pierdea din originalitate, inventivitate, căpăta un caracter obligatoriu, de şablon.

Un interes aparte în contextul sarcinilor formulate în acest articol prezintă patronajul colectivelor artistice profesionale asupra colectivelor artistice de amatori, asupra satului în general.

Teatrele, colectivele filarmonice, alte formaţiuni artistice profesioniste uniunile de creaţie întreţineau cele mai strânse relaţii cu oamenii muncii de la ţară, efectuau o bună parte din activitatea lor concertistică şi de iluminare culturală în localităţile rurale. Teatrul muzical dramatic din Chişinău, pe lângă spectacolele pe care periodic le prezenta în faţa sătenilor, avea legături de creaţie permanente cu colectivul de artişti amatori din satul Cojuşna (r-nul Străşeni) şi cercul dramatic al Casei de cultură din Cotovsc. Un grup de artişti de frunte al acestui teatru, printre care artişti ai poporului din U.R.S.S. D.Darienco, E.Ureche, artiştii poporului din R.S.S.M. M.Apostolov, A.Plaţândă, C.Constantinov şi alţii, în repetate rânduri vizitau aceste colective, acordându-le ajutorul metodic necesar. Pentru activitate concertistică rodnică în localităţile săteşti colectivului Teatrului muzical-dramatic A.S.Puşchin din Chişinău i s-a decernat în 1970 Drapelul roşu transmisibil al Ministerului culturii al R.S.S.M. şi al Comitetului republican al sindicatelor lucrătorilor din cultură[35].

Anual sute de concerte în faţa spectatorului de la ţară susţineau colectivele Filarmonicii "Flueraş", Lăutarii", "Joc". Studenţii şi profesorii Institutului de arte "G.Muzicescu" acordau ajutor colectivelor de artişti amatori din raioanele Cotovsc şi Căuşeni[36].

O amplă activitate artistică în satele raioanelor Râşcani, Făleşti, Drochia, Glodeni, Lazo etc. o efectuau colectivul Teatrului dramatic rus-moldovenesc V.Alexandri din Bălţi în frunte cu artistul poporuluidin U.R.S.S. M.Volontir. Pe lângă faptul că în incinta acestui teatru funcţiona un centru permanent consultativ, actorii bălţeni acordau colectivelor dramatice de amatori luate sub şefie, ajutor în alegerea repertoriului, înscenarea lui. Despre eficienţa acestui ajutor ne vorbeşte faptul că unuia din colectivele dramatice de amatori, aflate sub patronatul acestui teatru, celui de pe lângă Casa de cultură din satul Pelenia (r-nul Râşcani) i-a fost conferit înaltul titlu de colectiv "popular"[37].

Tradiţionale în această perioadă devin "plecările în popor" ale membrilor uniunilor de creaţie. Anume în urma acestor deplasări au fost create tablourile lui S.Babiuc "Pe aria colhoznică", I.Vieru "Preocupările de primăvară", S.Ciuciuc "Vierii", E.Romanescu "Primăvara tutunarilor", portretele Eroilor Muncii Socialiste S.Lungu, V.Patraşcu etc.[38]

O amplă muncă de patronare asupra satelor din preajmă o desfăşurau instituţiile de cultură din oraşul Tiraspol. Casa de cultură orăşenească avea sub şefie cluburile din satele Mălăeşti, Crasnogorca, Ternovca. Lucrătorii casei de cultură de pe lângă uzina de maşini de turnătorie, colectivele artistice de pe lângă parcul de cultură şi odihnă organizau concerte, spectacole, lecţii în satele Blijnii Hutor, Sucleia, Vladimirovca (r-nul Slobozia). Lucrătorii bibliotecii centrale orăşeneşti acordau ajutor bibliotecarilor din satele apropiate în alcătuirea fondurilor, organizarea şi petrecerea seratelor tematice, conferinţelor cititorilor, altor măsuri cu caracter cultural-educativ de masă[39].

Un anumit rol în dezvoltarea şi satisfacerea cerinţelor culturale ale sătenilor îl jucau şi alte instituţii culturale orăşeneşti – muzeele, şcolile de muzică, magazinele de cărţi, şcolile sportive etc.

Spre finele anilor '70 numărul vizitelor la muzeu a oamenilor muncii de la ţară a crescut de 7 mii de ori. În primul rând, probabil, pe seama sporirii numărului de vizitatori ai Muzeului Istoriei Partidului comunist al Moldovei. Zeci de mii de truditori de la sate erau aduşi în mod organizat în excursie la acest muzeu[40].

A crescut numărul de cărţi procurate de către locuitorii satului. Numai pe parcursul anilor 1969–1974 realizarea literaturii artistice, politice şi tehnico ştiinţifice în localităţile rurale a sporit de 3 ori. Conform datelor căpătate de pe urma efectuării unor sondaje sociologice în aceste localităţi pe la începutul anilor '80 – 60 la sută din cei chestionaţi aveau mici biblioteci personale, 80 la sută – aparate de radio, 90 la sută – televizoare, aproape fiecare al zecelea – instrumente muzicale. În fiecare an oamenii muncii de la ţară primeau peste 3 milioane exemplare de ziare şi reviste, câte 5–6 la o familie. La acest indice ei nu numai că au atins acelaşi nivel cu orăşenii, ci şi i-au întrecut[41]. Stabilind transformările ce au avut loc în această perioadă în viaţa spirituală a oamenilor muncii de la ţară nu putem trece cu vederea un astfel de aspect important al ei cum e cultura fizică, sportul. De rând cu alte manifestări tradiţionale competiţiile sportive îşi capătă un spaţiu din ce în ce mai mare în viaţa cotidiană a sătenilor, cel puţin, în cea a tineretului de la ţară. Lucrul acesta a fost favorizat de schimbările ce au intervenit în baza materială a acestui gen de activitate. Spre finele anilor '70 locuitorii satelor dispuneau de 34 stadioane,

750 terenuri de fotbal, 52 săli sportive, 3450 terenuri de volei, handbal etc. În cadrul societății republicane sportive "Colhoznicul" activau 980 colective sportive ce întruneau peste 280 mii de persoane. Încă 170 colective, echipe sportive au fost create în cadrul acestei societăți în anii cincinalului al X-lea. Din rândul sportivelor de la țară în acești ani au fost pregătiți 2 maiștri în sport de categorie internațională, cca 2,5 de candidați în maiștri în sport și sportivi de categoria I-a, peste 260 de mii de deținători ai insignei G.T.O.[42]

Rezumând cele expuse mai sus putem afirma cu toată certitudinea că transformările ce au intervenit pe parcursul acestor ani în viața culturală a oamenilor muncii de la țară au fost de amploare și, în fond, au avut un caracter pozitiv. Acum, la sfârșit de secol, răsfățați de posibilitățile aproape nelimitate de satisfacere a celor mai exigente cerințe culturale, chiar și în mediul rural, edificarea unei case de cultură, a unui club, înființarea unui muzeu, deschiderea unei școli de muzică sau de arte plastice, darea în exploatare a unei săli sportive, a unui stadion sau câmp de fotbal etc. pot fi privite ca un fenomen dintre cele mai obișnuite. Pentru locuitorii satelor, și mai ales pentru tineret, astfel de evenimente la acea vreme aveau o cu totul altă semnificație. Chiar și atunci când funcționau neregulat, sau își subordonau întreaga activitate realizării unor sarcini ideologice nedisimulate, aceste instituții asigurau sătenilor anumite condiții pentru petrecerea timpului liber, încadrarea lor mai activă în viața socială, ridicarea nivelului general de cultură, satisfacerea unora din cerințele lor spirituale.

NOTE

[1] **Программа Комунистической Партии Советского Союза.** M., 1971, c. 116, 117.

[2] **Ibidem**

[3] **Народное МССР (1980).** Кишинев. 1981, c. 282.

[4] **Молдавская ССР в цифрах. 1924–1984**. Кишинев, 1984, c. 130–131.

[5] **Народное хозяйство МССР (1980).** c. 262.

[6] *Vezi*: М.С.Платон. **Производство и социальная инфраструктура села.** Кишинев, 1981, c. 237, 250, 254, 265.

[7] **A.N.R.M.**, fond 3011, inv 10, dosar 1249, fila 73-74.

[8] *Vezi*: M.S.Platon, **Opera citată**, p. 262.

[9] *Vezi*: П.Н.Демичев, **Актуальные проблемы развития культуры на селе.** // ***Актуальные проблемы развития культуры села*** M., 1979, c. 32; П.П.Великий, **Духовная жизнь советского села.** M., 1982, c. 84.; M.S.Platon, **Opera citatr,** p. 262.

[10] **A.N.R.M.**, f. 3011, inv 10, 188, fila 1.

[11] **Ibidem**, d. 119, fila 9-10.

[12] **Ibidem**, d. 541, fila 45.

[13] **Ibidem**, inv. 10, d. 188, fila 1.

[14] **Ibidem**, d. 1043, fila 8; d. 1048, fila 8–9.

[15] **Ibidem**.

[16] **Ibidem**, d. 119, fila 14; **Народное хозяйство МССР (1980)**, c. 259.

[17] **Ibidem**, d. 1228, fila 78; **Народное хозяйство МССР (1980)**, c. 259.

[18] **A.N.R.M.**, f. 3011, inv. 10, d. 541, fila 8–9; V.I.Cozma, **Activitatea așezămintelor cultural-**

educative din RSSM. (1959–1970). Chişinău, 1979, p. 134–140.
[19] **Народное хозяйство МССР (1980)**, с. 259.
[20] **Ibidem**, fila 8–9, 45.
[21] **Ibidem**, d. 1228, fila 5–10.
[22] **Народное хозяйство МССР (1980)**, с. 256.
[23] **A.N.R.M.**, f. 3011, inv. 10, d. 12–49, fila 4-5.
[24] **Ibidem**, d. 1071, fila 4, d. 1250, fila 6-7.
[25] **Ibidem**, d. 414, fila 1-40.
[26] **Ibidem**.
[27] **Ibidem**, d. 1249, fila 86–88.
[28] **A.N.R.M.**, f. 3011, inv. 10, d. 1249, fila 86–88.
[29] **Ibidem**, d. 1250, fila 16–18.
[30] **Ibidem**, d. 1071, fila 2; d. 567, fila 7.
[31] **Ibidem**, d. 1250, fila 1.
[32] *Vezi*: M.S.Platon, **Opera citată**, p. 92, V.I.Cozma, Opera citata, p. 113.
[33] *Vezi*: M.S.Platon, **Opera citată**, p. 25.
[34] **Ibidem**.
[35] **A.N.R.M.**, f. 3011, inv. 10, d. 545, fila 1, 2; d. 1229, fila 4–5; d. 459.
[36] **Ibidem**, d. 1229, fila 12–13; d. 119, fila 12.
[37] **Ibidem**, d. 1229, fila 3–4.
[38]. **Ibidem**, d. 1229, fila 1–3; d. 116, fila 21.
[39] **Ibidem**, d. 1229, fila 4–5.
[40] *Vezi*: М.С. Платон, **Производство и социальная инфраструктура**, с. 267, V.I.Cozma, **Opera citată**, p. 123–134.
[41] **Молдавская ССР в цифрах 1924-1984**. Кишинев, 1984, с. 189; А.И.Тимуш, **Научно-технический прогресс и социальное развитие села.** Кишинев, 1977, с. 318; В.Т.Сака, **Сближение дружественных классов в процессе развития агропромышленного комплекса.** Кишинев, 1983, с. 109; M.S.Platon, **Opera citată**, p. 242.
[42] M.S.Platon, **Opera citată**, p. 243–244, 263

ISTORIOGRAFIE

Sergiu Musteață

UNELE CONSIDERAȚIUNI PRIVIND CERCETAREA AȘEZĂRILOR DIN SECOLELE VIII–IX ÎN SPAȚIUL PRUTO–NISTREAN

Într-un trecut nu prea îndepărtat istoria și civilizația populației romanice dintre Nistru și Prut a fost neglijată total, lucru făcut cu bună știință de către istoriografia sovietică. Ținând cont de această situație, ne propunem în continuare să reconstituim tabloul evoluției vieții etnoculturale din această regiune, în secolele VIII–IX. Problema așezărilor din această perioadă este destul de dificilă în plan teoretic, dar și mai complicată în ceea ce privește studierea ei concretă[1]. Aceasta se explică, în primul rând, prin lipsa sau numărul limitat de izvoare scrise care vizează realitățile din secolele VIII–IX. Sunt semnalate o serie de informații scrise, dar în majoritatea lor s-au dovedit a fi în contradicție cu argumentele și sursele arheologice care vin să le completeze pe cele dintâi. Lacunele izvoarelor scrise pot fi recuperate pe baza surselor arheologice. Astfel, vom face o încercare să conturăm, pentru perioada secolelor VIII–IX, unele probleme, căutând să contribuim prin aceasta la fixarea unei imagini care să permită o privire sumară asupra întregului ev mediu timpuriu.

Interesul sporit față de monumentele arheologice din a doua jumătate a mileniului întâi a apărut pe la sfârșitul secolului al XIX-lea[2], dar cercetarea lor sistematică a început abia la sfârșitul anilor 40 ai secolului nostru. Spațiul Pruto–Nistrean a fost cercetat de către specialiștii din mai multe centre științifice (Moscova, Sankt-Peterburg, Kiev, Cernăuți, Lvov, Chișinău și Odesa). Aceste cercetări aveau un scop fix – evidențierea pe teritoriul dat a așezărilor slavilor vechi[3].

Astfel, de la sfârșitul anilor 40 și până în prezent au fost descoperite peste 400 de monumente arheologice din secolele VIII–IX în spațiul Pruto–Nistrean. Săpături arheologice au fost întreprinse în 72 de așezări, ceea ce constituie

© Sergiu Musteață, 1996.

doar 17% din numărul total de așezări; însă chiar și rezultatele acestor cercetări au fost valorificate doar parțial, publicându-se foarte puțin. Un studiu detaliat în care să fie prezentate în ansamblu majoritatea cercetărilor din spațiul Pruto–Nistrean din secolele VIII–IX nu s-a făcut. Cu toate acestea dispunem de un șir de publicații de specialitate, în care autorii interpretează diferit originea și evoluția culturii materiale din a doua jumătate a mileniului întâi în spațiul Pruto–Nistrean.

Spațiul Pruto–Nistrean este divizat, convențional, în trei zone: Pruto–Nistreană din nordul Bucovinei, teritoriul actual al Republicii Moldova și partea de sud – Câmpia Bugeacului. Astfel au fost repartizate și cercetările arheologice asupra acestei regiuni. Cel mai intens a fost studiată zona Pruto–Nistreană din nordul Bucovinei, unde au fost descoperite 164 de așezări[4]. Săpături arheologice au fost întreprinse în cadrul a 32 de așezări, de către un șir de instituții științifice, cum au fost, de exemplu, investigațiile efectuate sub egida Muzeului Regional de Etnografie din Cernăuți începute în anul 1948[5]. Cercetarea metodică a monumentelor din a doua jumătate a mileniului întâi, din această zonă, a început de fapt în anii 60. Astfel, între anii 1965 și 1969 au fost deschise șantiere arheologice sub egida Universității de Stat din Cernăuți și a Institutului Pedagogic din Ivano-Frankovsk și au fost cercetate câteva semibordee din așezarea de lângă satul Glubocoe[6]. Cercetările sistematice încep abia la sfârșitul anilor 60. Astfel, între anii 1968 și 1972 au fost deschise șantiere arheologice comune ale Universității de Stat din Cernăuți și a Muzeului Regional de Etnografie, conduse de B.A.Timoșciuc. Obiectul de studiu al acestor șantiere au fost așezările din secolele VIII–X de lângă localitățile Perebicăuți (1969–1970), Grozinți (1971), Dobronăuți (1973–1974), Lencăuți, Rjavinți, Culișăuca, Șireuți din Deal etc. Pe lângă urmele de locuire din secolele VIII–IX, au fost descoperite și rămășițe de fortificații din această perioadă. Largi cercetări au fost întreprinse sub egida Institutului de Arheologie a Academiei de Științe din U.R.S.S., între anii 1974 și 1985, conduse I.P.Rusanova și Institutului de Arheologie a A.Ș.a R.S.S.Ukrainene conduse de B.A.Timoșciuc. Un important material a fost depistat de către V.B.Baran în cadrul așezării de lângă Râșcov (Râșcov I), între anii 1970 și 1977, unde au fost depistate rămășițe de construcții din secolul VIII[7]. În urma cercetărilor sistematice, B.A.Timoșciuc a grupat așezările din această regiune în 36 de cuiburi[8]. Astfel, a fost cercetată structura acestor grupuri de așezări din a doua jumătate a mileniului întâi în baza urmelor de locuințe[9]. Fiecare grup de așezări este alcătuit în medie din 8–10 așezări, dintre care, de regulă, una este fortificată.

A doua zonă a spațiului Pruto–Nistrean este teritoriul actual al Republicii Moldova, cu excepția monumentelor arheologice din regiunea de sud, care fac parte din zona următoare. Astfel, în etapa actuală sunt cunoscute circa 180 de așezări, dintre care doar 28 au fost cercetate parțial. Din anul 1946, arheologul kievean I.M.Samoilovski, iar din 1947 și arheologul moscovit P.I.Zasurțev cercetează această zonă, cu scopul de a descoperi aici monumente slave. De aceea, monumentele medievale timpurii descoperite au fost atribuite totalmente culturii slave[10]. Una din primele așezări, unde s-au făcut cercetări, a fost așezarea de lângă satul Cobusca Veche, unde au fost descoperite urme de

locuințe din secolul al VIII-lea[11]. Șantierele erau organizate sub egida Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești a A.Ș. U.R.S.S. și a Institutului istoriei culturii materiale al A.Ș. U.R.S.S., conduse de Tatiana Passek[12]. Din anul 1950, sub conducerea lui Gh.B.Feodorov, au început să fie organizate așa-numitele șantiere arheologice planificate – "Slavo-Nistrene". Astfel, în anul 1950 în bazinele râurilor Botna și Răut au fost descoperite 22 de așezări deschise și șase fortificate[13]. Problema culturii medievale timpurii a fost până într-atât politizată, încât șantierele arheologice erau organizate centralizat de partidul de guvernare[14]. Pe lângă săpăturile staționare au fost continuate cercetările de suprafață. Astfel, în 1952 au fost întreprinse săpături în cadrul așezărilor fortificate de lângă satele Echimăuți, Alcedar și Țareuca, care au permis datarea lor cu sfârșitul secolului al IX-lea – secolul al XI-lea[15], între anii 1953–1954 a fost cercetat bazinul râului Ciorna[16], unde au fost descoperite noi așezări medievale timpurii. În 1954 au fost descoperite și parțial cercetate încă 9 așezări din secolele VI-VIII: Lopatna, Crocmaz, Săcărăuca, Trebujeni-Scoc, Hârbova II, Răscăieți, Cobusca-Veche, Cosăuți și Slobozia-Dușca. Un interes deosebit au prezentat așezările pluristratigrafice de la Lopatna și Lucașeuca[17]. În anul 1955 șantierele arheologice au fost reorganizate în investigații arheologico-etnografice "Pruto-Nistrene"[18], care în 1958 au dus la descoperirea a noi monumente arheologice medievale timpurii,[19] și au fost deschise noi șantiere la Brănești, unde a fost cercetată o suprafață de 259 m.p. Au fost cercetate 4 locuințe și descoperite urme de prelucrare a metalelor[20]. În urma investigațiilor întreprinse în 1959 în regiunea Orheiului, au fost descoperite noi monumente medievale timpurii[21]. La începutul anilor 60 se includ în cadrul investigațiilor și alți cercetători: I.A.Rafalovici, Gh.F.Cebotarenco, Pavel P.Bârnea, Ion Hâncu, care mai târziu vor conduce individual noi șantiere arheologice. În anul 1960 sub conducerea A.I.Meliukova au fost efectuate primele săpături în cadrul așezării medievale de la Hucea[22], iar în anii 1962–1963, sub conducerea lui I.A.Rafalovici a fost parțial cercetată așezarea Hansca I[23]. În anul 1963 au fost cercetate 10 locuințe, 2 cuptoare, 9 vetre și 8 gropi în cadrul așezării Odaia[24]. Din anul 1964 au început cercetările permanente în cadrul așezării medievale timpurii de lângă satul Hansca[25]. Între anii 1959 și 1968, sub conducerea lui Gh.F.Cebotarenco au fost întreprinse săpături în așezarea de la Calfa[26]. În anul 1960–1961 a fost parțial cercetată așezarea de lângă satul Mălăieștii Vechi[27], iar în 1966–1967 la Pârâta II – Pe Șes. În perioada anilor 1969–1970, obiect de cercetare a fost așezarea de lângă satul Rudi, unde au fost descoperite urme de locuire din secolele VIII–XII[28]. În anii 70 a fost deschis un nou șantier arheologic lângă satul Selișteș[29] și au fost continuate săpăturile în cadrul așezării medievale timpurii de lângă satul Hansca[30]. În 1973 în valea râului Prut, lângă satul Costești, în cadrul așezării de la Proscureni–Troșcia au fost studiate 5 locuințe și 7 gropi din sec. VI–XII[31], iar în 1975 a fost cercetată așezarea Costești VIII[32]. Pe o suprafață de circa 1200 m^2 a fost cercetată între anii 1978–1979 așezarea Hligeni[33]. În 1981 au fost cercetate 6 locuințe din secolele VII–VIII în cadrul așezării Hordinești I, iar o locuință sincronică a fost cercetată la Corpaci[34]. Urme de viață din secolele VIII–IX au fost cercetate, în anul 1981, în cadrul așezărilor Ivancea II și Branișteș III[35]. La începutul anilor 80 au fost

cercetate un șir de locuințe și complexe de producție în cadrul așezărilor de lângă satul Rudi[36]. Un bogat material din secolele VIII–IX a fost ridicat din cadrul așezării Trebujeni-Scoc, sub conducerea lui N.P.Telnov. În decurs de șapte ani a fost săpată o suprafață de circa 9360 metri pătrați[37]. În 1985 au fost cercetate 2 locuințe cu cuptor în cadrul așezării fortificate de lângă satul Răciula[38], datată din secolele VIII–X. Între anii 1986 și 1988, sub conducerea lui Ion Tentiuc, a fost cercetată o așezare de lângă orășelul Durlești[39], unde au fost săpate 19 locuințe, dintre care 12 sunt din secolele VIII–X. În anul 1988 au fost întreprinse cercetări în cadrul așezării medievale timpurii de la Petruha (responsabil Gheorghe Postică), iar în anul 1989 – la Moleşti (responsabil Ion Tentiuc).

Cea de a treia zonă – Câmpia Bugeacului este mai puțin cercetată în comparație cu cele anterioare. La momentul actual cunoaștem peste 100[40] de așezări, iar săpături au fost întreprinse doar în cadrul a 12 așezări. Cercetările au început la sfârșitul anilor 40. În decursul anilor 50–60 au fost întreprinse cercetări, în special pe malurile lacurilor dunărene: Sasâc[41], Cahul[42], Catlabuga[43], Chitai[44], Ialpug și valea râului Carasulac[45]. Una din primele așezări cercetate a fost cea de lângă satul Glubokoe, în 1949[46]. În 1957, 1967–1968 a fost cercetată așezarea Crinicinoe, au fost săpați circa 1000 m^2, dar rezultatele cercetărilor au fost publicate parțial[47]. În perioada anilor 1959–1962 au fost descoperite un șir de așezări de-a lungul malului de vest al lacului Ialpug, între ele fiind o distanță nu prea mare[48]. Între anii 1962 și 1963, a fost cercetată o așezare de pe malul lacului Ialpug de lângă or. Bolgrad. În partea de nord-est a lacului au fost cercetate cinci locuințe cu cuptoare din piatră[49]. Un șir de așezări noi au fost descoperite în 1964 pe malurile lacului Catlabuga[50], Cahul și ale râului Carasulac[51]. În anul 1965, au fost cercetate două locuințe din cadrul așezării de lângă satul Safiani[52].

În anii următori, cercetările au continuat; astfel în 1966, pe malurile lacurilor Chitai și Catlabuga au fost descoperite noi urme din evul mediu timpuriu[53], iar în 1969 au fost descoperite noi așezări, precum cea de lângă satul Chirhan[54] și Satul Nou[55]. În perioada anilor 1972–1976 și 1984 au fost întreprinse cercetări de amploare în cadrul așezărilor de lângă satul Etulia, rezultatele săpăturilor fiind doar parțial publicate[56]. În 1974 au fost descoperite 16 așezări medievale timpurii în raionul Reni și 15 în raionul Ismail[57]. În 1976, pe malul de răsărit al lacului Catlabuga, lângă satul Câșlița, a fost descoperită o locuință cu cuptor din perioada dată[58]. Pe parcursul anilor 1980–1984, au fost întreprinse un șir de periegeze arheologice, organizate de I.A. A.Ş.U., în cadrul cărora au fost cercetate 73 de așezări[59]. În 1981 a fost săpată o suprafață de 500 m^2 în cadrul așezării Suvorovo I, fostul sat R.Carol II, situată în partea de nord a lacului Catlabuga, a fost cercetată o locuință adâncită și cinci construcții de suprafață, câteva gropi menajere și vetre în afara locuințelor[60]. Tot în anul 1981, sub egida Muzeului de Arheologie din Odesa au fost întreprinse lucrări de salvare, în cadrul așezării Șabo[61], iar în 1982–1983 a fost descoperită o suprafață de circa 800 m^2. Astfel, timp de trei ani (1982–1985) au fost cercetate: șapte locuințe, șase vetre și două gropi[62]. Între anii 1983 și 1984 a fost parțial cercetată așezarea de lângă satul Doluchioi, azi Bogatoe, unde a fost cercetată o locuință de suprafață și două ateliere[63]. Două locuințe cu

cuptoare din piatră au fost cercetate în anii 1984–1985, lângă satul Caragacii Vechi, azi Nagornoe, iar în anii următori, 1986–1988, în cadrul investigațiilor întreprinse cu scopul cercetării Valului lui Traian de Jos, lângă satul Cubei, azi Cervonoarmeiskoe, în partea de sud a valului au fost descoperite cinci locuințe, o vatră și cinci gropi menajere din secolul al VIII-lea[64].

Astfel, cercetarea monumentelor și, respectiv, numărul publicațiilor privind realitățile istorice din evul mediu timpuriu în spațiul Pruto–Nistrean evidențiază trei perioade: ***I*** – sfârșitul anilor 40 – anii 60; ***II*** – anii 70 –sfârșitul anilor 80 și ***III*** – sfârșitul anilor 80 – anii 90.

Pentru prima perioadă este caracteristică inițierea investigațiilor arheologice în spațiul Pruto–Nistrean, în special sub egida arheologilor de la Moscova, Sankt-Peterburg și Kiev, scopul lor fiind depistarea urmelor de locuire a triburilor slave. Astfel, acești cercetători au neglijat totalmente populația autohtonă în perioada nominalizată și au atribuit exclusiv toate monumentele medievale timpurii din spațiul Pruto–Nistrean culturii slave[65].

A doua perioadă se caracterizează prin continuarea cercetărilor și lărgirea lor, în special, sub conducerea cercetătorilor autohtoni, dar în linii generale ei au fost adepții predecesorilor lor. Cu toate acestea, în perioada dată apare o nouă pleiadă de cercetători, care optează pentru tratarea obiectivă a rezultatelor acestor cercetări. Pionerul acestei tendințe a fost Ion Hâncu, care evidențiază anumite particularități în cultura materială legate de populația autohtonă romanică.

În ce-a de-a treia perioadă au fost depistate și, respectiv, cercetate mai puține așezări arheologice, cauza fiind criza economică în care se află instituțiile de profil din Republica Moldova și Ukraina. Cu toate acestea, în ultimii ani au început să apară publicații, care oferă posibilitatea reconstituirii obiective a realităților istorice din evul mediu timpuriu. Dintre acestea în mod special se detașează lucrările lui Gheorghe Postică[66].

Așadar, chir și o privire de ansamblu asupra cercetărilor arheologice pe care am încercat-o aici ne permite să observăm, că au fost obținute rezultate deosebite, dar foarte contradictoriu comentate. Spre regret, rezultatele cercetărilor au fost publicate doar parțial. De aceea, este destul de greu să reconstituim tabloul real integral al culturii materiale din perioada secolelor VIII–IX în spațiul Pruto–Nistrean.

NOTE

[1] Dan Gh.Teodor, **Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e.n.** Iași, 1978, p. 133.

[2] N.Chetraru, **Din istoria arheologiei Moldovei.** Chișinău, 1994, p. 92.

[3] Ion Hâncu, Gheorghe Postică, **Despre greșeli evidente și falsificări intenționate din istoria veche a Moldovei** // ***Pagini de istorie***. Chișinău, 1991, p. 3 și urm.

[4] Б.О.Тимощук. ***Слов'яни Північної Буковини V-IX ст.*** Київ, 1976; Idem, ***Восточнославянская община VI-X вв. н.э.*** Москва, 1990, p. 144–182; И.П.Русанова, Б.А.Тимощук, ***Древнерусское Поднестровье***. Ужгород, 1981, p. 37.

[5] Б.А.Тимощук, ***Славянские поселения IX-X вв. на территории Северной Буковины***, КСИИМК, 1954, № 53.

[6] Л.В.Вакуленко, ***Раннеславянское поселение у села Глубокого в Прикарпатье*** // *Раннесредневековые восточнославянские древности*, Ленинград, 1974.
[7] В.Д.Баран, ***Раскопки славянского поселения у села Рашков на Днестре*** // *АО*. 1970, Москва, 1971, p. 291–292; Б.Д.Баран, А.Н.Некрасова, ***Славянские поселения у села Рашков на Днестре*** // *АО*, Москва, 1978, p. 294–295.
[8] Б.А.Тимощук. ***Восточнославянская община...***, p. 144-182.
[9] И.П.Русанова, Б.А.Тимощук, ***Кодын, славянские поселения V–VIII вв. на р. Прут***. Москва, 1984, p. 5.
[10] П.И.Засурцев, ***Славянские поселения в Молдавии*** // *КСИИМК*, МОсква, 1949; Г.Д.Смирнов, ***Археологические разведки в Нижнем течении Реута*** // *МИАЭ МССР*, Кишинев, 1964, P. 248.
[11] Г.П.Сергеев, ***Раскопки средневекого поселения в Кобуска- Веке*** // *"Материалы и исследования по археологии Юго-Запада СССР и Румынской Народной Республики"*, Кишинев, 1960, p. 297.
[12] Э.Рикман, ***Десять лет археологических исследований в Молдавии*** // *"Днестр"*, №5, Chişinău, 1957, p. 110.
[13] Г.Б.Федоров, ***Работа Славяно-Днестровской экспедиции в 1950 г.*** // *КСИИМК*, 1952, B. 54, p. 85; Idem, ***Из итогов работ славяно-днестровской археологической экспедиции в 1950–1951*** // *ИМФАН СССР*, 1953, № 3–4, p. 41.
[14] Idem, ***Славяне Поднестровья*** – *ВАН СССР*, 1952, № 2, p. 101.
[15] Idem, ***Славянские городище в Молдавии (к итогам работ МОлдавской археологической экспедиции в 1952 г.)*** // *ВАН СССР*, 1953, №4, p. 44.
[16] В.И.Маркевич, ***Археологические памятники в бассейне Нижнего течения реки Черна*** // *ИМАН СССР*, 1955, №5, p. 143.
[17] Г.Б.Федоров, ***Древние славяне в Молдавии*** // *ВАН СССР*, 1954, № 12, p. 43; ***Ibidem***, *ИМФ АН СССР*, 1955, №5, p. 73.
[18] Г.Ф.Чеботаренко, ***Археологические раскопки на территории МССР в 1955*** // *ИМФ АН СССР*, 1956, № 4 (31), p. 185.
[19] П.А.Кетрару, ***Археологические разведки в долине реки Чугур*** // *МИАЭ МССР*, Кишинев, 1964, p. 272.
[20] В.А.Башилов, ***Раннеславянские жилище на поселении у с. Ханска в Молдавии*** // *МИА*, 1963, № 108, p. 382-385.
[21] П.П.Бырня, Г.Ф.Чеботаренко, ***Материалы к археологической карте Молдавии (итоги разведочных работ 1959 г.)*** // *МИАЭ МССР*, 1964, p. 282.
[22] А.И.Мелюкова, ***Отчет о работе скифского отряда Молдавской экспедиции ИА и МФ АН СССР в 1960 г.*** // AIAV RM, Fond Nr. 18, op. 2, d. 59.
[23] И.А.Рафалович, ***Раннеславянское селище Хуча V-VIII вв.*** // *КСИА*, 1965, p. 123-128.
[24] Idem, ***Славяне VI-IX веков в Молдавии*** // Кишинев, 1972, p. 39.
[25] Gheorghe Postică, **Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu**. Chişinău, 1994, p. 9.
[26] Г.Ф.Чеботаренко, ***Калфа – городище VIII-X вв. на Днестре***. Кишинев, 1973.
[27] П.П.Бырня, В.А.Дергачев, ***Раннеславянское селище "Старые Молаешты"*** // *МИАЭ МССР*, 1964, p. 221-227.
[28] Г.Б.Федоров, ***Древнерусское поселение на севере Молдавии*** // АИМ в 1968–1969 г., Кишинев, 1972, p. 143–159; М.Г.Рошаль, Г.Б.Федоров, ***Жилые и прозводственные сооружения древнерусского поселения Рудь***. // *АИМ в 1970-1971 г.*, Кишинев, 1973, p. 155–176.
[29] И.А.Рафалович, В.Л.Лапушнян, ***Работы Реутской археологической экспедиции*** – *АИМ в 1972 г.*, Кишинев, 1974, p. 110-147.
[30] Г.Ф.Чеботаренко, Н.П.Тельнов, ***Исследования Южнославянской экспедиции в 1979 г.*** // *АИМ в 1979–1980 гг.*, Кишинев, 1983, p. 88-102; Г.И.Постикэ, Археологические исследования на средневековом поселении Ханска, АИМ в 1981 г., Кишинев, 1985, p. 156-168; Н.П.Тельнов, Т.Ф.Рябой, ***Новые данные о раннеславянском поселении у с.Ганск*** // *АИСПДПМ*, Кишинев, 1985, p. 105–119.
[31] И.Г.Хынку, В.С.Титов, ***Из истории села Костешты по данным раскопок 1973*** // *АИМ в 1973 г.*, Кишинев, 1974, p. 156–188.

[32] В.А.Дергачев. ***Материалы раскопок археологической экспедиции на Среднем Пруте (1975-1976)***. Кишинев, 1982, p. 74–75.
[33] Н.В.Гольцева, ***Раскопки славянского поселения VIII-X вв, Глинжены V*** // *АО 1978 г.*, Москва, 1970, p. 485; Idem. ***Исследование словянского поселения VIII-X вв, Глинжены V*** // *АО 1979 г.*, Москва, 1980, p. 402; Н.В.Гольцева, М.Т.Кашуба, ***Глинжень II, Многослойный памятник Среднего Поднестровья***, Тирасполь, 1995, p. 3 şi urm.
[34] Н.П.Тельнов, ***Раннеславянские поселения Гординешть I и Корпач*** – *АИСПДМ*, Кишинев, 1985, p. 91–105.
[35] И.Г.Власенко, ***Раскопки поселений Иванча II и Бранешты III*** – *АИСПДПМ*, Кишинев, 1985, p. 141–152.
[36] В.С.Бейлекчи, Н.П.Тельнов, И.Г.Власенко, ***Раскопки славянского поселения Рудь XX в 1980 г.*** // *АИМ в 1979-1980 гг.*, Кишинев, 1983, p. 179–180; В.С.Бейлекчи, ***Раскопки славянского поселения Рудь в 1981-1982 гг.*** // *АИМ в 1982 г.*, Кишинев, 1986, p. 96–115.
[37] Н.П.Тельнов, ***Раскопки славянского поселения Скок*** // *АО 1982 г.*, Москва, 1983, p. 416–417, Idem, **Rapoartele săpăturilor de la Scoc în anii 1982+1987** // *AIAV RM.*
[38] И.Г.Власенко, ***Отчет о работах Древнерусской археологической экспедиции в 1985 г.*** // *AIAV RM.*
[39] И.С.Тентюк, ***Раскопки поселений у с. Дурлешты*** // *СПДПМ*, Кишинев, 1988, p. 77–78; Idem. **Cercetări arheologice în aşezarea medievală Durleşti-Valea Babei** // *AM*, Iaşi, 1994, XVII, p. 253–269.
[40] В.И.Козлов. ***Гончарная керамика поселенияй Балкано-Дунайской культуры VIII-X вв. Приморской части Днестровского Дунайского междуречья*** // *СПДПМ*, Кишинев, 1988, p. 28.
[41] А.И.Фурманьска, ***Слов"янские поселения на территорії ізмаільскоі области*** // *"Археология"*, 1952, №1, p. 150–152.
[42] Л.В.Суботін, ***Розвідки археологичних пам"яток по берегам оз. Кагул та р. Каросулак*** // *"Археология"*, 1968, №. 21.p. 232–235.
[43] М.М.Шмаглій, І.І.Черняков, ***Археологічі розвідки 1964 в пониззі Дунаю*** // *"Археология"*, 1965, № 19, p. 215-221; Н.М.Кравченко, ***Памятники черняковского типа в Буджакской степи*** // *АИУ 1965–1966 гг.*, Киев, 1967, p. 227.
[44] N.M.Kravcenco, op. cit., p. 227; О.В.Гудкова, ***Розвідка берегів озера Китай*** // *АДУ 1969 р.*, Київ, 1972, p. 357–362.
[45] Е.К.Черныш, И.Т.Черняков, ***Археологические разведки в Подунавье*** // *КСИА*, вып. 99, 1964, p. 89–96; L.V.Subotin, **op. cit.**, p. 227–232.
[46] А.И.Фурманська, **op. cit**.
[47] Г.Б.Федоров, ***Работы Прутско-Днестровской экспедиции*** // *КСИА*, 1960, вып. 81, p. 40; Idem, ***Итоги и задачи изучения древнеславянской культуры Юго-Запада СССР*** // *КСИА*, 1965, вып. 105, p. 28; Idem. ***Работа Прутско-Днестровской экспедиции*** // *АО 1968 г.*, МОсква, 1969, p. 391–392.
[48] Е.К.Черныш, И.Т.Черняков, ***op.cit***., p. 89–96.
[49] Т.С.Пассек, Е.К.Черныш, И.Т.Черняков, ***Отчет о Молдавской экспедиции в 1962 г.*** // *AIAV RM*, Nr. 2635, p. 11–13; Т.С.Пассек, Е.К.Черныш, ***Отчет о работе Молдавской экспедиции в 1963 г.*** // *AIAV RM*, Nr. 2819, p. 1; Е.К.Черныш, ***Многослойное поселения у г. Болград, Одесской обл.*** // *КСОГАМ*, 1962, Одесса, 1964, p. 30.
[50] М.М.Шмаглій, О.Т.Черняков, ***op.cit.***, p. 215–221.
[51] Л.В.Суботин, ***op.cit.***, p. 227–232.
[52] А.А.Кравченко, ***Поселения IX–X вв. н.э. у с. Сафьяны*** // *МАСП 1971*, № 7, p. 71–77.
[53] Н.М.Кравченко, ***op. cit.***, p. 227.
[54] Л.В.Суботін, ***Нові памятки в пониззі Дунаю*** // *АДУ 1969 р.*, Киев, 1972, вып. 4, p. 365.
[55] О.В.Гудкова, ***op.cit.***, p. 359–360.
[56] Г.Ф.Чеботаренко, ***Поселение Этулия VI*** // *АИМ в 1972 г.*, Кишинев, 1974, p. 173–182; Г.Ф.Чеботаренко, Т.А.Щербакова, ***Раскопки поселения у с. Этулия*** // *АИМ в 1973 г.*, Кишинев, 1974, p. 140–155.

© Ion Gumenâi, 1996

[57] М.В.Агбунов, А.Г.Загинайло, ***Разведки на левобережье нижнего Дуная // АО 1974 г.***, Москва, 1975, p. 244.
[58] Г.Ф.Чеботаренко, ***Отчет о раскопках Измайльской археологической экспедиции ИА АН УССР в 1976 г. // AIA ASU***, 1976/36, f. 7888–7889, p. 26–27.
[59] А.Т.Смиленко, А.А.Козловский, ***Средневековые поселения в приморской части Днестро-Дунайского междуречья Днестро-Дунайское междуречье в I - начале II-тыс.***, Киев, 1987, p. 69.
[60] А.Т.Смиленко, ***Раскопки поселения Суворово I // АО 1981***, Москва, 1982Б p. 319–320.
[61] В.Н.Козлов, ***Охранные работы на поселении VIII – ачала X в. у с. Шабо // "Северное Причерноморье"***, Киев, 1984, p. 138–144.
[62] А.Т.Смиленко, В.И.Козлов, ***Славянское поселение конца I тысячилетия н.э. у с. Шабо на Днестровском лимане // АИСПДПМ***, Кишинев, 1985, p. 119-136.
[63] А.Т.Смиленко, А.А.Козловский, ***Отчет о работах Днестро-Дунайской экспедиции в 1984 г. // AIA ASU***, 1984/46, f. 21321; А.А.Козловский, ***Разведки и раскопки на Нижнем Дунае // АО 1983 г.***, Москва, 1985, p. 291; А.Т.Смиленко, А.А.Козловский, ***Поселения у сел Шабо и Богатое Одесской области, в Днестро-Дунайское междуречье в I -начале II тыс. н.э.*** Киев, 1987, p. 110–120.
[64] Г.Ф.Чеботаренко, Л.В.Субботин. ***Исследования Трояновых валов в Днестровско-Дунайском междуречье, в Древности Юго-Запада СССР.*** Кишинев, 1991, p. 124–145.
[65] Gheorghe Postică, **Unele consideraţii privind interpretarea etnică a monumentelor arheologice medievale timpurii din nordul Bucovinei** (*în manuscris*).
[66] Idem, **Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu**. Chişinău, 1994. Idem. **Civilizaţia veche românească din Moldova**. Chişinău, 1995.

PLAI NATAL

Ion Gumenâi

HOTARELE ŢINUTULUI HOTIN PÂNĂ LA 1715

Problemele privitoare la întinderea şi hotarele unui ţinut, cum sunt în cazul de faţă cele ale Hotinului, prezintă un interes deosebit pentru studiul istoriei Ţării Moldovei în general şi a organizării ei administrative în particular.

La prima vedere respectiva problematică se referă numai la unitatea teritorial-administrativă amintită. În realitate, însă, compararea şi corelarea datelor referitoare la ţinutul Hotin cu evoluţia generală a fiinţei statale de la est de Carpaţi ne permite înţelegerea unui şir complex de fenomene. Din rândul acestora aş menţiona stabilirea hotarelor unei unităţi teritorial-administrative, rolul jucat de factorul natural sau de cel istoric în fixarea hotarelor, flexibilitatea sau inflexibilitatea hotarelor acestor unităţi administrative etc.

Cercetarea întinderii ţinutului Hotin prezintă interes şi din alt punct de vedere. Datorită aşezării sale geografice, acesta are hotarul dinspre nord, care este şi cel mai lung, comun cu Polonia. Se poate firește urmări dacă schimbările intervenite în relaţiile cu statul vecin vor aduce modificări întinderii respectivei unităţi, dacă au existat proprietăţi polone în dreapta râului Nistru dacă au existat sate în stânga Nistrului care au făcut parte din ţinutul Hotin.

Deci, se observă clar că gama problematică este destul de vastă pentru a reclama interesul unei cercetări.

Până în momentul de faţă nu exista o lucrare care să fi avut ca obiect de studiu întinderea şi hotarele unui ţinut din Ţara Moldovei. Din această cauză cercetările noastre au început cu studierea lucrărilor generale[1] şi a celor care au ca obiect de studiu organizarea teritorial-administrativă a Ţării Moldovei. Unul din primele studii care abordează această temă este cel al lui I.C.Filitti[2], care a apărut în perioada interbelică. Datorită noilor informaţii acumulate până în prezent această lucrare trebuie folosită cu rezerve. Studiul lui Vasile Lungu despre care am putea spune că a devenit o lucrare de referinţă[3] constituie prima sinteză documentară solidă asupra organizării administrative a Ţării Moldovei.

© Ion Gumenâi, 1996.

Același lucru se poate spune și despre studiul întocmit de D.Ciurea[4]. În ultimii ani problema în cauză a fost rediscutată de Dragoș Moldoveanu[5] și clarificată definitiv în privința evoluției numerice a ținuturilor de Ioan Caproșu în studiul *Structuri fiscale și administrative într-un catastif de visterie din anul 1606*[6] pe baza condicii domnești a lui Simion Movilă descoperită la Kiev.

În sfârșit, menționăm o serie de lucrări despre ținutul Hotin apărute sub redacțiile lui P.Codiță[7], V.Lungu[8], Tudor Pamfilie[9] și care au ca obiect de studiu diferite perioade din istoria acestuia.

Cu toate acestea, materialul bibliografic amintit mai sus este insuficient pentru abordarea complexă a subiectului. Din această cauză, izvoarele documentare au devenit sursa principală de informație, acestea constituind baza lucrării. Datorită acestui fapt au fost consultate principalele colecții de documente[10]. De un real folos ne-au fost și culegerile întocmite de Mihai Costăchescu[11], Gheorghe Ghibănescu[12], L.T.Boga[13] și T.Bălan[14]. În sfârșit, aș menționa aici volumul de documente întocmit la Arhivele statului Filiala Suceava[15], precum și seria de articole publicate de T.G.Bulat[16] în "Arhivele Basarabiei".

Cu toate acestea, nu toate documentele descoperite până în prezent sunt cuprinse în colecțiile și culegerile de documente existente, fapt pentru care o serie de informații au fost culese din Arhivele Statului Filiala Iași, unde există o serie întreagă de documente ce se referă la perioada 1633–1836.

Ținutul Hotin este ultimul din partea de nord a Țării Moldovei. Datorită așezării respective, această unitate administrativă s-a extins în bazinele celor două mari râuri, Nistru și Prut. Ca și o serie de alte ținuturi Hotinul și-a format hotarele în funcție de cursurile apelor. Astfel, la nord, ținutul Hotin se mărginește cu Polonia, având ca hotar natural Nistrul. Pe partea de est, pe o distanță de aproximativ 15-20 km, până la satul Dângeni se învecina cu ținutul Soroca. De la Dângeni, în jos pe râul Ciuhur până la satul Costești, unde acest pârâu cade în Prut, ținutul Hotin se mărginește cu acela al Iașilor. Localitatea Costești este punctul unde se întâlnesc ținuturile Hotin, Iași și Dorohoi. Deci, de la localitatea menționată și până la Tărăsăuți ținutul Hotin se învecina la sud cu ținutul Dorohoi, hotarul între aceste două unități administrative fiind Prutul. Spre vest, ținutul Hotin se învecina cu cel al Cernăuților. De la Tărăsăuți și până la satul Noua Suliță, hotarul urma în continuare cursul râului Prut. De la Noua Suliță și până la Onut hotarul celor două ținuturi urma, în linii mari, cursurile a două ape: Răchitna și Pârâul Negru. Așadar, hotarele dintre ținutul Hotin și vecinii săi sunt pe cursurile de apă, excepând ținutul Sorocii pe o distanță de 20 km.

După cum am arătat și mai sus, ținutul Hotin se învecina la nord cu Polonia, hotarul fiind râul Nistru. Acest lucru este știut încă de foarte timpuriu. Astfel, tratatul încheiat la 1433, decembrie 13, între Ștefan al II-lea, domnul Moldovei, și Vladislav al II-lea, rege al Poloniei, arătă: "Iar între aceste orașe și între Țara noastră a Rusiei va fi această granită veșnică: mai întâi între orașul nostru Sneatin și Șepinți. Șepinți aparține Moldovei, pe acestea le desparte râul Colacin, iar de la râul Colacin drept peste câmpia Bolohovului, până la râul cel mare Dnistrul, mai sus de satul Potoc. Potoc aparține Țării Moldovei și de la acest sat în jos pe Nistru până la mare aparține către Țara

Moldovei, iar peste țărmul Nistrului este Țara noastră a Rusiei[17]. Pe scurt acest document arată clar că hotarul între Moldova și Polonia a fost Nistrul, de fapt așa rămânând și până la 1812, când partea Moldovei dintre Prut și Nistru va fi anexată Rusiei. Pentru demonstrarea certitudinii acestui fapt voi enumera o serie de localități de pe Nistru și mențiunile lor documentare care arată, o dată în plus, și stabilitatea acestui hotar. Primul sat de pe Nistru din ținutul Hotin, începând de la nord, este ***Onutul***. Apare pentru prima oară menționat documentar într-un uric de la Alexandru Iliaș din 1620, septembrie 1, prin care acesta întărește moșiile lui Ionașco Ghenghea logofăt și fratelui său Grigore Ghenghea, printre care se numără și o jumătate de sat, din Onutul de Sus[18]. Dacă în acest document nu este specificat la care ținut aparține satul, atunci într-un uric din 1669, decembrie 20, de la Duca voievod, prin care acesta întărește proprietățile lui Grigore Cârlig și neamurilor sale, se arată: "un sat anume Oncăuți la Hotin"[19].

Următorul sat de pe Nistru este ***Peribicăuții***. Această localitate este menționată de două ori. Prima mențiune datează din 1581, iunie 28, într-un hrisov de la Iancu voievod prin care întărește niște părți din acest sat lui Andreica Vătag[20]. Următoarea este din timpul domniei lui Ieremia Movilă, de la 1599, martie 30, când acesta întărește lui Dumitru Huscovici niște părți din Peribicăuți și seliștea Hemelin, după ce acesta a întors datoria de o sută de galbeni ungurești lui Stroici logofătul[21].

Satul ***Rășcăuți*** este semnalat foarte devreme, începând cu a doua jumătate a secolului al XV-lea. Astfel, la 1453, iunie 20, Alexandru voievod întărește lui Mihail logofătul satele sale, între aceste numărându-se și un sat mai sus de cetatea Hotin pe Nistru, și anume Rășcăuți[22]. Doi ani mai târziu, la 1455, iulie 2, Petru voievod va reîntări lui Mihail logofătul ocinele sale, de data aceasta specificându-se, însă, că satul în cauză a fost cumpărat de la Mândrea Jumătate[23].

Între Rășcăuți și Hotin se afla satul ***Gheorgheuți***, pomenit într-o scrisoare a Divanului Cnejiei Moldovei către Crasno-Miloșevici. Divanul cerea reîntoarcerea moșiilor lui Ioan Neculce care se aflau în fosta raia a Hotinului, pe baza documentelor arătate de acesta. Între actele prezentate figura și un ispisoc de la 1649, ianuarie 15, de la Vasile voievod pentru împărțirea moșiilor Grozinți, Bocicăuți, Șălăuți și Gheorgheuți. De asemenea, a mai fost prezentat un ispisoc din 1652, februarie 18, a lui Gheorghe Ștefan vodă, făcut pe numele lui Gavrilaș Matiaș logofăt pentru pierderile scrisorilor sale din Dragomirna. Între alte moșii cuprinse în acest ispisoc se numără și Grozinții, și Bocicăuții, și Gheorgheuții[24].

După cetatea și orașul Hotin următoarea localitate este ***Bârnova***. Începând cu secolul al XVII-lea localitatea va fi numită Bârnova de Sus, deoarece, după cum vom vedea mai jos, în ținut va ma apărea o localitate cu același nume. Prima mențiune documentară a satului o avem din timpul lui Petru Șchiopul voievod, datată între 15 iunie 1574 și 21 noiembrie 1579, când acesta întărește cumpărătura făcută de Popa Roman de la Hotin pe niște părți din satul Bârnova luate de la Petriman vătav, fratele său Ionașco și sora lor Vasutca[25].

Altă consemnare o avem într-un ispisoc a lui Petru voievod din 1586 martie 18, care întăreşte lui Săunică şi surorii lui Anuşca şi Tudora şi Odochia, feciorii lui Petrică Săndrescu pe jumătate din a treia parte din satul Şândreni şi pe jumătate din a treia parte din Bârnova[26]. În document, însă, se afirmă că ei stăpâneau aceste proprietăţi după uric de întăritură ce a avut mama sa de la bătrânul Ştefan voievod. Deci, practic putem afirma că după a doua jumătate a secolului al XV-lea satul exista. De fapt, şi în documentul de la 1588, septembrie 2, când pârcălabul de Hotin dăruieşte popii Romşa din cetatea Hotin a treia parte din Bârnova şi a treia parte din Plişcăuţi cu sora sa Achina, se arată că aceştea aveau uric de la Alexandru voievod[27]. Din aceste documente ne putem da seama că satul este mult mai vechi decât prima sa menţiune documentară.

Tot din timpul domniei lui Petru Şchiopul este amintit şi satul ***Voronoviţa***. Documentul datează aproximativ din aprilie 1586 şi arată că Marica jupâneasa lui Solomon logofătul a vândut jumătate de sat Voronoviţa, partea de sus şi cu prisacă lui Gheorghe episcopul de Rădăuţi, care, la rândul său, a dat această bucată mănăstirii Sucevița[28].

Următoarele sate de pe Nistru le găsim de asemenea în proprietatea bisericească. Astfel, în consemnarea moşiilor Fondului bisericesc al Bucovinei din raiaua Hotinului din 19 ianuarie 1791 găsim satele ***Leucăuţi*** şi ***Macarova*** (devenită ulterior ***Macareuca***) în proprietatea mănăstirii Sucevița, care poseda pentru aceste localităţi şase documente din anii 1670, 1708, 1714, 1771, 1774[29]. În aceeaşi consemnare găsim şi satele ***Nahoreni*** şi ***Hruşovăţ***, care sunt de asemenea în proprietatea mănăstirii Sucevița cu acte din 1615, 1712, 1741, 1771. Nahorenii sunt pomeniţi încă de la 1604 martie 20. Atunci Teodor Movilă postelnic dăruia mănăstirii Todireni, ctitoria sa, satul respectiv, cu două mori pe pârâul Şurşa[30]. Un an mai târziu, la 23 noiembrie 1605, Ieremia Movilă a dăruit mănăstirii Sucevița jumătate din satul Hruşovăţ şi a patra parte din cealaltă jumătate a satului. Tot în acest document se consemnează întărirea aceleiaşi mănăstiri şi a satului Nahoreni pe Nistru primit de la Toader Movilă, fratele său, în schimbul satului Noscova din ţinutul Sorocii, ce fusese dăruit mănăstirii de Avram Babici, diac[31]. Probabil, după plecarea din scaunul Moldovei a Movileştilor, între aceste două mănăstiri au apărut neînţelegeri. Ştefan Tomşa este nevoit să intervină în acest conflict la 1615, martie 8, şi să hotărască ca satul Noscova să fie stăpânit de călugării de la Sucevița care este pentru ei dreapta ocină de la ctitorii săi, Avram Babici şi sora lui Salomia, călugării de la mănăstirea lui Toader, la rândul lor, să stăpânească Nahorenii şi jumătate din Hruşovăţ[32].

Cu aceasta conflictul pentru cele două sate nu a luat sfârşit, asemenea informaţii documentare se întâlnesc până la sfârşitul secolului al XIX-lea[33]. Cât priveşte a doua jumătate a satului Hruşovăţ, găsim o informaţie documentară la 1701 noiembrie 25, când Sandul Davidel adevereşte că partea lui Vasile Cojan din acest sat era zălog la el de 14 ani pentru suma de 70 de lei şi dacă vărul acestuia, Pătraşcul căpitan, va întoarce datoria, moşia va fi a lui[34].

Următorul sat pe Nistru în jos este ***Resteul***. Prima semnalare documentară o avem la 1620 aprilie 12 când Gaspar voievod întăreşte lui Coste Bucioc moşiile sale. În ţinutul Hotin acesta poseda ocinile Tribisăuţi, Dimideni,

Mândâcăuți, a treia parte din Carlăcău, Romancăuți, Marcovăț, Hlinaia, Buzovița, Costești, precum și satul Resteu pe Nistru[35]. Localitatea respectivă mai apare menționată o dată într-un catastif din 1667, septembrie 1, iscălit de Toderașcu vel-visternic pe moșiile ce le-au avut[36].

Următoarele două localități ***Cumareu*** și ***Moldova*** sunt amintite în Cartea Divanului Moldovei din 7 august 1809, prin care se întărește lui Iordache Ruset mare visternic și celorlalte rude ale sale, stăpânirea asupra moșiilor Cumarău, Moldova, Hrimăncăuți și Lomocinți din ținutul Hotin[37]. Familia Rosăteștilor deținea de fapt o serie întreagă de copii și documente pentru respectivele moșii. Pentru Cumareu există un zapis din 1665 de la Gheorghiță Mălai și femeia lui Tudosia, prin care dăruiește un loc de moară pe apa Știnului lângă satul Cumareu, lui Velicicu, feciorul lui Toader Drăguțescul[38]. Se mai pomenește de Cumareu la 1692, decembrie 22, când Savin și soția sa vinde jumătate de sat Cumareu și cu moara lui Iordache Roset[39]. Nu mult timp după aceasta, la 5 mai 1667, Savin, vornic de poartă vinde și cealaltă jumătate de sat tot lui Iordache Roset[40].

Satul Moldova este menționat pentru prima dată la 1604, iunie 27, când Ieremia Movilă întărește lui Pavel Tăban diacul și fratelui său Fătul, și tuturor neamurilor sale, toți strănepoți ai lui Balș cel Bătrân, ocina lui dreaptă, pe care au avut-o de la Alexandru cel Bătrân, satele Șărăuții, ce se cheamă acum Inăuți, și satul Moldova de pe Nistru[41]. Deci, documentul dat ne arată că satul Moldova este foarte vechi și-i atestat încă de la începutul secolului al XV-lea. După 1604 și până la sfârșitul secolului al XVII-lea satul Moldova este amintit în documente de cel puțin 15 ori în legătură cu conflictul pentru această localitate între Tăbănești și Drăgoșești[42]. Conflictul a fost câștigat de familia Drăgoșescu, deoarece la 3 februarie 1693 Dumitrașcu, fiul lui Prodan Drăgușescu, fost medelnicer, și soția sa Alexandra, împreună cu Prodan Cornici, au vândut lui Iordache Roset satul Moldova de pe Nistru[43].

Satul ***Corman*** îl găsim, de asemenea, enumerat în proprietatea familiei Roset. Acest fapt rezultă din scrisoarea Divanului Cnejiei Moldovei către senatorul Cușnicov, în care se arată că clironomii răposatului boier Consandin Roset biv vel logofăt au arătat documente pentru două moșii ce au la ținutul Hotinului, anume Șăbutinița și Cormanii. Printre documente se numără un act de vânzare din 21 martie 1646, când Furtună comis a vândut aceste sate lui Iordache mare spătar și cu loc de helești, iar Vasile voievod a întărit zapisul de mai sus[44].

Satele ***Neporotova***, ***Vișneuți*** și ***Ojogul*** așezate în jos pe Nistru apar menționate documentar la 14 ianuarie 1447, când Ștefan voievod dăruiește boierului său Șandre spătar o serie de sate, și anume: Coleșeuți, Răscinți, Dubovaia, Neporotova, Vișneuți și Ojogul cu moară la gura Cobâleenii[45]. După această dată, Neporotova nu mai apare consemnată până târziu, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Vișneuți mai este amintit la 1456, iunie 8, când Petru voievod întărește feciorului lui Hotinschi, moșiile soției sale, nepoata lui Mihăilaș, printre care se numără și Vișnăuții[46]. La rândul său, Ojogul este semnalat la 1627, când Miron Barnovschi întărește lui Gavrilaș, pârcălab de Hotin, devenit ulterior mare logofăt, satele Ojogul și Halici în ținutul Hotin[47]. Gavrilaș logofătul a mai avut o serie de sate în ținutul Hotin,

care la 1670 sunt în proprietatea comisoaiei Ileana, fata lui Gavrilaş Matiaş. La această dată ea dăruieşte satele Halici, Grozinţi, Malinţi, Râşcov, Ocnina, Ojovul, jumătate din Drevcăuţi, jumătate din Mihăileni şi a treia parte din Cerlena mare surorii sale Alexandra, soţia spătarului Iordache Cantacuzino, în proprietatea căruia va rămâne până târziu[48].

Penultimul sat de pe Nistru care este în ţinutul Hotin se numeşte ***Răspopenţi***. Apare menţionat documentar la 1604, martie 27, timp în care Ieremia Movilă întăreşte vânzarea făcută de Lupul Herţea aprod fiului lui Eftimie, nepotul lui Matiaş logofăt, lui Toader Boul vestier pentru suma de 500 de taleri de argint, satul Săcurenţii şi cu seliştea Răspopenţi din acelaşi hotar pe pârâul Cameniţa în ţinutul Hotin pe Nistru. În hrisov se precizează că Matiaş a avut acest sat din uric de cumpărare ce a avut bunicul său de la Petru voievod cel Bătrân şi din ispisoc de întărire de la Aron Vodă[49].

Deci, după cum putem constata din cele expuse mai sus râul Nistru a rămas tot timpul un hotar stabil. Informaţia documentară ne arată în plus că nici unul din aceste sate n-au aparţinut Poloniei sau cel puţin n-au fost în proprietatea unui străin[50].

După Răspopenţi ultimul sat de pe Nistru este ***Naslavcea***, care se mărgineşte cu ţinutul Soroca. De la Naslavcea şi până la Dângeni ţinutul Hotin se învecinează cu ţinutul Soroca. La 20 decembrie 1437 Ilie şi Ştefan voievod întăreau lui Mihail de Dorohoi proprietăţile sale. Curios este faptul că toate proprietăţile de hotar între Hotin şi Soroca sunt consemnate în acest document. Mihail de Dorohoi este prezent documentar în Sfatul domnesc, începând cu 1407 şi terminând cu domniile lui Ilie şi Ştefan, fiii lui Alexandru cel Bun. Metodele prin care au putut fi adunate asemenea proprietăţi întinse, nu sunt încă cunoscute. Cert este că cel mai bogat om al secolului al XV-lea avea în posesia sa 52 de sate şi 4 selişti. Dintre acestea, aproximativ o pătrime ţineau de ţinutul Hotin. E cazul satelor Novosuliţa, Paustova, Hrinăuţi, Naslavcea, Sincăuţi, Coristiceani, Malinţi, Răchitna, satul unde a fost Răspop, Şişcăuţi, Doljocul, Coteleva, Cusearău, Milinăuţi, iar din ţinutul Soroca un sat care ne interesează era Lipnicul[51].

După această menţiune, Naslavcea apare semnalat foarte târziu, la 1657, martie 17, când Vasile hatman, pârcălab al Sucevii, împreună cu soţia sa Irina, dăruieşte mănăstirii Golia acest sat[52]. Probabil nu mult timp după această dată, Vasile hatmanul şi-a schimbat opinia, deoarece există de la 1613 o scrisoare a lui, în care arată că fratele său, Gheorghe Ştefan, care a fost domn, a făcut schimb cu Toma sulgerul, socrul lui Prodan Drăguşescu, Gheorghe Ştefan dând satele Hlinişte şi Novocăuţi, care acum se cheamă Naslavcea, în ţinutul Hotin, în schimbul a nişte sate din alte ţinuturi. Acum de iznoavă s-au tocmit Vasile hatmanul şi Prodan Drăguşescu, dând şi el satul Novocăuţi, adică Naslavcea, în ţinutul Hotin lui Prodan, iar acesta i-a dat satul Hlinişte în acelaşi ţinut[53]. Satul reapare menţionat la 1697, septembrie 15, când Grigoraşco, fiul Tomii sulgerul, vinde lui Iordache Roset vistiernicul două cincimi din Naslavcea, partea sa şi a fratelui său Vasălaşco[54].

Următoarele două sate sunt ***Bârnova*** şi ***Lipnicul***. Dacă la 1437 nu ştim de ce ţinut aparţin, atunci într-un document din 1554, aprilie 20, acest lucru este relatat. În 1554 Alexandru voievod îi întăreşte lui Ion Moghilă logofăt din

dresele lui drepte pe care le-a avut şi cumpărat de la Ştefan voievod cel Bătrân, de la Iliaş voievod şi de la Ştefan voievod cel Tânăr de la Petru voievod satele: Hudinţi pe Başeu, cu mori pe Başeu şi cu bălţi de peşti la Prut, în ţinutul Dorohoi şi satul Mateuţi pe Nistru, cu mori pe Ciorna, în ţinutul Sorocii, şi satul Verbovca, cu mori la iaz, şi Lipnicul care s-a numit Grozinţii, şi satul Voloşcăuţii toate în ţinutul Soroca, şi satul Cuşearău în ţinutul Hotin, şi satul Cobâlia cu loc de iaz în ţinutul Sorocii, cu 12 fălci de vie[55]. Deci aici se vede clar că satul se află în ţinutul Hotin, iar Lipnicul în cel al Sorocii. Dacă actul de mai sus face parte din categoria documentelor îndoielnice, atunci există un alt act, din 20 mai 1582, emis de Iancu voievod, prin care întăreşte lui Ieremia Movilă şi lui Simion Movilă dreptele lor ocini pe care le au de la moşii şi părinţii lor Petru Hudici şi Iaţcu Hudici şi Ioan Movilă, fost mare logofăt cu urice de la Bătrânul Ştefan voievod[56], şi în care găsim aceeaşi informaţie despre Cuşearău şi Lipnic.

Satul ***Paustova***, de asemenea, este menţionat în actul de la 1437. Apare consemnat documentar după această dată, foarte târziu, la 1670, mai 10, când Maria, soţia lui Udrea Gâscă, împarte moşia Paustova fiilor săi[57]. Moşia ***Ocniţa*** apare la 1809 în proprietatea lui Iordache Canta biv vel logofăt, în baza actului din 18 februarie 1656, prin care se întăreşte lui Iordache fost vel vistiernic, ginerele lui Gavrilaş Matiaş logofăt, câteva moşii, în care este cuprinsă şi Ocniţa în ţinutul Hotin[58].

Cu toate că hotarul între cele două ţinuturi n-a fost fixat pe cursul unui râu sau a altor structuri de relief, graniţa între ele nu s-a modificat. Toată informaţia documentară existentă arată stabilitatea acestui hotar fără nici o schimbare pe parcursul perioadei respective.

Dângeni este satul în care se întâlnesc hotarele a trei ţinuturi: Iaşi, Hotin şi Soroca. Dimitrie Cantemir indică corect pe harta sa capătul ţinutului Iaşi la satul Dângeni, care nu este însă pe cursul mijlociu al Ciuhurului, aşa cum arată harta sa, ci chiar la obârşia acestui râu, aproape de Nistru. De la acest loc şi până la Prut, hotarele între Iaşi şi Hotin vor urma cursul râului Ciuhur.

Primul sat de pe Ciuhur din ţinutul Hotin este ***Hrinăuţii***. Ca şi alte sate amintite mai sus, apare menţionat documentar la 1437, decembrie 20, în proprietate lui Mihail de Dorohoi. Ulterior, îl atestăm în secolul al XVII-lea cu specificaţia ca fiind "în ţinutul Hotinului pe amândouă părţile de apă"[59]. În secolul al XVII-lea, la 1662, iulie 30, Hrinăuţii sunt întăriţi de Eustratie Dabija mitropolitului Grigorie şi la tot soborul mănăstirii de la Todireşti ce a fost danie sfintei mănăstiri de la Toader Cârnul Movilovici, fratele răposatului Ieremie Movilă, care a construit mănăstirea[60].

Rujinţii. La 5 decembrie 1576 este întărit uricul lui Ştefan Rareş pentru "un loc de pustie de Ciuhur, în ţinutul Hotinului pe amândouă părţile Ciuhurului", numit Rujinţii, apartenenţă atestată de alte două acte din 1586 şi 1614[61].

În secolul al XVII-lea satul mai este semnalat la 1637, iulie 1, când Vasile voievod întăreşte lui Gavrilaş vel logofăt părţi din această moşie, cumpărate de la popa Păcur şi sora sa Aniţa, fiii lui Dumitru Solomonescu[62]. Apoi există menţiunea din 1673, aprilie 10, când Potomir ceasnic a vândut lui Gavrilaş Costache fost mare vornic şi soţiei sale Tudosca, jumătate de sat

Rujinți, pe Ciuhur[63]. Localitatea s-a întins pe ambele maluri ale Ciuhurului după cum vom vedea mai jos.

Trei sate pe cursul Ciuhurului în jos ***Sencăuți***, ***Goleni*** și ***Grumăzeni*** au rădăcini sigure încă în secolul al XVI-lea. Dar aceste localități ocupă numai malul dinspre ținutul Iași al Ciuhurului[64].

Satul ***Parcovo*** care este amintit la 1614, iulie 15, când Ștefan Tomșa dă carte lui Ghenghea vornic de gloată pentru un loc de odaie din satul Parcovo în ținutul Hotin, unde sunt Budeștii[65]. În scurt timp, însă, Ghenghea va cumpăra tot satul. După cum arată mărturia lui Gheorghe Balș, al II-lea logofăt, și Ionașco, al III-lea logofăt, din 10 august 1615 de la Budești, pentru 200 de zloți[66]. Nu știm cum, dar în 1666, martie 13, Parcovo este dat de Duca vodă lui Andrei Abaza stolnic, iar mai târziu același domn poruncește să fie dăruit mănăstirii Cetățuia[67]. În ceea ce privește apartenența localității de această mănăstire, toată informația necesară o putem găsi într-o scrisoare a Divanului Cnejiei Moldovei către senatorul Miloșevici, semnată cu data de 12 aprilie 1810[68].

Spre deosebire de Parcovo, ***Cupcinii*** erau situați în ambele ținuturi – Iași și Hotin. Este un sat foarte vechi și-l atestăm documentar încă din timpul lui Alexandru cel Bun. Numele provine de la Cupcici logofăt, apoi vornic, în divanurile Moldovei din timpul domniei lui Alexandru și al urmașilor săi. Vatra Cupcinilor se află în ținutul Hotin, o parte din hotar trece însă peste Ciuhur și constituie aproximativ o treime din acesta. Despre acest fapt ne putem da seama din ispisocul de la 1605, martie 26, dat de Ieremia Movilă, prin care întărește lui Ilie Bâcioc paharnic a treia parte din satul Cupcici, ce se cheamă Brătășani, cu heleșteu și cu mori pe Ciuhur, pe care l-a cumpărat de la urmașii lui Păulel[69]. Brătășanii, cu toate că treceau Ciuhurul, au rămas în continuare în ținutul Hotin; la 24 iulie 1637 Vasile Lupu va întări a treia parte dintr-un stâlp din satul Brătășeni din ținutul Hotin, pe care l-a cumpărat de la Vasilie și femeia lui Fetița pentru 15 galbeni ungurești[70]. Abia mai târziu, în secolul al XVIII-lea, satul Brătășani va trece în ținutul Iașilor, iar Cupcinii vor rămâne în raiaua Hotinului. Satul Trebujeni este, de asemenea, și în ținutul Hotin, și în ținutul Iași, după cum depun mărturie două documente (1593, 1664)[71]. Același lucru îl confirmă și documentul din 1669, februarie 8, de la Duca voievod către hotarnici, ca să aleagă părțile din Forosna ale lui Constantin Jora armașul și trei părți din moșia Tribujănii, care moșie o parte este în ținutul Iași și o parte în ținutul Hotin[72].

Stolniceni, ***Zahaicani*** și ***Stângăceni*** au vatra pe malul stâng al râului și fac parte din ținutul Iași. Hotarele lor însă trec și peste Ciuhur. Cu timpul, pe aceste părți de hotar au luat ființă alte sate. O astfel de informație găsim la 1808, aprilie 26, când Divanul Moldovei întărește lui Costache Sturza vornic stăpânirea asupra moșiilor sale din ținutul Hotin: Novosăliții de Sus, Marșinți, Pociumbeni, Câșla lui Bichir, ce sunt capetele moșiilor sale din ținutul Iași, Zahaicani, Stolniceni, Stângeni[73]. Informații mai concrete, referitoare la aceste sate, găsim într-o mărturie din 1808, mai 12, în care se arată că o parte din Stolniceni de peste Prut se numește Câșla lui Bechir, din Zahaicani – Pociumbăuți și din Stângăceni – Pociumbeni[74].

Horodişte, moşie care fusese parte din cele zece sate într-un hotar, întărite fiilor lui Oană de la Tutova, este localizată în documentul din 4 septembrie 1605: "în ţinutul Hotin, pe amândouă Ciuhururile"[75]. Aceasta nu înseamnă neapărat că satul se întindea şi pe malul stâng al râului respectiv, ci, mai probabil, ţinutul Hotin traversa acest râu oprindu-se în Ciuhurul Mic, poate o albie mai veche a Ciuhurului, rămasă gârlă secundară (se păstrează şi astăzi - dar denumirea de Ciuhurul Mic este convenţională). În acelaşi document mai este amintită o altă localitate ***Horodişte***, în ţinutul Iaşi, "numită acum Pârjolta", care s-a desprins din moşia Horodişte încă din secolul al XV-lea.

Costeştii sunt ultimul sat care face parte din hotarul dinspre aceste două ţinuturi. El este localizat mereu în documente ca fiind "la gura Ciuhurului, unde cade în Prut"[76]. Cinci acte plasează această localitate în ţinutul Hotinului şi doar unul singur îl arată ca făcând parte din ţinutul Iaşi[77].

Deci, ca şi în majoritatea cazurilor hotarul între ţinuturile Hotin şi Iaşi a fost stabilit pe cursul unei ape, şi anume Ciuhur. Cu toate că o parte din sate aveau hotare care se întindeau pe ambele maluri ale apei, Ciuhurul a rămas pentru o perioadă foarte lungă hotarul ţinutului Hotin.

De la localitatea Costeşti pe râul Prut, spre nord, începe hotarul cu ţinutul Dorohoiului. Primul sat de pe Prut la hotar cu Dorohoiul este Şerboaca. Găsim o singură menţiune documentară referitoare la acest sat, datată aproximativ cu anul 1670. Este o scrisoare de la Gafiţa, fata lui Ifrim Hâjdău, în care se arată că dăruieşte partea sa din moşia Şârboaca nepotului ei Răzmeriţă Roman[78].

Spre deosebire de Şerboaca, satul ***Coconeşti*** are rădăcini sigure încă din secolul al XVI-lea[79].

Corpaci este un sat apărut relativ devreme. Până la sfârşitul secolului al XVII-lea nu găsim nici o informaţie documentară cu privire la această localitate. E consemnat pentru prima dată în recensământul de la 1771, unde apare cu denumirea de Corpaciul, iar în recensământul de la 1788 are denumirea de Corposul[80]. Satul ***Bădrăgii*** este pomenit într-o scrisoare a Divanului Cnejiei Moldovei către senatorul Cuşnicov. Prin această scrisoare divanul cerea să i se dea în posesia lui Costache Ghica biv vel logofăt o serie de sate din fosta raia a Hotinului, printre care se numără şi Bădragii. Costache Ghica cerea în posesie acest sat, deoarece avea o serie de acte asupra acestuia. Într-un izvod din 1567, septembrie 20, de la Iliaş Alexandru voievod, se arată că s-au pârât Suduc din Hoconeşti cu Toader Jora slugerul pentru o parte din satul Hâncăuţi, precum şi două scrisori ale lui Roman pârcălabul de Ştefăneşti, una către vodă şi alta către marele logofăt precum că tot satul aparţine lui Toader Jora. În aceeaşi scrisoare a divanului se lămureşte că astăzi satul poartă numele de Bădragi[81]. Probabil, localitatea s-a extins foarte mult, deoarece astăzi există Bădragii Noi şi Vechi. Spre deosebire de Bădragi, satul ***Viişoara*** este menţionat foarte târziu. Nici în catagrafiile din 1771 şi nici în cea din 1788 nu este consemnată. Apariţia acestui sat poate fi plasată aproximativ la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, deoarece este amintit abia în catagrafia din 1817[82].

Lopatnic este menţionat documentar la 1570, iunie 29, într-un ispisoc de la Bogdan voievod, prin care acesta întăreşte lui Macri vătaful de Lopatinţi

părți din această moșie, cumpărată de la Ioan și de la Canciul[83]. În secolul al XVII-lea moșia este pomenită de câteva ori, dar abia la 1640, martie 11, într-o mărturie pentru părți din satele Logofiteni și Lopatinți, cumpărate de Toma mare stolnic, se arată că ultima localitate este din ținutul Hotin[84].

Grimeștii, spre deosebire de Lopatnic, este consemnat documentar și mai devreme, la 1529, aprilie 23. La această dată Petru voievod dăruiește episcopiei de Rădăuți satul Grimești pe Prut, care a fost luat de Ștefan voievod cel Tânăr de la Luca Arbore, portar de Suceava, când l-a ucis[85].

Cât privește satul ***Pererâta***, pentru perioada respectivă practic nu sunt documente, afară de o informație din 1640 mai 18 referitoare la ocina Săpoteni, dăruită de Miron din Săpoteni lui Ionașcu vătaful, în care printre martori sunt amintiți și locuitorii din Pererâta[86].

Următorul sat este ***Șirăuți***; prima sa mențiune documentară o găsim la 1570, martie 31, când Bogdan voievod miluiește pe Gheorghe al II-lea postelnic cu două sate: Putreda în ținutul Hotin și Sirăuți pe Prut în ținutul Hotin, sat ce a fost străveche ocină și dedină domnească și ascultătoare de Julinți[87].

În secolul al XVII-lea este consemnat de câteva ori ca fiind în proprietatea lui Nicoară, mare vornic, care l-a luat de la giupâneasa sa Cărstina Părcălăboaia[88]. Dar la 1635, martie 25, Vasile Lupu întărește lui Neaniul vornicul de gloată părți cumpărate din satul Tomești ținutul Cârligătura, Rediul, fost sat domnesc ascultător de târgul Trotuș, precum și Sirăuți, fost sat domnesc dar ascultător de ocolul târgului Hotin, dăruit lui Alexandru Iliaș[89].

La prima vedere s-ar părea că în acest document s-a comis o greșeală, indicându-se ocoalele. De fapt, însă, nu este nici o greșeală, fiindcă, pe de o parte, ambele documente sunt originale, iar pe de alta, în acest document într-adevăr se amintește despre un Șirăuți, care se află în ocolul târgului Hotin, iar cel de pe Prut s-a aflat în ocolul satului Julinți din ținutul Botoșani.

După Sirăuți pe Prut, în ordine, urmează localitatea ***Zaluceni*** sau ***Zalucea***. Se pomenește de ea la 1615, februarie 10, când Ștefan voievod dă carte de judecată între Dumitru Ponici cu neamul său, pe de o parte, și Simion Oțel, cu neamul său, pe de altă, din cauza satului Socrujeni în ținutul Hârlău și jumătate de sat Zaluceni pe Prut, partea de jos în Hotin, pe care Oțel l-a vândut când Dumitru Ponici era în Polonia, ultimul câștigând, însă, deoarece acesta avea încă de la bătrânul Alexandru voievod pentru aceste ocini.

Satul ***Ceabrău*** este consemnat la 1613, octombrie 20, când prin el a trecut Ionașco, mare vornic de Țara de Jos, împreună cu slugile sale și a întărit vânzarea făcută între Dumitru Robul și Lazăr Drule pentru a treia parte din a cincea parte din acest sat[90]. Următorul act care vorbește despre această localitate este o scrisoare din iulie 1706 a lui Sava starețul de negustori, mărturisitoare că împreună cu Adam Raizul au cumpărat satul Ceabrău din ținutul Hotinului de la Gavril Brăescul stolnicul[91]. Câțiva ani mai târziu, la 20 noiembrie 1711, Leon, feciorul lui Adam Raizul, va vinde jumătate de Ceabrău lui Antochi Jora, parte ce va rămâne până târziu în proprietatea Jorăștilor[92].

Criva este satul care urmează după Ceabrău. Îl atestăm documentar pentru prima oară la 1520, aprilie 24, când Ștefan voievod întărește împărțirea de ocini făcută de nepoții lui Cozma Șandrovici și Ianeș vistier. Printre moșiile

acestora din ținutul Hotin se găsește și Criva de Prut, care conform împărțirii, revine lui Ștefan și surorii sale Magda, fiii lui Buceațchi[93]. Satul reapare menționat la 1579, mai 28, când Petru voievod întărește vânzarea ocinei respective de către Crăciun Buceațchi, feciorul lui Ștefan Buceațchi lui Grigore Gavrilovici, pentru opt sute de zloți tătărăști[94].

Mămăliga, ***Coșuleni*** și ***Negrinți***, le găsim menționate împreună într-un document de la 1432, ianuarie 4. La data respectivă Ilie voievod dăruia lui pan Oană și soției sale Ana, fiica lui Negrea, și fiului lor Andrei, două sate: Coșilouți și Stanilouți sub Nesfoia. Iar hotarul Coșilăuților să fie "în sens pe pârâul Ruda la capătul Nesfoiului", împrejurul prisăcii lui Negre de la Nesfoia pe val de la val de-a curmezișul pădurricii lui Costiuc, de la pădurice de-a curmezișul Dumbrăvii, iar de la dumbravă pe hotarele vechi dinspre satul Liuban[95].

Șindrenii este consemnat în documente încă din secolul al XVI-lea alături de satul Bârnova de Sus despre care am vorbit mai sus. Îl mai găsim menționat la 1636, ianuarie 27, când Gheorghe, fiul Solonicăi, vinde lui Efrim Hâjdău o parte din Șindreni cu vad de moară pe Prut în ținutul Hotinului[96].

Prezintă interes și cazul ***Dumenilor***. Localitatea este indicată într-o danie din iunie 1433, când Ștefan voievod dăruiește lui Pătraș și Cozar de la Ezerul Alb și lui Dumea feciorul lui Pătraș și lui Iurii și Mândrea, satul Dumești, unde era casa lor[97]. Acest sat reapare întărit acelorași persoane de Ștefan voievod în iunie 1590[98]. Probabil unul din aceste documente are o dată greșită, deoarece intervalul de 147 ani între ele este mult prea mare pentru o viață de om. Localitatea mai apare menționată la 1595 când Ieremia Movilă întărește lui Grigore Danovici a treia parte din satul Dumeni ce au cumpărat-o de la Frațiani feciorul lui Acamov din Fătcăuți[99]. După cum arată mărturia din 21 mai·1603 a lui Dumitru Șoltuz și cu 21 de pârgari Grigore Danovici a mai cumpărat părți din Dumeni pe malul Eserului unde a șezut Schimnic și cu loc de moară în vale, care vine către Cerlina de la Machidon din Fătcăuți și cu fratele său Ionașco[100]. Specificarea de mai sus, care arată că moșia vecină Cerlina m-a făcut să plasez acest sat anume după Șendreni și nu în raionul Edineț din Republica Moldova, cum arată Al.Conța[101]. Într-adevăr, există un document din 11 martie 1632 de la Alexandru Iliaș, prin care acesta întărea lui Buhuș logofătul al III-lea ocinile sale, în care este amintit și satul Dumeni, mai sus de Costești, în ținutul Hotin[102]. Deci, după părerea noastră aici este vorba despre două localități cu aceeași denumire, care se aflau într-un ținut.

Penultimul sat de la hotarul cu ținutul Dorohoi este ***Vancicăuți***, atestat Ivancicăuți, consemnat prima dată la 1609, aprilie 4, când Constantin Moghilă întărește cneghinei lui Bilău, fost vornic, și fiului ei Ionașco, fost mare vătav de Suceava, selișteа Onțenii, între Ivancăuți și între Târgul Tărăseuți, ce este în ținutul Hotin[103]. Următoarea referință despre sat este din 1663 când Gafena, fiica lui Ciudințchi din Ivancăuți, cu copiii ei vinde nepotului său, Simion, feciorul lui Dumitrașco din Ilișești, jumătate din a treia parte din Văncicăuți în ținutul Hotin pe Prut[104]. Satul reapare menționat câțiva ani mai târziu, la 1670, iunie 17, atunci când Duca voievod judecă neînțelegerile dintre Toader Palade stolnic cu nepoții Mădălinei Ciudințchi și cu nepoții Zahariei Uricarul pentru a treia parte din moșia Vancicăuți, a treia parte din a patra parte din Vancicăuți

şi a treia parte din a patra parte din Medveja[105]. În această judecată a învins Toader Palade, după cum ne arată şi un zapis de la Grigore Ropceanul şi soţia sa Irina, din 17 noiembrie 1703, când au dăruit lui Ionaş Paladi, probabil urmaşul lui Toader, o parte dintr-un heleşteu din Vancicăuţi, arătând atunci Ionaş că era răzăş vechi pe jumătate din acest sat, de fapt, nu mult timp după aceasta, la 24 mai 1704, Irina stolniceasa şi alţii vor vinde lui Ioan Palade vistiernic şi partea lor din satul Vancicăuţi pe Prut în ţinutul Hotin[106].

Din cele expuse în rândurile de mai sus vedem clar că Prutul, ca şi Nistrul, a servit drept hotar pentru ţinutul Hotin. Dar în Hotin, spre deosebire de alte ţinuturi, nu găsim nici un sat care ar forma un dublet peste Prut, respectându-se ca hotar strict malul stâng al râului.

Localitatea ***Tărăsăuţi*** este punctul unde se întâlnesc hotarele ţinuturilor Dorohoi şi Cernăuţi cu cel al Hotinului. În documente ea apare la 1437, decembrie 20, printre proprietăţile lui Mihail de Dorohoi cu numele de Tereseuţi. Nu ştim cum a evoluat concret această localitate, dar în secolul al XVI-lea ea devine târg. Despre târg se aminteşte la 1524, când Ştefan voievod a lovit cei patru mii de turci care se întorceau de la Leşi, pe acea parte a Prutului la Tărăsăuţi şi puţini dintre ei au ajuns în ţara lor[107]. Menţionarea Tărăsăuţilor în această notă ne permite să deducem că localitatea în acea perioadă luase un oarecare avânt. Dacă era sat atunci ea nu putea fi luată ca punct orientativ. Tot ca loc de bătălie sunt amintiţi Tărăsăuţii şi în timpul celui de-al treilea război dintre "moldoveni şi leşi, când aceştia din urmă au fost totalmente distruşi de n-au scăpat nimenea" de către oştile lui Petru Rareş[108].

Harta lui G.Reichergdorf de asemenea înfăţişează printre târguri şi Tărăsăuţii pe malul stâng al Prutului, exact în dreptul Hotinului. Simbolul întrebuinţat este un turn, întocmai ca la Siret, iar numele este redat sub forma "Tarasoucze".

La 1606 Tărăsăuţii apar în *Catastiful de venituri din bani pentru albine şi pentru muncă şi pentru iliş şi pentru sulgiu*, întocmit din porunca lui Simion Movilă. Printre cele 27 de târguri amintite în despărţitura a patra imediat după Hotin este amintit târgul Tărăsăuţi[109]. După cum arată un document din 1609, aprilie 4, Tărăsăuţii, ca şi alte târguri, avea ocolul său, în care se afla seliştea Onţeni, dăruită la data respectivă de domn Sinchitixiei cneaghinei lui Bilău[110]. Însă nu mult timp după aceasta, târgul va decădea, ajungând din nou sat. Cauzele care au dus la această decădere nu ne sunt cunoscute. Cert este însă faptul că la 1634 Vasile Lupu întărea lui Gavrilaş Matieş deja satul Tărăsăuţi în ţinutul Hotin, care avea ispisoc de la Moise Movilă[111]. Localitatea mai apare menţionată o dată spre sfârşitul secolului al XVII-lea, la 15 februarie 1699, când Dumitraşcu Ursache sulgerul vinde lui Iordache Roset această moşie, pe care a avut-o de la maică-sa Maria, fiica lui Iordache Vornic[112]. În afară de Tărăsăuţi mai sunt încă două sate: ***Marşinţi*** şi ***Noua Suliţă*** pe Prut, la hotar cu ţinutul Cernăuţi. Noua Suliţă, ca şi Tărăsăuţii, apare menţionat printre moşiile lui Mihail de Dorohoi. După cum este cunoscut ulterior, mai multe sate ale lui Mihail de Dorohoi, prin intermediul nepoatei sale, vor trece în posesia lui Sin de Hotin, acestea fiind întărite la 1456 de Petru Aron. Printre aceste moşii, documentul arată şi "Sizcăuţi, unde a fost curtea lui Iurie pe Prut şi Malinţi şi Sizcăuţi, unde este Hodorici şi mai sus de acestea Zamcăuţi[113].

La 5 mai 1592 Aron vodă întărea lui Boldur şi surorii sale, Magda, fiii lui Dragoş Mihăilaş, precum şi tuturor neamurilor sale, satele Săncăuţi, Cotileva, Marşinţi şi Şişcouţi pe Prut, care acum se numeşte Noua Suliţă[114]. Deci, în respectivul document avem menţionate ambele localităţi. În afară de acest fapt, datorită informaţiei furnizate putem stabili că în documentul anterior localitatea care ne interesează este Şişcăuţi unde a fost curtea lui Iurie. Acelaşi grup de localităţi – Săncăuţi, Coteleva, Marşinţii, Şişcăuţii pe Prut, care acum se numeşte Noua Suliţă, le găsim menţionate la 1617, martie 12. La această dată Radu voievod judecă neînţelegerea între Ghenghea mare logofăt şi ginerele său, Constantin Roşca mare vistier, cu Gheorghe pârcălab, socrul lui Ieremia Movilă, care lua aceste sate. În zilele lui Constantin voievod acestora li s-au întors satele Marşinţi şi Noua Suliţă, iar acum Radu voievod le întoarce şi pe celelalte[115]. Puţin timp după aceasta, la 10 februarie 1618, Radu voievod întăreşte lui Nistor paharnicul cumpărarea satelor Fedcăuţi şi o parte din Noua Suliţă pe Prut, ce este în ţinutul Hotin de la Selian şi Olena, fiii lui Frăţian[116]. Acesta este ultimul document care se referă la Noua Suliţă. De la această localitate hotarul între ţinuturile Cernăuţi şi Hotin trece de pe râul Prut pe râuleţul Răchitna şi Pârâul Negru.

Primul sat de pe Răchitna este ***Stroinţi sau Stroieşti***. Are vatra satului pe malul drept al râului, dar hotarele sale se întind pe ambele maluri. Prima atestare documentară o găsim la 1461, august 12, când Ştefan voievod face judecată între Crasna şi Jurja Necorescu, pe de o parte, şi Husin şi soţia sa Marinca, fata lui Ioan Munteanul, pe de altă parte, pentru satele Urvicoleasa, Stroinţi şi Molniţa. Câştigător în acest proces este Husin şi soţia sa, care aveau uric de la Alexandru voievod[117]. Dacă în documentul de mai sus nu se specifică la ce ţinut aparţinea, atunci în următoarea sa menţiune documentară din 1503, februarie 2, când este întărit mănăstirii Putna, se specifică: "şi încă două sate în ţinutul Cernăuţi, anume Stroinţi şi Urvicoleasa date de răposatul Simca[118]. Satul mai este semnalat o dată la 1520, august 21, şi tot în proprietatea mănăstirii Putna[119].

Următorul sat după Stroieşti este ***Coteleva***. După cum am văzut mai sus, localitatea apare consemnată documentar împreună cu Noua Suliţă şi Marşinţi. Se mai aminteşte de Coteleva la 1632, când Alexandru Iliaş o întăreşte lui Gheorghe Roşca, probabil urmaşul lui Constantin Roşca[120].

Revcăuţi, cu hotarul pe ambele maluri ale Răchitnei, în documente îl găsim menţionat tot timpul ca aparţinând ţinutului Cernăuţi[121]. După Revcăuţi urmează satul care poartă acelaşi nume cu al râului – ***Răchitna***. După cum vom vedea mai jos, de asemenea este situat pe ambele maluri ale Răchitnei. Ca şi alte sate amintite mai sus este consemnat pentru prima dată la 1437, decembrie 20, între proprietăţile lui Mihail de Dorohoi[122]. După această menţiune în care nu este specificat în ce ţinut se află, localitatea nu este atestată foarte mult timp şi apare în secolul al XVIII-lea, făcând parte din ţinutul Hotin[123]. Spre deosebire de Răchitna, localitatea Săncăuţi are şi vatra şi hotarul aşezate în partea stângă a apei Răchitna. Precum am consemnat deja, apare menţionată documentar împreună cu Noua Suliţă, Mărşinţi şi Coteleva şi face parte, ca şi acestea, din ţinutul Hotin.

Călincăuți este menționat foarte târziu, abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, și atestat în ambele ținuturi, pe ambele maluri ale Răchitnei[124].

Crozinți este următoarea localitate care are și vatra și hotarul în ținutul Hotin. Apare atestat documentar în timpul lui Petru Șchiopul, la 1588, iulie 8, când acesta dăruiește o seliște pustie Grozinți, ce-a fost domnească și ținea de ocolul târgului Hotin, lui Iancu, pisarul leșesc[125]. Satul mai este pomenit la 1604, mai 20, când Ieremia Movilă întărește Grozinții lui Simion Stroici mare vistiernic, care l-a cumpărat de la Ivanco, pisarul leșesc[126], iar la 1656, februarie 18, îl găsim întărit de Ștefan Gheorghe voievod lui Iordachi vistiernic, ginerele lui Gavrilaș Matiaș logofăt[127].

Penultimul sat de la hotar cu Cernăuții poartă denumirea de ***Rujavenți***. Apare menționat foarte devreme, la 1441, septembrie 29, când Ilie și Ștefan voievod îl dăruiesc lui Caloian cu specificația că este în ținutul Hotin[128]. După această dată nu mai găsim în documente această localitate decât foarte târziu, în timpul domniei lui Vasile Lupu, la 1636, iulie 7, când acesta împuternicește pe Bogdan aprod să-și apere părțile sale din Horbinești și Rujavenți și să ia de pe ele zeciuiala[129]. În cele din urmă mai există o referință la 12 iunie 1691, când Avram Bodiul, ginerele lui Andronic Bodiul, dă o jumătate din Rujavenți zestre fetei sale, Vasilica, care se căsătorește cu Sandul Mohorâtul, ce avea în posesia sa încă o treime din jumătatea de sat Rujavenți[130].

Și, în sfârșit, ***Balamuteni sau Balamutovka*** încheie enumerarea satelor și localităților de pe hotarul ținutului Hotin. Este o așezare care apare foarte târziu. Nu am găsit mențiuni documentare referitoare la ea decât la începutul secolului al XVIII-lea, într-o catagrafie turcească din 1715, localizată de turci incorect, ca fiind luată din ținutul Sorocii[131].

Deci,.hotarul între ținutul Cernăuți și Hotin a urmat întocmai cursul râului Prut, între localitățile Tărăsăuți și Noua Suliță, de unde a urmat spre nord pe alte două râulețe. Pe acest segment de hotar avem aceeași asemănare cu hotarul între Iași și Hotin, când o serie de sate au hotarul amplasat pe ambele maluri ale apelor, aparținând de un ținut sau altul.

Deci, după cum arată datele documentare de mai sus, ca și pentru alte ținuturi ale Țării Moldovei, hotarele ținutului Hotin s-au stabilit definitiv pe cursul unor ape: Nistru, Ciuhur, Prut, Răchitna și Pârâul Negru. Prin enumerarea satelor de pe hotar cu mențiunile lor documentare și apartenența la un ținut sau altul, s-a văzut clar că întinderea ținutului a rămas neschimbată pe tot parcursul perioadei cercetate.

NOTE

[1] A.D.Xenopol, **Istoria românilor din Dacia traiană, vol. II.** Editura științifică și enciclopedică, București, 1988; N.Iorga, **Istoria românilor.** Ed. enciclopedică, București, 1993, vol. III; Constantin C.Giurescu, **Istoia românilor, Vol II, Partea întâi.** Fundația pt. literatură și artă, "Regele Carol II", București, 1937.

[2] I.C.Filitti, **Despre vechea organizare administrativă în Principatele Române.** București, 1935, 76 p.

[3] Vasile Lungu, **Ţinuturile Moldovei până la 1711 şi administraţia lor** // *Cercetări istorice,* vol XVIII, Iaşi, 1943, p. 40.
[4] D.Ciurea, **Organizarea administrativă a statului Moldova (sec. XIV–XVIII)** // *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, Iaşi, tom. II, 1965, p. 143–237, (în continuare se va cita **A.I.I.A.**).
[5] Dragoş Moldoveanu, **Tezaurul toponimic al României. Moldova, vol. II Repertoriul istoric al unităţilor administrativ-teritoriale 1772–1988. Partea I, Unităţi simple**. Ed. Academiei, Bucureşti, 1991.
[6] Ioan Caproşu, **Structuri fiscale şi administrative într-un catastif de visterie din 1606**, *extras din A.I.I.A*, T. XX, 1993.
[7] P.Codiţă, **Românitatea districtului Hotin în decursul istoriei** // *Viaţa Basarabiei*, 1941.
[8] Vasile Lungu, **Despre olatul Hotinului** // *Cercetări istorice,* V–VII, 1930–1932, p. 253–290.
[9] Tudor Pamfilie, **Ţinutul Hotin la 1817**. Chişinău, 1920, p. 21.
[10] Din colecţiile de documente de importanţă majoră enumerăm: **Documenta Romaniae Historica seria A, Moldova, vol. I,** *întocmit de C.Cihodaru, I.Caproşu, L.™imanschi,* Ed. Academiei, Bucureşti, 1975; **vol. II,** *întocmit de L.™imanschi şi colab.*, Bucureşti 976; **vol. III,** *întocmit de C.Cihodaru, I.Caproşu şi N.Ciocan,* Bucureşti, 1980; **vol. XIX,** *întocmit de Haralambie Chirică,* Bucureşti, 1969; **vol. XXI şi XXII,** *întocmit de C.Cihodaru, I.Caproşu şi L.™imanschi*, Bucureşti, 1971 şi 1974 (în continuare se va cita **D.R.H.**); **B. Documente privind istoria României, seria A, Moldova, secolul XVI vol, I–IV, sec. XVII, vol. I–V**, Ed. Academiei, Bucureşti 1951–1957 (în continuare se va cita **D.I.R.**); **C. Catalogul documentelor moldoveneşti din arhiva istorică centrală, vol. I–V şi Supliment,** Bucureşti, 1957–1975 (în continuare se va cita **C.D.M.**); **D. Moldova în epoca feudalismului, vol. I–VI,** *întocmit de Dragnev D., Nichitici A.N.Svetlicinaia L.I. Sovetov P.V.*, Chişinău, 1961–1987 (se va cita **M.E.F.**).
[11] Mihai Costăchescu, **Documentele moldoveneşti înainte de ™tefan cel Mare, vol. I–II,** Iaşi, 1931–1932.
[12] Gheorghe Ghibănescu, **Ispisoace şi zapise, vol. I.1-VI.2,** Iaşi–Huşi, 1906–1933 şi **Surete şi izvoade, vol. I-XXV,** Iaşi–Huşi, 1906–1933.
[13] L.T.Boga, **Documente basarabene, vol. I–VII,** Chişinău, 1929.
[14] T.Bălan, **Documente bucovinene,** Cernăuţi. 1933–1938.
[15] **Din tezaurul documentar sucevean 1393–1849,** Bucureşti, 1983.
[16] T.G.Bulat, **Hotinul străveche stăpânire românească** // *Arhivele Basarabiei*, 2, 1933 şi **Diviziunea proprietăţii rurale în ţinutul Hotin după desfiinţarea raielei** // *Arihivele Basarabiei,* 4, 1940.
[17] Mihai Costăchescu, **op. cit., vol. II,** p. 660–663, nr. 183/C, orig. sl.
[18] **D.I.R., sec. XVII, vol. IV,** p. 496, nr. 628, copie rom.
[19] **Arhivele statului Iaşi,** fond Documente, pachet 406/125, F.L. Rez. (În continuare se va cita **A.S.I**). În document apare Oncăuţi; este însă vorba de unul şi acelaşi sat care şi-a schimbat denumirea.
[20] **D.I.R.,** sec. XVI, vol. III, p. 165, nr. 217, orig. slav.
[21] **Ibidem**, sec. XVII, IV, p. 256, nr. 315, orig. slav.
[22] **D.R.H.,** vol. II, p. 46, nr. 33, orig. slav.
[23] **Ibidem**, p. 67–68, nr. 48, orig. slav. Astăzi acest sat se numeşte Râşcov.
[24] T.G.Bulat, **Hotinul străveche stăpânire românească** // *Arhivele Basarabiei*, nr. 2, 1933, p. 44.
[25] **D.I.R.,** sec. XVI, vol. III, p. 38, nr., orig. slav.
[26] **Ibidem**, p. 310, nr. 375, rez.

[27] **Ibidem**, p. 397–398, nr. 494, orig. slav.
[28] **Ibidem**, p. 311–312, nr. 378, copie rom.
[29] **Din tezaurul documentar sucevean 1393–1848.** Bucureşti, 1983, p. 494, nr. 1507.
[30] **Ibidem**, p. 25, nr. 140, rez.
[31] **Ibidem**, p. 89, nr. 149, rez.
[32] **D.I.R.**, sec. XVII, vol. III, p. 195, nr. 294, copie slavă.
[33] **Din tezaurul documentar sucevean**, p. 216, nr. 653, rez.; **Arhiva Naţională a Moldovei**, fond 1, inventar 1, dosar 16, fiia 107 (în continuare se va cita **A.N.M.**).
[34] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 609/20, f. 1. rez.
[35] **D.I.R.**, sec. XVII, vol. IV, p. 444-447, nr. 575, copie rez.
[36] T.G.Bulat, **Diviziunea proprietăţii rurale în ţinutul Hotin după desfiinţarea raielei** // *Arhivele Basarabiei*, nr. 4, 1940, p. 58.
[37] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 791, f. 439-440, v. rez.
[38] **Ibidem**, fond Documente, pachet 146/7, f. 1, rez.
[39] **Ibidem**, fond Documente, pachet 259/2, f. 1, rez.
[40] **C.D.M.**, vol. IV, p. 423, nr. 1913, rez.
[41] **A.S.I**, fond Documente, pachet 146/7, f. 1, rez.
[42] Informaţiile pot fi găsite la **Arhivele Statului Iaşi**, pachetele 146/7, 259/2, 794/514.
[43] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 259/2, f. 2, rez.
[44] T.G.Bulat, **Hotinul străveche stăpânire românească** // *Arhivele Basarabiei*, 2, 1933, p. 42.
[45] **D.R.H.**, vol. I, p. 384, nr. 271, orig. slav.
[46] T.G.Bulat, **op. cit.**, nr. 2, 1929, p. 85.
[47] **D.R.H.**, vol. XIX, p. 314, nr. 227, copie rom.
[48] T.Bălan. Documente bucovinene, Cernăuţi, 1933-1938, vol. III, p. 47, nr. 36, copie rom.
[49] **D.I.R.**, sec. XVII, vol. I, p. 134, nr. 192, orig. slav.
[50] Până la momentul actual nu cunoaştem nici o informaţie care ar arăta că au existat sate peste Nistru incluse în vreunul din ţinuturile Moldovei.
[51] **D.R.H.**, vol. I. p. 146, nr. 175, orig. slav.
[52] L.T.Boga, **Documente basarabene** // *Arhivele Basarabiei*, nr. 3, 1932, p. 246, orig.
[53] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 146/7, f. 4, rez.
[54] **Ibidem**, F.5, copie.
[55] **D.I.R.**, sec. XIV, vol. II, p. 238, nr. 1, document îndoielnic.
[56] **Ibidem**, vol. III, p. 188-190, nr. 248, copie rom. Satul Cusearău nu mai este menţionat decât din secolul al XVIII-lea şi apare sub denumirea Bârnova de Jos, pentru a nu fi confundat cu Bârnova de pe Nistru. Schimbarea denumirii satului se datorează probabil faptului că localitatea respectivă a intrat în proprietatea lui Miron Barnovschi, fiind posibil în zestrea surorii lui Ieremia şi Simion Movilă. De aici şi trecerea de la Cusearău la Bârnova.
[57] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 754/37, f. 4, rez.
[58] T.G.Bulat, **Diviziunea proprietăţii rurale în ţinutul Hotin după desfiinţarea raialei** // *Arhivele Basarabiei*, nr. 4, 1940, p. 411.
[59] **D.I.R.**, sec. XVIII, p. 352, vol. IV, nr. 448, orig. slav.
[60] **M.E.F.**, vol. IV, p. 301, nr. 26, copie rom.
[61] **D.I.R.**, sec. XVI, vol. III, p. 76–77, nr. 95, orig. sl; precum şi sec. XVII, vol. III, p. 176 şi p. 308–310.
[62] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 589/22, f. 1, rez.
[63] **Ibidem**, f. 1, rez.
[64] Cf. **D.I.R.**, sec. XVI, sec. XVII.
[65] **D.I.R.**, sec. XVII, vol. III, p. 265, orig. slav.

[66] **Ibidem**, p. 224, nr. 327, orig. slav.
[67] **C.D.M.**, vol. III, p. 287, nr. 1370, rez.
[68] T.G. Bulat, **Hotinul străveche stăpânire românească** // *Arhivele Basarabiei*, 2, 1933, p. 45.
[69] **M.E.F.**, vol. III, p. 34, nr. 10, orig. slav. Deci, se vede că moşia Cupcini a fost divizată între mai mulţi propietari şi este foarte probabil că Brătăşanii să-şi tragă numele de la noul propietar a părţii din Cupcini de peste Ciuhur.
[70] **Arh. St. Bucueşti.** Achiziţii noi. XXXIV/10.
[71] 1593 martie 25, **D.I.R.**, sec. XVI, p. 73, nr. 92, copie rom.; 1664 august 25, **C.D.M.**, supliment I. p. 265, nr. 815, rez.
[72] T.G.Bulat, **Diviziunea proprietăţii rurale în ţinutul Hotin după desfiinţarea raialei** // *Arhivele Basarabiei*, nr. 4, 1940, p. 409–410. Tot aici mai există însă patru menţiuni despre acest sat care însă nu prezintă interes.
[73] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 423/149 f.1, rez.
[74] **Ibidem**, fond Documente , pachet 424/109, f. 2 verso rez.
[75] **D.I.R.**, sec XVII, vol. I, p. 257–258, nr. 344, copia slavă.
[76] **D.R.H.**, vol. III, p. 416, nr. 234, orig. slav. Localitatea Costeşti există şi astăzi, dar nu pe vechiul loc. Ea a fost mutată împreună cu alte sate de pe Prut cu prilejul construirii barajului de la Stânca-Costeşti.
[77] Din 18 documente existente doar şase specifică în ce ţinut se află localitatea. Pentru ţinutul Hotin există actele din: 1632 martie 1, **D.R.H.**, vol. XXI, nr. 10, orig. slav; 1632 noiembrie 21, **Surete**, vol. II, p. 117, copie rom.; 1636 **Arh. St. Bucureşti**, Documente istorice, pachet MXXXI/68; 1637 aprilie 4, Acad. Rom., pachet CDXXV/7; 1636 mai 6, **Surete,** vol. III, p. 288, copie rom. Pentru ţinutul Iaşi există documentul din 1667 martie 9, Surete, vol. XVI, p. 93-94, copie rom.
[78] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 47/17, f. 1, rey.
[79] **D.I.R.**, sec. XVI, vol. IV, p. 280, nr. 346, orig. slav.
[80] Vasile Lungu, **Despre olatul Hotinului (1715–1806)** // *Cercetări istorice*, V–VII (1929–1931), p. 286.
[81] T.G.Bulat, **op. cit.**, p. 398–400.
[82] Tudor Pamfil, **Ţinutul Hotin la 1817**, Chişinău, 1920, p. 21.
[83] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 589/25, f. L/REY.
[84] Academia României, Achiziţii noi, 192/933.
[85] **D.I.R.**, sec. XVI, vol. I, p. 316, nr. 284, orig. slav.
[86] **C.D.M.**, vol. II, p. 295, nr. 1428, rez.
[87] **D.I.R.**, sec. XVI, vol. II, p. 235, orig. slav. Deoarece a mai existat un sat cu numele Străuţi în ţinutul Hotin pentru o mai bună determinare satul despre care este vorba a fost numit Străuţi de pe Prut.
[88] Sf. **D.I.R.**, sec. XVI; de asemenea pentru această problemă la Arhivele Statului filiala Iaşi poate fi consultat pachetul 419/253.
[89] **A.S.I.**, fond Documente, pachet CCXL/20 orig. rom.
[90] **D.I.R.**, sec. XVII, Vol. III, p. 144, Nr. 228, orig. rom.
[91] T.G.Bulat, **Hotinul străveche stăpânire românească** // *Arhivele Basarabiei*, nr. 2, 1933, p. 43.
[92] **Ibidem**, p. 43.
[93] **D.I.R**, sec. XVI, vol. I, p. 162, nr. 146, orig. slav.
[94] **Ibidem**, vol. III, p. 112, nr. 142, orig. slav.
[95] **D.R.H.**, vol. I, p. 158, nr. 107, orig. slav. Satul lui Liuban va deveni ulterior Mămăliga, iar în locul prisăcii lui Negrea va apărea satul Negrinţi.
[96] **A.S.I.**, manuscris, nr. 65, copie.
[97] **D.R.H.**, vol. I, p. 334, nr. 236, copie rom.

[98] **D.I.R.**, sec. XVI, vol. III, p. 459, nr. 559 rey.
[99] **Ibidem**, vol. IV, p. 133, nr. 172, rez.
[100] **Ibidem**, sec. XVII, vol. I, p. 102, nr. 143, copie rom.
[101] Al. Gonța, **Documente privind istoria României seria A.Moldova veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de locuri**, Ed. Academiei, București, 1990, p. 93.
[102] **D.R.H.**, vol. XXI, p. 209-210, nr. 166, copie rom. Informații în plus relative la acest sat pot fi găsite la Arhivele Statului filiala Iași, pachetul 589/20.
[103] **D.I.R.**, sec. XVII, vol. II, p. 200, nr. 265, orig. slav.
[104] **C.D.M.**, vol. III, p. 214, nr. 995, rez.
[105] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 589/23, f. l., rez.
[106] **Ibidem**, f.1, rez.
[107] **Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI**, *publicate de Ion Bogdan ediție revăzută și completată de Petre P.Panaitescu*, Ed. Academiei, 1959, p. 94.
[108] Gr.Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei**, București, 1952, p. 152.
[109] Ioan Caproșu, **op. cit.**, p. 272.
[110] **D.I.R.**, sec. XVII, vol. II, p. 200, nr. 265, orig. slav.
[111] **M.E.F.**, vol. III, p. 320, nr. 158, copie rom.
[112] **A.S.I.**, fond Documente, p. 791/514, f. 439 verso, rez.
[113] **D.R.H.**, vol. II, p. 68, nr. 48, orig. slav.
[114] **D.I.R.**, sec. XVI, vol. IV, p. 54, nr. 66, orig. slav.
[115] **Ibidem**, sec. XVII, vol. IV, p. 113, 114, orig. slav.
[116] **Ibidem**, p. 228, nr. 289, orig. slav.
[117] **D.R.H.**, vol. II, p. 142–143, nr. 100, copie rom.
[118] **Ibidem**, vol. III, p. 507–510, nr. 285, orig. slav.
[119] **D.I.R.**, sec. XVI, vol. I, p. 170–172, nr. 153, copie slavă.
[120] **D.R.H.**, vol. XXI, p. 102, copie rom.
[121] Al. Gonța, **op. cit.**, p. 221.
[122] **D.R.H.**, vol. I, p. 146, nr. 175, orig. slav.
[123] Vasile Lungu, **op. cit.**, p. 287.
[124] T.G.Bulat, **Diviziunea proprietății rurale în ținutul Hotin după desființarea raialei** // *Arhivele Basarabie*, nr. 4, 1940, p. 404.
[125] **D.I.R.**, sec. XVI, vol. III, p. 391, nr. 488, copie rom.
[126] **Ibidem**, sec. XVII, vol. I, p. 154–155, nr. 220, copie rom.
[127] T.G.Bulat, **Hotinul străveche stăpânire românească** // *Arhivele Basarabiei*, nr. 2, 1933, p. 44.
[128] **D.R.H.**, vol. I, p. 304, nr. 217, orig. slav.
[129] **Arh. St. București**, fond Documente istorice, pachet XDXCII/223
[130] **A.S.I.**, fond Documente, pachet 742/40.
[131] Vasile Lungu, **op. cit.**, p. 289.

ÎN AJUTORUL PROFESORULUI

Elena Şişcanu

TOTALITARISMUL – FENOMEN AL SECOLULUI al XX-lea

Noţiunea de totalitarism este utilizată în scopul definirii unui tip special de regim politic în cadrul căruia, pentru a exercita controlul asupra poporului, sunt folosite cele mai diverse metode, inclusiv teroarea. Epitetul "totalitar" a fost folosit prima dată în Italia, de către Mussolini şi D.Djenttele (ultimul fiind unul din ideologii mişcării fasciste), cu sens pozitiv, în scopul aprecierii regimului politic care tindea să instituie controlul absolut (totalitar) asupra vieţii sociale. Noţiunea "totalitar", în viziunea celor doi italieni, reprezenta unitatea personalităţii, partidului şi statului, în numele realizării ideii naţionale[1]. Pe de altă parte, în vocabularul mişcării antifasciste termenul "totalitar" a avut o cu totul altă semnificaţie, devenind sinonim al cuvintelor "antidemocraţie", "represiuni". Palmiro Toliati, spre exemplu, găsea in termenul "totalitarism" trăsături comune regimuriior aflate la putere în Italia, Germania, şi Uniunea Sovietică[2].

· În I932 Benito Mussolini, în articolul publicat in Enciclopedia Italiană, s-a numit pe sine "totalitar" şi a numit statul fascist italian "La stato totalitario"[3].

La simpozionul organizat în I939 de către Asociaţia Filosofică Americană a fost efectuată prima încercare de a da o interpretare ştiinţifică totalitarismului. În una din comunicările prezentate fenomenul respectiv a fost definit drept "răscoală împotriva întregii civilizaţii istorice a Occidentului"[4].

În U.R.S.S. termenul "totalitarism" a fost utilizat în ajunul, dar mai des după cel de-al doilea război mondial, în vederea caracterizării regimurilor fasciste. Când însă acest termen era folosit în alte ţări cu referire la Uniunea Sovietică, acest lucru era apreciat drept "propagandă efectuată în scopul aţâţării "razboiului rece"[5]. În S.U.A, până la război, termenul era folosit la adresa Italiei fasciste, Germaniei naziste şi Uniunii Sovietice. În "Enciclopedia ştiinţelor sociale" (I934; articolul "Statul"), drept totalitare erau considerate statele monopartidiste, inclusiv U.R.S.S.[6]

După cel de-al doilea război mondial studierea "totalitarismului" continuă sub diverse aspecte. În I950, la conferinţa consacrată examinării acestui fenomen, care şi-a desfăşurat lucrările în S.U.A., a fost trasă concluzia că "poate fi numită totalitară societatea închisă în care totul, de la educaţia copiilor până la producerea bunurilor materiale, este controlat dintr-un centru unic"[7].

© Elena Şişcanu, 1996

Din anii 50 literatura despre totalitarism în care se formulează difiniţii şi se enumeră trăsături caracteristice ale acestui fenomen, atinge cote impresionante, dintre care, cele mai valoroase, în opinia noastră, şi accesibile pentru noi, sunt cărţile "*Originile totalitarismului*" de Hannah Arendt, "*Democraţie şi totalitarism*" de Raimond Aron, "*Totalitarian Dictatorship and Autocracy*" de C. Fridrich şi Z.Brzezinski, "*Лицо тоталитаризма*" de Milovan Djilas, etc.

Fenomenul, mai ales totalitarismul de tip sovietic, este analizat de mulţi autori ruşi[8]. În consecinţă, dispunem de studii importante referitoare la esenţa şi trăsăturile caracteristice ale regimurilor totalitare.

Nu vom insista asupra evoluţiei istoriografiei privind concepţia totalitarismului. Considerăm că aceasta constituie sfera de activitate a filozofilor, sociologilor, politologilor etc. Sarcina ce ne-o propunem pentru acest studiu e să depistăm o definiţie asupra totalitarismului care ni se pare mai completă; să arătăm principalele trăsături caracteristice acestui fenomen social, în general; să încercăm a contura, în linii mari, formele şi dimensiunile sistemului totalitar bolşevic în U.R.S.S.

Dintre multiplele definiţii date totalitarismului aducem doar câteva care, în opinia noastră, cuprind, mai mult ori mai puţin, trăsăturile fundamentale ale acestui sistem. Howard D.Mehlinger afirmă că totalitarismul ar putea fi definit simplu ca "un fenomen politic, social şi economic în cadrul caruia se urmăreşte supunerea totală a individului faţă de stat"[9].

V.Turcin susţine că "prin totalitarism se înţelege controlul statului asupra tuturor aspectelor principale ale vieţii cetăţenilor, inclusiv modul lor de gândire. Statul totalitar stabileşte sistemul ideologic unic pentru toţi şi îl implementează, prin forţă, în minţile cetăţenilor. Persoanele ce nu recunosc ideologia de stat sunt supuse pedepselor care, în funcţie de măsura devierii şi alţi factori, variază de la blocarea avansării pe scara ierarhică de serviciu până la nimicirea fizică. Drepturile fundamentale ale persoanei – libertatea la aociaţii, libertatea obţinerii şi răspândirii informaţiei, libertatea schimbului de idei şi opinii – toate sunt lichidate. Lupta ideilor cedează locul luptei împotriva ideilor pe calea violenţei fizice"[10]. Din punctul de vedere al teoriei evoluţioniste, totalitarismul, considera acelaşi autor, constituie o perversiune, degenerare, deoarece un nivel inferior al organizării mutileaza şi striveşte un nivel superior. Societatea totalitară pierde capacitatea de a se dezvolta în mod normal şi se osifică. Aceasta este un impas, "groapa lupului" in calea evoluţiei[11].

C. S. Gadjiev apreciază sistemul totalitar drept "dominaţie totală a statului asupra societăţii, eliminarea deosebirilor dintre stat şi societate. Mai mult ca atât, societatea şi statul de fapt sunt absorbite de unicul partid dominant. În condiţiile sistemului monopartidist are loc contopirea structurilor superioare ale partidului cu acele ale statului. Finalul logic îl constituie transformarea partidului în elementul decisiv al structurii de stat"[12].

O definiţie referitoare la acest fenomen, mai puţin sofisticată şi, în acelaşi timp, destul de amplă prin volumul de informaţie cuprins în sine, este dată de istoricul rus I.V.Mazurov. El susţine că totalitarismul este un regim terorist, format în baza sistemului monopartidist şi sprijinit pe mişcarea social-politică

ori religioasă, în condiţiile concentrării absolute a puterii în mâinile liderilor săi[13]. Trăsăturile caracteristice principale ale sistemului totalitar, conform opiniei aceluiaşi autor, sunt următoarele: 1) concentrarea absolută a puterii; 2) sistemul politic monopartidist; 3) existenţa mişcării social-politice; 4) organizarea de către stat a terorii; 5) reglementarea maximă a economiei[14].

Milovan Djilas spune că totalitarismul leninist, cel impus de Uniunea Sovietică Europei de Est, "este, fără îndoială, cea mai completă şi plină de succes tiranie a epocii industriale"[15]. El formuleaza trei caracteristici ale acestui tip de totalitarism: 1) formarea şi consolidarea unei birocraţii de partid ("avangarda proletariatului", "noua clasă", "casta birocratică", "partocraţia", "clasa politică") ca o categorie privelegiată; 2) autoritatea absolută a birocraţiei de partid ca instrument al schimbării sociale şi al guvernării societăţii; 3) monopolul birocraţiei de partid în manipularea sectoarelor cheie ale economiei sau, în limbajul birocraţilor, a "proprietăţii socialiste"[16].

O încercare de a sistematiza şi de a lămuri esenţa totalitarismului a făcut-o C.Fridrich şi Z.Brzezinski în lucrarea "*Dictatura totalitară şi autocraţia*". Ei evidenţiază şase trăsături caracteristice regimurilor totalitare: "1) ideologie oficială, care penetrează toate sferele vitale ale omului şi e susţinută de toţi cetăţenii societăţii; 2) un singur partid de masă, condus de un lider dictator; acest partid este organizat după principiul oligarhic şi, ca regulă, ori stă deasupra organizării sociale birocratice, ori complet se contopeşte cu ea; 3) sistem de control terorist-poliţienesc; 4) monopolul partiului asupra tuturor mijloacelor de informare în masă; 5) controlul partidului asupra organelor de forţă; 6) cârmuirea centralizată a întregii economii, prin intermediul coordonării birocratice"[17].

Dupa R.Linţ, un sistem politic poate fi considerat totalitar dacă are următoarele trăsături: 1) un centru unic al puterii care determină pluralismul de opinii şi activitatea diferitelor structuri şi grupuri ce sunt create de fapt de putere cu scopul evidenţierii opoziţiei şi controlului asupra ei; 2) funcţionează o singură ideologie, mai mult sau mai puţin intelectual fundamentată, care legiferează activitatea grupului guvernamental, a liderului sau a partidului; ideologie pe care se bazează politica ori cu care se manipulează pentru a îndreptăţi politica. Sunt determinate limitele peste care orice opinie este calificată drept o erezie supusă pedepsei. Ideologia depăşeşte cadrul fundamentării programelor politice, incluzând în sine tendinţa interpretării universale a realităţii sociale, a scopului suprem şi a esenţei existenţei sociale şi a omului în particular; 3) partidul şi multiplicarea structurilor lui care stimulează, remunerează activitatea cetăţenilor în realizarea funcţiilor politice şi sociale. Supuşenia pasivă şi apatică a oamenilor"[18].

Discuţiile în jurul fenomenului dat au dus la concluzia că totalitarismul reprezintă, în primul rând, un sistem politic care poate să se manifeste sub mai multe forme. I.Mazurov evidenţiază trei forme: 1) forma stângistă (caracteristică pentru U.R.S.S. – Stalin; R.P.D.C. – Mao Ţzedun; Campucia – Pol Pot); 2) forma de dreapta a totalitarismului (caracteristică pentru: Germania – Hitler; Spania – Franco; 3) forma religioasă a totalitarismului (caracteristică pentru Iran – Homeini)[19].

Examinând şi folosind cele mai importante, după opinia noastră, contribuţii istoriografice la temă, vom încerca să sistematizăm trăsăturile caracteristice principale ale regimului totalitar. Deoarece ne-am propus să analizăm problematica ce ţine de instaurarea şi consolidarea regimului totalitar bolşevic în R.S.S.Moldovenească, aici vom evidenţia trăsăturile distinctive proprii, în primul rând, totalitarismului de tip sovietic (comunist). Majoritatea specialiştilor în problemă consideră că trăsătura caracteristică fundamentală a regimurilor totalitare o constituie *sitemul politic monopartidist: existenţa unui singur partid de masă, condus de un lider* (charesmatic). Partidul este organizat după principiul oligarhic şi, de regulă, stă deasupra organizării statale birocratice ori se contopeşte complet cu ea[20]. Duşman al unităţii, pluripartidismul este exclus din instituţia totalitară ca fiind "străin". În societatea totalitară străinul este duşman, iar duşmanul este un străin. Pentru ceea ce "rămâne" după procesul de excluderi, partidul "unic" este, în mod logic, singurul în măsură să-i asigure unitatea "mereu ameninţată". În statul totalitar, prin urmare, partidul are ca sarcină realizarea unităţii[21].

Prin intermediul partidului, statul acaparează total societatea. În scopul menţinerii legăturilor strânse cu masele şi realizarea politicii sale, partidul foloseşte propriile organizaţii, precum şi pe cele obşteşti – uniunile profesionale, organizaţiile de tineret, asociaţiile culturale, sportive etc.

Relaţiile dintre cele două structuri de autoritate – stat şi partid, sunt cele ce decurg dintr-o autoritate aparentă şi alta reală, astfel încât maşinăria guvernamentală este faţada neputincioasă care ascunde şi protejază puterea reală exercitată de partid.

Toate nivelele mecanismului administrativ al Statului Sovietic erau supuse unei ciudate dublări a organelor de partid. Divizarea Uniunii Sovietice în republici unionale, regiuni, ocruguri, raioane, cu unităţi administrative – de la guvern republican la comitet executiv raional – era însoţită de structurarea similară a partidului. Adică, exista guvernul sovietelor care executa directivele "guvernului" de facto al partidului.

În guvernul al sovietelor, prin organizaţiile formate de membrii partidului bolşevic, activau membrii puterii reale care erau numiţi şi subordonaţi Comitetului Central al P.C. (b) din toată Uniunea. Punctul important în evoluţia ulterioară a fost faptul că, bolşevicii nu au abolit sovietele, ci le-au folosit ca simbol decorativ exterior al autorităţii lor"[22].

Coexistenţa unui guvern aparent şi a unui guvern real era susţinută prin Constituţie – Legea fundamentală a Statului Sovietic – care, aşa cum se constată în zilele noastre, nu avea nici o semnificaţie practică pentru viaţa din U.R.S.S.

În Uniunea Sovietică se distingeau cel puţin trei structuri ale puterii: aparatul sovietic sau de stat, aparatul de partid şi aparatul N.K.V.D-ului, fiecare dintre ele având un departament economic propriu, un departament politic, un departament al educaţiei şi culturii, un departament medical, un departament militar etc. În acest context vom sublinia: cu cât erau mai evidente agenţiile guvernamentale ale regimului bolşevic, cu atât mai puţină putere aveau, şi invers, cu cât se ştia mai puţin despre existenţa unei instituţii, cu atât mai puternică se dovedea a fi ea. În conformitate cu această regulă,

sovietele recunoscute ca "baza politică a statului sovietic", adică drept cea mai înaltă autoritate a statului, avea incomparabil mai puțină putere decât partidul bolşevic. Partidul, care își recruta membrii săi deschis şi era recunoscut ca "factor conducător", avea mai puțină putere decât poliția secretă. Puterea reală începea acolo unde începea secretul. Puterea, aşa cum era concepută de bolşevici, consta exclusiv în forța produsă prin organizare. Stalin vedea în orice instituție, independent de funcția ei reală, o "curea de transmisie care lega partidul şi poporul" şi considera ca foarte prețioase "cadrele" partidului, mai ales ale N.K.V.D-lui.

Scopul sistemului partidului unic era nu acapararea administrației guvernamentale, ci, prin ocuparea tuturor funcțiilor de către membrii de partid, realizarea unei amalgamări complete a statului şi partidului, astfel ca, după cucerirea puterii, partidul să devină un fel de organizație de propagandă în favoarea guvernului[23]. Sistemul este "total". Partidul conducător nu mai tolerează nici un fel de alte partide, nici o altă poziție şi nici o libertate a opiniilor politice. Plasând în toate structurile guvernamentale membrii săi, partidul se sprijină, astfel, pe un monopol garantat de stat.

Sistemul totalitar bolşevic a folosit statul ca pe o fațadă, destinată spre a reprezenta țara în lumea netotalitară. Conducătorii totalitari tratau cu guvernele netotalitare având în față o problemă dublă: de a apăra patria totalitară de influența actualității şi de a prezenta o figură a normalității şi a bunului simț lumînii din afară.

Mai presus de stat şi dincolo de fațadele puterii aparente, într-un labirint de funcții multiplicate era centrul de putere al țării: serviciile supraeficiente şi supracompetente ale poliției secrete.

Sistemul monopartinic nu admite pluralismul de ideologii. În condițiile regimului totalitar poate exista *numai o singură ideologie, cea a partidului dominant*, care nu suportă opoziție şi, cu atât mai mult, critică. Metoda principală a ideologiei moniste o constituie propaganda fondată pe demagogia socială. Utilizând monopolul asupra mijloacelor de informare în masă, aparatul ideologic cultivă, prin intermediul propagandei, mituri care, pătrunzând în conştiința socială, devin a doua "realitate" pentru oameni[24]. Aceştea, supunându-se miturilor, încep să trăiască într-o lume ireală, într-o "iluzie a existenței"[25].

Specialiştii consideră că regimul totalitar, fiind un produs al secolului al XX-lea, nu poate exista fără un nivel avansat al dezvoltării mijloacelor de comunicare în masă. Un rol important, în acest sens, l-a avut radioul, care a permis cuprinderea maselor largi ale populației în mrejele politicii. Anume propaganda în rândurile maselor constituie posibilitatea totalitarismului de a domina gândirea şi sentimentele oamenilor, permite altoirea conştiinței totalitare în societate.

Monismului partidist în U.R.S.S. i-a corespuns monismul ideologic, care penetră toată ierarhia relațiilor între structurile puterii de sus până jos, de la şeful statului şi al partidului dominant până la structurile inferioare ale puterii şi cele mai simple asociații publice.

Sub aspect ideologic, totalitarismul era orientat în viitor. În acest context era formulat scopul universal – construirea comunismului – care determina şi

ideologia unică, universală, ideologia de stat – marxism-leninism-stalinismul. În baza acestei ideologii erau fabricate reperele politice principale, care, fiind propagate masiv prin reţeaua ramificată de informare prin intermediul familiei, şcolii, erau impuse în conştiinţa maselor. Toate fenomenele sociale, evenimentele istorice, realitatea erau abordate din punctul de vedere al scopului final – construirea comunismului. Nu erau elaborate procedee de depăşire a contradicţiilor din societate. Orice contradicţie serioasă era considerată antagonistă, viciu al vechii societăţi care trebuia nimicit. Apologeţii ideologiei totalitare nu tolerau alte idei, opinii, cu atât mai mult curente ideologice. Semnificativ, în această privinţă, este principiul bolşevic "Cine nu este cu noi este împotriva noastră" ori "dacă duşmanul nu se predă, el este nimicit".

Regimul sovietic, odată cu mitizarea ideologiei a depus toate eforturile ca ea să fie acceptată ca unica concepţie adevărată despre lume. Ea a fost transformată într-o veritabilă religie de stat, cu dogmele sale: proletariatul este groparul capitalismului; ţărănimea este o clasă conservatoare şi de aceea reacţionară etc.; cu cărţile sale sfinte: "Manifestul Partidului Comunist" de K.Marx şi F.Enghels; lucrările lui K.Marx şi F.Enghels, V.Lenin, I.Stalin, în continuare secretarii generali ai C.C. al P.C.U.S. şi chiar membrii biroului politic etc.

Marxismul, considerat ca etapă finală a filosofiei mondiale, a fost scos din zona criticii, criteriile lui fiind apreciate drept criterii de apreciere a celorlalte sisteme filosofice. V.Lenin, apoi I.Stalin, erau prorocii care nu puteau fi atinşi. Dimpotrivă, ceea ce declarau ei, trebuia să fie acceptat ca ceva sfânt, ca adevăr absolut. În asemenea situaţie "dacă Conducătorul spunea că vre-un eveniment" nu a avut loc niciodată, înseamnă că el nu a avut loc; dacă el gândea că doi ori doi este egal cu cinci, înseamnă că aşa şi este"[26].

Comuniştii, toţi oamenii societăţii sovietice, trebuiau să creadă, nu să gândească şi cu atât mai puţin să cerceteze temeiurile unei afirmaţii sau să o pună sub semnul întrebării. Dogma era mai presus de orice argument, valabilitatea ei nu putea fi pusă în discuţie, citarea ei era mai puternică decât orice fapt.

Ideologia bolşevică a introdus principiul partinităţii şi în ştiinţă, în creaţia artistică, conform căruia cultura trebuie să fie expresia intereselor partidului. Ea "şi-a creat propriile dogme, simboluri, rituri şi ceremonii, care au impregnat mentalităţile şi moravurile celor ce credeau sau voiau să apară drept credincioşi. Orice îndepărtare de la normele stabilite era sancţionată cu acelaşi fanatism propriu unei religii şi biserici, care vede în atitudinea neconformă cu dogmele ei un pericol pentru existenţa sa"[27].

Ideologia bolşevică a stimulat politica "curelelor de transmisie" prin care toate organizaţiile sociale sunt reduse la ipostaza unor curele ce transmit şi execută directivele partidului, perzând orice posibilitate de manifestare autonomă. Nici o categorie socială, nici măcar clasa muncitoare, prezentată ca fiind deţinătoarea puterii de stat, nu se putea exprima ca subiect social autonom. Orice tentativă de atitudine diferenţiată era imediat respinsă şi interzisă.

Am vorbit despre două trăsături caracteristice regimului totalitar bolşevic: concentrarea puterii absolute în mâinile partidului şi ideologia unică, ridicată la nivel de dogmă cu ajutorul căreia avea loc legiferarea regimului totalitar.

Trăsătura esenţială a regimului comunist, care i-a asigurat existenţa, a fost *teroarea.*

Dictatura proletariatului s-a bazat de la bun început pe violenţă. "Sensul ştiinţific al dictaturii, - scria V.Lenin, - înseamnă nu altceva decât puterea nelimitată de nici o lege, nestrâmtorată de nici o regulă, bazată nemijlocit pe forţă"[28]. Această forţă violentă era utilizată ca metodă principală de guvernare în scopul impunerii şi executării deciziilor politice, al asigurării controlului asupra verigilor administraţiei, al colectivizării agriculturii, al descheaburirii şi deznaţionalizării. V.Lenin sublinia, nu numai o dată, că dictatura proletariatului este: "puterea nelimitată, în afara legii, care se bazează pe forţă, în sensul direct al cuvântului"[29].

Atunci când chezăşia guvernării devine represiunea şi teroarea, creşte impactul poliţiei secrete asupra întregii vieţi sociale, inclusiv asupra partidului comunist.

Extinderea represiunii ca mijloc de guvernare a fost însoţită de elaborarea unui ansamblu de legi care au făcut din noţiunea de "crimă politică" un fundament al dreptului sovietic. Dm. Volcogonov în lucrarea "Lenin" subliniază că: "... atunci când bolşevicii au intrat în valea largă şi sinistră a terorii, baza juridică a împuşcărilor era doar conştiinţa revoluţionară a acestora şi decretele premature ale Sovnarcomului care stimulau teroarea în masă"[30]. Erau înăbuşite orice idei eterodoxe, au fost instituţionalizate munca forţată şi sistemul concentraţional al aşa-ziselor lagăre de muncă, au fost legalizate imposibilitatea circulaţiei libere a oamenilor în interiorul statului, responsabilitatea colectivă a familiei pentru actele unuia dintre membrii săi, etc. Astfel, cu ajutorul terorii s-a organizat un sistem-stat de supunere a individului, care a transformat oamenii în instrumente docile şi servile ale puterii, ale intereselor dictaturii.

În aceeaşi ordine de idei e necesar să menţionăm o altă trăsătură caracteristică regimului totalitar bolşevic ce s-a extins asupra R.S.S.M. – *reglementarea dură a economiei şi etatizarea ei.*

Rădăcinile regimului totalitar le găsim în ideologia bolşevică, însă această ideologie, la rândul său, a fost posibilă nu numai datorită terorii, ci şi unei economii extrem centralizată şi dur reglementată. Economia a constituit baza materială a regimului totalitar bolşevic.

Marxism-leninismul renega proprietatea privată, de aici porneşte naţionalizarea mijloacelor de producţie. Etatizarea relaţiilor de producţie a însemnat subordonarea lor voluntarismului politic, dictaturii partidului. Planificarea a devenit o prerogativă a administraţiei, ce exercită voinţa grupului dominant de reproducere a puterii lor.

Statul sovietic, efectuând naţionalizarea, a creat iluzia că politica economică a statului este promovată în interesele majorităţii truditoare. De fapt întreaga proprietate a nimerit în mâinile unui grup, care nici pe departe nu exprima interesele majorităţii truditoare, ci cu totul alte forţe şi interese.

Trebuie de adăugat că etatizarea a generat, în plan social, o categorie specifică. Ea a fost constituită de pătura care a realizat funcţionarea puterii în partid şi în stat. Această pătură, relativ largă, îşi asumă o parte importantă din venitul naţional sub forma unui complex de privilegii (magazine specializate, sanatorii, adausuri la salarii, cartele speciale pentru mărfuri industriale şi alimentare), care în interiorul ei erau distribuite diferenţiat.

În procesul etatizării mii de oameni, popoare întregi s-au pomenit dezmoşteniţii soartei în schimbul paradisului promis pe pământ. "Istoria nu cunoaşte scopuri ideale, – scrie Milovan Djilas, - care ar fi realizate cu mijloace neideale, antiumane, exact aşa nu cunoaşte ea nici societate liberă, creată de robi. Nimic nu descoperă realitatea şi amploarea scopului, ca metodele folosite în drum spre acest scop"[31].

Altă trăsătură caracteristică a sistemului totalitar o constituie *prezenţa mişcării social-politice, care formează baza socială de masă a regimului.*

Regimul totalitar urmăreşte să organizeze masele, nu clasele, aşa cum făceau partidele în ţările europene şi nici cetăţenii care ar avea şi interese proprii în ce priveşte abordarea treburilor publice. Un regim totalitar este posibil numai atunci când mari mase de oameni pot fi utilizate în scopuri politice. Mişcările totalitare sunt posibile acolo unde se găsesc mase care, dintr-un motiv sau altul, au căpătat gustul de organizare politică[32]. Masele nu sunt menţinute laolaltă prin conştiinţa unui interes comun, şi ele sunt lipsite de acea logică specifică claselor care se exprimă prin urmărirea unor obiective precise, limitate şi accesibile.

Mişcarea social-politică de masă joacă un rol atât de important în existenţa totalitarismului din mai multe motive. În primul rând, prin intermediul acesteia, ca bază socială a regimului, în conştiinţa socială a maselor largi prinde rădăcini "ideea totalitară". În al doilea rând, tot prin intermediul mişcării social-politice de masă se obţine controlul general, total, al statului totalitar asupra tuturor manifestărilor vieţii sociale, ceea ce asigură realizarea dominaţiei absolute a puterii. În rândul al treilea, mişcarea social-politică permite nu numai controlul total asupra maselor, dar şi formarea atitudinii pozitive a maselor faţă de regimul totalitar, altfel spus, permite "totalizarea maselor din interior, fenomen care, la rândul său, este realizat prin atomizarea societăţii"[33].

Încă până la acapararea puterii mişcarea totalitară este constituită pe principiul atomizării maximale a membrilor săi, adică la început se obţine fidelitatea faţă de "Mişcare", apoi se obţine ca relaţiile dintre membri şi Mişcare (partid) să predomine faţă de relaţiile personale, legăturile familiale, cu prietenii, cunoscuţii etc., ca până la urmă relaţiile personale să fie sacrificate total în favoarea propriului loc în Mişcare. După instaurarea regimului totalitar atomizarea, cu ajutorul aparatului de intimidare, se extinde asupra maselor largi ale societăţii care utilizează sistemul denunţării şi a responsabilităţii colective, consolidând astfel efectul propagandei totalitare în rândurile maselor.

Atomizarea masivă în Uniunea Sovietică a fost efectuată prin aplicarea abilă a epurărilor repetate care precedau lichidarea propriu-zisă a grupurilor. Pentru a distruge orice legături sociale şi familiale, epurările erau executate în

aşa fel încât să ameninţe cu aceeaşi soartă pe cel învinuit şi pe toate persoanele legate de el, de la simplele cunoştinţe până la cei mai apropiaţi prieteni şi rude. Urmarea procedurii simple şi ingenioase de "vinovăţie prin asociere" consta în faptul că, îndată ce un om era acuzat, foştii săi prieteni erau transformaţi imediat în cei mai mari duşmani ai lui; pentru a-şi salva propria piele, ei se ofereau voluntari cu informaţii şi se întreceau în denunţuri, care veneau să "confirme"dovezile, în realitate inexistente, împotriva lui. Acesta era singurul mod de a-şi demonstra fidelitatea faţă de autorităţi. Ei căutau să arate, retrospectiv, că relaţiile lor de simplă cunoştinţă sau de prietenie cu acuzatul constituiau doar pretextul pentru a-l spiona şi a-l demasca drept sabotor, troţkist, spion al străinătăţii sau fascist. Meritul fiind "judecat prin numărul denunţurilor unor tovarăşi apropiaţi", este evident că cea mai elementară precauţie cerea ca toată lumea să evite orice fel de contacte mai apropiate, dacă era posibil, nu pentru a preveni descoperirea "gândurilor duşmănoase secrete", ci, mai curând, pentru a elimina orice persoană care ar fi putut organiza vre-o provocare. Prin aplicarea acestui procedeu, împins până la cele mai greu de imaginat extreme, conducătorii bolşevici au reuşit să creeze o societate atomizată şi individualizată cum nu s-a mai văzut niciodată şi pe care doar evenimentele uriaşe sau catastrofale ar fi putut-o crea[34].

În consecinţă, prin atomizarea societăţii se obţine, aşa cum afirmă L.Gozman şi A.Ătkind, efectul "contopirii cu puterea", cu toate că oamenii sunt total îndepărtaţi de la ea, şi astfel, "poporul nu face, ca în statele feudale, nu, poporul cântă, strigă "ura" şi aplaudă executările"[35].

O trăsătură specifică regimului totalitar bolşevic a fost politica de deznaţionalizare a popoarelor neruse, conlocuitoare cu poporul rus în cadrul Uniunii Sovietice. Oriunde s-a instalat, regimul sovietelor a însoţit impunerea cu forţa a legilor şi instituţiilor specifice de asimilare a etnicilor neruşi. Procedând astfel, Kremlinul nu făcea decât să continuie şi să perfecţioneze intensa politică de rusificare practicată de autorităţile ţariste încă la începutul expansiunii imperiale. Cu diferenţa că funcţiile panslavismului, mesianismului creştin-ortodox şi mitului identificării Moscovei cu cea de a treia Romă au fost preluate de internaţionalismul proletar, mesianismul comunist şi prestigiul şi autoritatea Kremlinului ca centru fondator al comunismului mondial, Meccă recunoscută – cel puţin o vreme – a Internaţionalei Comuniste[36].

Ideea internaţionalismului era contrapusă ideei naţionale, ultima fiind concepută drept cea mai mare piedică în calea internaţionalizării. Nimicirea rădăcinilor naţionale a etniilor neruse constituia componenţa programului social, socio-cultural şi politic al totalitarismului bolşevic, program care a fost realizat în U.R.S.S. pe parcursul construirii socialismului[37].

Potrivit teoreticienilor fenomenului de deznaţionalizare, în procesul de asimilare a etniilor neruse din Uniunea Sovietică, pot fi destinse trei faze sau trei nivele: 1) sovietizarea, adică impunerea şi acceptarea instituţiilor sovietice, un sistem de integrare în sistemul comunist; 2) rusianizarea, care vizează exclusiv aspectul lingvistic, altfel spus, impunerea şi asimilarea limbii ruse ca limbă oficială; şi 3) rusificarea, un proces complex, cu mult mai îndelungat, mai degrabă individual decât colectiv, prin care indivizii aparţinând etniilor

sunt transformaţi, obiectiv şi psihologic, în ruşi, fără ca aceasta să implice în mod necesar şi pierderea identităţii naţionale[38].

Încă în 1913 V.Lenin constatase că una din trăsăturile caracteristice fundamentale ale problemei naţionale în Rusia o constituia faptul că, sub aspect geografic, marile naţiuni neruse locuiau la periferiile imperiului şi, de regulă, erau înrudite cu popoarele din ţările limitrofe: polonezii, românii, armenii, etc.[39] În anumite condiţii, aceste părţi de popoare (naţiuni), ţinute în cadrul Imperiului rus, alcătuiau forţele centrifuge care zdruncinau în anumită măsură unitatea politico-administrativă a imperiului Rus.

Pornind de la această realitate, bolşevicii au depus eforturi considerabile pentru a asigura, în regiunile de graniţă, nuclee etnice fidele regimului. Prin urmare, ritmul şi proporţiile deznaţionalizării prin rusificare aveau să fie extinse şi maximal intensificate prin diverse metode.

Uniunea Sovietică a fost ţara în care totalitarismul cu toate trăsăturile caracteristice a cunoscut o amplă realizare în practică. Au fost expuse diverse opinii privind limitele cronologice ale regimului totalitar bolşevic. Majoritatea covârşitoare a specialiştilor consideră că sistemul totalitar în Uniunea Sovietică a prosperat în anii de dominaţie a lui I.V.Stalin.

Oricum, foarte mulţi cercetători sunt de părerea că totalitarismul bolşevic îşi trage originea încă din timpul primului război mondial şi războiului civil, când au fost lichidate toate partidele politice existente în Rusia, iar împotriva structurilor vechii puteri şi a adepţilor acesteia a fost utilizată violenţa[40].

După victorie, bolşevicii au creat într-un termen scurt sistemul puterii de stat – sovietele. Pivotul acestuia erau organizaţiile de partid care penetrau aparatul de stat de sus până jos şi care "cimentau" verigile sistemului politic. Pilonul ideologic fundamental al creării sistemului politic sovietic a fost teza lui V.Lenin conform căreia numai partidul comunist "este capabil să unească, să educe, să organizeze... şi să conducă întreaga activitate a proletariatului..., iar prin intermediul lui să conducă toate masele muncitoare"[41]. Prin urmare, partidul, plasându-se asupra statului, conducând întreaga societate, era dotat cu funcţii totale.

Cea mai reuşită apreciere a structurii regimului bolşevic este acea de "sistem de roţi dinţate şi curele de transmisie". Luând puterea, bolşevicii au depus eforturi în scopul stabilirii legăturii cu masele. Fiind conştienţi de faptul că naţionalizarea proprietăţii private va genera nemulţumirea milioanelor de ţărani, care constituiau majoritatea populaţiei, bolşevicii au lichidat toate normele democratice apărute mai ales în martie–noiembrie 1917 şi au introdus dictatura, violenţa, administrarea. Structurile vechi ale statului au fost distruse, fiind lansată lozinca "atragerii oamenilor muncii la administrarea statului". A fost pus în funcţiune mecanismul dictaturii proletariatului, care era conceput ca o maşină gigantică şi complexă în cadrul căreia toate fabricile, uzinele şi instituţiile trebuiau să constituie un fel de secţii ale unei mari întreprinderi. În această întreprindere urmau să funcţioneze şi diverse organizaţii publice: sovietele, uniunile profesionale, uniunile tineretului comunist (comsomolul), cooperaţiile, asociaţiile etc.

În anii 1920–1921, în cadrul discuţiilor cu privire la uniunile profesionale V.Lenin a stabilit rolul partidului bolşevic în "sistemul dictaturii

proletariatului". Pe de o parte, uniunile profesionale leagă masele cu avangarda clasei, adică cu partidul, pe de altă parte, aceleaşi uniuni profesionale alcătuiesc "rezervuarul" puterii de stat. "Prin urmare, – scria Lenin, – avem" "ca şi cum mai multe roţi dinţate"[42], formând un mecanism unic, ale cărui componente sunt reciproc dependente, "formal necomuniste, flexibile şi relativ largi... prin intermediul cărora, având rolul conducător al partidului, se realizează dictatura clasei"[43].

Aprecierile date de Lenin mecanismului dictaturii proletariatului ca un sistem de "roţi dinţate" demonstrează clar locul partidului în cadrul sistemului politic al societăţii. Toată structura politică în U.R.S.S. era concepută şi realizată ca un mecanism cu "curele de transmisie" şi "roţi dinţate", având scopul să asigure legătura partidului cu masele. În acest sistem personalitatea nu mai avea loc. Sistemul necesită doar "şurubaşi-cadre" şi lubrifiant consistent – ideologia.

Însuşi partidul reprezenta o piramidă în vârful căreia, din 1922, era plasat liderul – secretarul general – I.Stalin.

Partidul era organizat conform împărţirii teritorial-administrative a U.R.S.S. În fruntea organizaţiilor teritoriale se afla comitetul de partid. Organizaţiile primare de partid erau constituite după principiul de producţie – în orice unitate de producţie, instituţie ori organizaţie. Această structură forma sistemul "roţilor dinţate" din prima linie. El includea în sine Comitetul Central al partidului, organizaţiile de partid republicane, regionale, orăşeneşti, raionale şi organizaţiile primare de partid. Structura partidului era, în primul rând, uniformă, ceea ce permitea coordonarea activităţii în mod centralizat, de sus în jos; în al doilea rând, sistemul era universal, nu erau luate în consideraţie particularităţile locale; în al treilea rând, era nedemocratic: toate structurile inferioare se supuneau în mod obligatoriu celor superioare.

Aşadar, prima linie a "roţilor dinţate" era alcătuită, pe verticală, din structura ierarhică de partid. Cea de-a doua linie era formată pe orizontală şi includea structurile puterii, uniunile profesionale, comsomolul, diverse cooperative, asociaţii, uniuni.

Lenin şi bolşevicii au transformat Rusia într-un câmp experimental al istoriei şi au pus temelia unei societăţi noi – o societate monodimensională. Întreaga varietate a vieţii sociale, cultura, tradiţiile seculare, potenţialul creator al milioanelor de oameni – totul a fost redus la monovalenta paradigmă a leninismului, anume aceea care prescria Sistemului monopolul: asupra puterii, proprietăţii, ideologiei. În societate au fost instaurate gândirea uniformă şi liniară, birocraţia, autoritarismul unui partid politic, frica iraţională. Se începuse un război îndelungat împotriva propriului popor.

Mai întâi a fost distrusă clasa muncitoare. "Hegemonul revoluţiei" nu a obţinut puterea, fabricele, uzinele, libertatea, aşa cum le-au promis bolşevicii, chemându-i la revoluţie. Dimpotrivă, toate posturile în structurile puterii au fost ocupate de "revoluţionarii profesionali", care ştiau de fabrică şi uzină din cele auzite la mitinguri şi care până în 1917 se aflaseră în emigraţie. Din 1917 şi până la 1991, "partidul clasei muncitoare" şi apoi ca şi toată Uniunea Sovietică au fost conduse de "revoluţionarii profesionali", în continuare de nomenclatura de partid.

Locul şi rolul clasei muncitoare avea să fie altul. Deoarece tot ce fusese promis proletariatului devenise "proprietate a întregului popor", clasei muncitoare îi rămase dreptul "să delegheze" împuternicirile sale de conducere nomenclaturii, ei rămânându-i dreptul să muncească. În consecinţă "hegemonul revoluţiei" avea să fie exploatat mai draconic decât în vremea ţarismului.

Se ştie că crearea bazei industriale a socialismului a fost efectuată, în mare măsură, prin constrângere. Multe obiective industriale au fost ridicate de deţinuţi care din anii 20 încoace numărau milioane. După terminarea canalului Belomor–Baltic (cu forţele deţinuţilor din G.U.L.A.G.) a fost declarată valorificarea întregii zone. Biroul politic al C.C. al P.C. (b) din toată Uniunea a adoptat, la 15 august 1933, o hotărâre potrivit căreia populareа raionului şi lucrările de bază urmau să fie organizate de O.G.P.U., adică pe contul deţinuţilor. Drept urmare, peste 90 la sută din volumul lucrărilor efectuate în regiune au fost realizate de sutele de mii de deţinuţi[44]. Comisarul poporului pentru industria grea S.Ordjonikidze, dirijând construcţia Combinatului de cupru de lângă Balhaş, i se plângea lui I.Stalin că Iagoda nu-i asigurase numărul necesar de "forţă de muncă". Stalin i-a satisfăcut imediat solicitarea[45].

În august 1937, Biroul politic al partidului bolşevic adoptă hotărârea privind construirea Căii ferate Baical–Amur. Realizatorul obiectivelor principale ale acestui proiect a fost desemnat N.K.V.D-ul. Tot N.K.V.D.-ul a asigurat edificarea Combinatului metalurgic Norilsc, Hidrocentrala "Dneprogăs", toate hidrocentralele mari, multe uzine, mine de cărbune etc.[46] Astfel, "hegemonul" a fost transformat în "şurubaş" şi supus la muncă silnică. Clasa muncitoare a devenit, de fapt, sluga oligarhiei de partid.

Cel mai crunt exploatată în condiţiile totalitarismului bolşevic a fost, totuşi, ţărănimea. În luna mai 1918 Lenin scria tezele principale ale decretului privind dictatura alimentară. El insista ca în decret să fie introdusă ideea despre "lupta teroristă şi necruţătoare, despre războiul împotriva burgheziei ţărăneşti care poseda surplusuri de cereale". Preşedintele Consiliului Comisarilor poporului cerea " să fie spus clar că posesorii de cereale, care au surplusuri de pâine şi care nu le transportă la staţiile ori la centrele de colectare, sunt declaraţi duşmani ai poporului şi sunt alungaţi din localitate pentru totdeauna, închişi în puşcărie pe un termen nu mai mic decât 10 ani, averea fiindu-le confiscată"[47].

Lenin, referindu-se la lupta împotriva chiaburimii, introduce în uzul rusesc termenul "duşman al poporului", cere "împuşcarea imediată"[48], legiferează onorariu a cincizeci la sută din preţul pâinii găsite celuia care o găseşte ascunsă sau indică unde consătenii ascund produsele agroalimentare[49].

Ofensiva dictaturii proletariatului asupra ţărănimii ruse în anii 1918–1920 a cauzat foametea din anii următori 1921–1922. Rezistenţa ţărănimii evoluase în răscoale masive. Pentru a înăbuşi răscoala ţărănească din regiunea Tambov, condusă de Antonov, Tuhacevschii avea la dispoziţie, în luna mai 1921, 50 mii de ostaşi, trei trenuri blindate, trei detaşamente blindate, unităţi de mitraliere plasate pe camioane, circa 70 de tunuri, un detaşament de aviaţie, sute de mitraliere[50].

În timp ce în Rusia bântuia foametea statul bolşevic exporta pâinea. În toamna anului 1922 sufereau de foame 36 mln de oameni; zilnic de foame mureau mii de oameni, iar biroul politic adoptă la 7 decembrie următoarea decizie: "a considera necesar exportul a 50 mln. puduri de pâine"[51]. Pe de altă parte, în condiţiile în care Rusia era cuprinsă de foamete, haos, mortalitate masivă, Biroul politic nu numai că exporta pâine dar trimitea peste hotare, partidelor comuniste, enorme cantităţi de aur[52].

Indicaţiile lui Lenin au constituit baza metodologică a colectivizării, realizată de Stalin. Bolşevicii apreciau ţărănimea drept clasă reacţionară, deoarece, dintre cele două clase fundamentale ale societăţii sovietice, ţărănimea, după ei, constituia clasa a cărei economie se baza pe proprietatea privată. I.Stalin, citându-l pe Lenin, care afirma că atâta timp cât în ţară predomină gospodăria ţărănească ce generează capitalişti şi capitalism, va persista primejdia restaurării capitalismului, trage următoarea concluzie: "E clar că atâta timp cât persistă astfel de primejdie, nu se poate vorbi serios despre victoria construirii socialiste în ţara noastră". Sprijinindu-se, aşadar, pe ideile lui Lenin, la finele deceniului al treilea şi începutul deceniului al patrulea, I.Stalin lansează sarcina colectivizării gospodăriilor ţărăneşti individuale ce urma să fie însoţită de lichidarea celei mai bune părţi a ţărănimii[53].

Anul 1932 a fost declarat "anul încheierii colectivizării compacte" în U.R.S.S. În raportul "Bilanţul primului plan cincinal, prezentat la plenara comună a C.C. şi Comisia Centrală de Control ale P.C.(b) din toată Uniunea, la 17 ianuarie 1933, I.Stalin constata cu satisfacţie: "Partidul a reuşit ca colectivizarea să întrunească acum peste 60% din gospodăriile ţărăneşti şi să cuprindă peste 70% din toată suprafaţa de pământ a ţăranilor, ceea ce înseamnă o supra îndeplinire de trei ori a planului cincinal"[54]. Drept mare realizare era prezentat faptul că partidul reuşise să transforme U.R.S.S. dintr-o ţară cu o mică gospodărie ţărănească, în ţara celei mai mari gospodării agricole din lume[55].

Vorbind despre "realizări", Stalin trecea însă sub tăcere situaţia reală din satele Uniunii Sovietice. Nu spunea nimic despre foametea din anii 1932–1933. Erau cazuri când de foame mureau sate întregi[56]. Conform evaluărilor istoricilor din diferite ţări, în timpul colectivizării compacte în U.R.S.S. au murit de foame milioane de oameni[57].

La finele anului 1929 Stalin declară începutul unui nou război împotriva ţărănimii - trecerea "de la politica limitării tendinţelor exploatatoare ale cheaburimii la politica lichidării chiaburimii ca clasă"[58]. E momentul să subliniem că gospodăriile ţărăneşti înstărite furnizau 600 mln puduri de cereale, pe când colhozurile şi sovhozurile existente atunci – doar 80mln puduri. Problema era următoarea: pâinea produsă în gospodăriile ţărăneşti trebuia cumpărată din colhozuri, în realitate, însă, putea fi, pur şi simplu, luată.

Valul de violenţă a cuprins toată Uniunea Sovietică. Conform calculelor efectuate de istoricii ruşi N.Mihailov şi N.Ţeptov, în anii colectivizării în Uniunea Sovietică au fost "lichidate ca clasă" mai mult de 20 milioane de persoane[59].

În februarie 1933, când foametea era la apogeu, la Moscova este convocat congresul colhoznicilor fruntaşi. În cuvântarea rostită de la tribuna congresului, la 19 februarie, Stalin arăta realizările muncitorilor din Moscova şi Leningrad şi a ţăranilor colhoznici. În acea zi în U.R.S.S. au murit de foame în jur de 3 mii de oameni[60].

Principala repercusiune a colectivizării gospodăriilor ţărăneşti individuale în U.R.S.S. a fost distrugerea agriculturii şi transformarea ţărănimii în robi ai secolului al XX-lea. Ţara care până la 1917 producea un sfert din toată pâinea produsă pe glob, a fost transformată într-un stabil cumpărător de cereale[61]. În perioada 1917–1991, cu excepţii foarte rare, în Uniunea Sovietică nu a fost suficientă pâine. Ieşirea din această situaţie era doar pe două căi: în anii stalinismului - populaţia suferea de foame; după moartea lui Stalin - pâinea era cumpărată de la "capitalişti", care, contrar prorocirilor bolşevice, nicidecum nu dădeau faliment.

Regimul bolşevic de la începutul existenţei sale a depus eforturi enorme în scopul distrugerii culturii "vechi" şi a "introducerii" propriei culturi – "cultura proletară". La propunerea lui V.I.Lenin C.C.P. aprobă, la 12 aprilie 1918, decretul "Cu privire la scoaterea statuielor, înălţate ţarilor şi slugilor lor, şi elaborarea proiectelor de monumente ale revoluţiei socialiste ruseşti"[62]. Astfel a demarat distrugerea bisericilor şi tuturor monumentelor care aminteau de "trecutul blestemat". Se efectua confiscarea trecutului.

În decembrie 1918 Lenin scrie "Instrucţiunile privind elaborarea cărţii de citire pentru muncitori şi ţărani". Cerinţele erau categorice: "Sarcina: în termen de două săptămâni să fie elaborată cartea de citire pentru ţărani şi muncitori... Temele: Făurirea Puterii Sovietice, politica internă şi externă a ei. De exemplu: Ce este Puterea Sovietică. Cum să administrezi ţara. Legea despre pământ. Sovnarhozurile. Naţionalizarea fabricilor. Disciplina de muncă. Imperialismul. Războiul imperialist. Pentru ce luptăm noi în prezent. Ce este comunismul. Despărţirea bisericii de stat"[63]. Astfel, însăşi lichidarea neştiinţei de carte era politizată la maximum, iar despre trecut nu se spune nimic. Ţăranii şi muncitorii trebuiau să însuşească "ce este comunismul".

Bolşevicii în procesul consolidării dictaturii proletariatului şi-au pus drept scop primordial reeducarea populaţiei în spiritul propriei ideologii. Pentru realizarea acestui obiectiv trebuia "mobilizată" intelectualitatea. Iată de ce Lenin a trasat cursul general al subordonării intelectualităţii influenţei de partid. Intelectualitatea urma să fie impusă să lucreze pentru comunismul bolşevic. La întâlnirea cu scriitorii din Moscova, L.Troţkii, unul din liderii bolşevicilor, susţinea că "partidul comunist din Rusia constituie fabrica pentru făurirea poeţilor noi, proletari. P.C.R. va educa poetul proletar, va crea un adevărat literat. De aceea literatul-comunist, ca şi membrul P.C.R., trebuie să-şi focalizeze atenţia asupra creativităţii partidului său"[64]. Fiind convinşi că marxismul constituie adevărul absolut, metodologia cunoaşterii lumii, bolşevicii le-au interzis tuturor dreptul la propria opinie şi, cu atât mai mult, să o considere justă.

Peste puţin timp după revoluţie intelectualitatea din Rusia Sovietică a înţeles că orânduirea impusă de bolşevici nu era aceea la care ea spera şi pe care o aştepta de la revoluţie. A apărut problema: să fie acceptată ori nu?.

Dintre cei care nu au emigrat o bună parte au acceptat-o, restul au fost represați.

Aşadar, totalitarismul ca tip de regim politic, care utilizează cele mai diverse metode pentru exercitarea controlului total asupra populației, este un fenomen al secolului al XX-lea. Totalitarismul este un regim terorist, format în baza sistemului monopartidist. Societatea şi statul sunt absorbite de unicul partid dominant.

Trăsăturile caracteristice principale ale sistemului totalitar sunt următoarele: existența unui singur partid de masă, condus de un lider; existența numai a unei singure ideologii, cea a partidului dominant; folosirea excesivă a represiunilor şi terorii ca mijloc de guvernare; reglementarea strictă a economiei şi etatizarea ei; prezența mişcării social-politice, care formează baza socială de masă a regimului; deznaționalizarea etniilor neruse – metodă de lărgire şi consolidare a pozițiilor regimului totalitar de tip bolşevic în regiunile de graniță.

Uniunea Sovietică a fost țara în care totalitarismul cu toate trăsăturile caracteristice generale, dar şi cu unele particularități proprii doar regimului totalitar bolşevic; a cunoscut manifestarea sa sub toate aspectele. La putere s-a instaurat partidul bolşevic, el a lichidat pluripartidismul şi a permis existența numai a ideologiei marxist-leninist-staliniste; a folosit teroarea pentru a lichida "duşmanul de clasă"; a nimicit legăturile tradiționale între categoriile sociale, atomizând la maximum societatea sovietică; a interzis proprietatea privată, prin confiscare şi naționalizare; a efectuat deznaționalizarea masivă a etniilor neruse conlocuitoare cu poporul rus în scopul creării unei noi comunități sociale – poporul sovietic.

Toate experimentele sovietice, de până la 1940, urmau să fie repetate în R.S.S.Moldovenească. Instaurarea puterii absolute a partidului comunist, lichidarea proprietății private, cooperativizarea gospodăriilor țărăneşti individuale, teroarea şi deportările, distrugerea culturii - vor fi direcțiile de activitate ale bolşevicilor veniți în Basarabia.

NOTE

[1] Vezi: Н.В.Загладин, **Тоталитаризм и демократия: конфликт века** // *Кентавр*, 1992, № 5-6, с. 5.

[2] Палмиро Тольяти, **Лекции о фашизме**. Москва, 1974, с. 79-80.

[3] Ion Chipercă, **Totalitarismul – fenomen al secolului XX.** Iaşi, 1995, p. 26.

[4] Игорь Мазуров, **Фашизм как форма тоталитаризма** // *Общественные науки и современность*, 1993, № 5, с. 39.

[5] .L. Şapiro, **Totalitarism** - L.Macmilian, 1972.

[6] **Ibidem.**

[7] *Cf.* Igori Mazurov, **op. cit.,** p. 40.

[8] Р.Кочесоков, **Тоталитаризм: Философско- политическое исследование.** Ростов на Дону, 1992; А.Б.Зубов, **Плюрализм Тоталитарности** // *Политические исследования*, № 6, 1993; А.Ю.Головатенко, **Тоталитаризм XX века.** М. 1992; К.С.Гаджиев, **Тоталитаризм как феномен XX века** // *Вопросы философии*, 1992 г., №2; Н.В.Загладин, **Тоталитаризм и демократия: конфликт века** // *Кентавр*, 1992, № 5 10; И.Мазуров,

Фашизм как форма тоталитаризма // *Общественные науки и современность*, 1993 г. № 5, т.д.

[9] Cf. Ion Ciupercă., **op. cit.**

[10] В.Турчин, **Тоталитаризм** // *Погружение в трясину*. Москва, 1991 г, с. 576–577.

[11] Ibidem.

[12] К.С.Гаджиев, **Фашизм и болшевизм: облики тоталитаризма**. // *Тоталитаризм: что это такое*? М., Рос. Акад. Наук, ИНИОН, 1993, с. 161, 162.

[13] Igori Mazurov, **op. cit.**, p. 41.

[14] **Ibidem**.

[15] *Vezi*: Ion Ciupercă, **op. cit.**, p. 210.

[16] **Ibidem**.

[17] *Vezi*: Ю.И.Игрицкий, **Концепция тоталитаризма** // *История СССР*, № 6, 1990, с. 173.

[18] Vezi: Н.В.Загладин, **Тоталитаризм и демократия: конфликт века** // *Кентавр*, 1992, № 5-6, с. 8.

[19] Igori Mazurov, **op. cit.**, p. 41.

[20] M.Curtis, **Totalitarism**. L: New Brunswich, 1980, p. 7.

[21] Francois Chatelet, Eveline Pister, **Concepţiile politice ale secolului XX.** Bucureşti, 1994, p. 559.

[22] Hannah Arendt, **Originile totalitarismului.** Bucureşti, Humanitas, 1994, p. 517.

[23] **Ibidem**, p. 544.

[24] Igori Mazurov, **op. cit.**, p. 43.

[25] **Ibidem**.

[26] C.S. Gadjiev, **op. cit.**, p. 169.

[27] R.Florian, **Prăbuşirea dictaturilor Est-Europene şi alternativele istoriei...** Bucureşti, Academia Română, 1993, p. 42.

[28] V.I.Lenin, **Opere complete (ed. rusă). Vol. 41,** p. 383.

[29] **Ibidem**, p. 380.

[30] Дм.Волкогонов, **Ленин** *(в двух томах)*. Москва: Новости, 1994 г., том 1, с. 415.

[31] Милован Джилас, **Лицо тоталитаризма.** Москва, 1993 г., с. 314.

[32] Hannah Arendt, **op. cit,** p. 407.

[33] Igori Mayurov, **op. cit.**, p. 44.

[34] Hannah Arendt, **op. cit.**, p. 425–426.

[35] Гозман, А.Эткинд, **От культа власти к культу людей. Психология политического сознания** // *Нева*, 1989, № 7, p. 172.

[36] Adrian Pop, **Componente ale politicii de deznaţionalizare în Moldova Sovietică** // *Sub povara graniţei imperiale*.- Bucureşti, 1993, p. 35.

[37] *Vezi*: C.S.Gadjiev, **op. cit.**, p. 9–11.

[38] Adrian Pop, **op. cit.**, p. 35.

[39] *Vezi*: V.I.Lenin, **Opere complete.**

[40] *Vezi*: Ю.М.Воронов, **Становление идеократии: истоки, ментальность, аппарат (1917–1929)**. Иваново, 1992; Милован Джилас, **Лицо тоталитаризма.** Москва, 1992, Ion Ciupercă, **Totalitarismul – fenomen al secolului XX.** Iaşi, 1995.

[41] V.I.Lenin, **Opere complete (rus). Vol. 43**, p. 94.

[42] **Ibidem, vol. 42,** p. 204.

[43] **Ibidem, vol. 41**, p. 31.

[44] Dm. Volcogonov, **op. cit.**, p. 141.

[45] **Ibidem**.

[46] **Ibidem**.

[47] **Ленинский сборник. Т. XVIII,** с. 88.

[48] **Ibidem**., p. 141.

[49] **Ibidem**., p. 87.

[50] Dm. Volcogonov, **op. cit., vol. 2**, p. 158.

[51] **Ibidem**, p. 159.

[52] **Ibidem**.

[53] *Vezi*: **Документы свидетельствуют. 1927–1929, 1929–1932,** с. 9-51.

[54] I.Stalin, **Opere.** Editura de stat a Moldovei, Chişinău, 1952, vol. 13, p. 209.

[55] **Ibidem.**
[56] **Страницы истории КПСС: Факты. Проблемы. Уроки.** Москва, Высшая школа, 1988, с. 343.
[57] **Ibidem.**
[58] I.Stalin, **Opere, vol. 12,** p. 118.
[59] **Родина**, 1989, №8, с. 33.
[60] *Vezi*: Dm.Volcogonov, **op. cit., vol. 2,** p. 172.
[61] **Ibidem.**
[62] **Ibidem,** p. 174.
[63] **Ibidem,** p. 176.
[64] **Ibidem,** p. 178.

RECENZII

A.Eşanu: ***Cultură şi civilizaţie medievală românească (din evul mediu timpuriu până în secolul XVII).***
Chişinău, 1996.

Recent editura "ARC" din Chişinău a scos de sub tipar un manual adresat studenţilor şi profesorilor din învăţământul universitar, tuturor amatorilor de a cunoaşte cultura noastră naţională. Manualul constituie o prezentare succintă a culturii medievale româneşti ca parte componentă a culturii şi civilizaţiei europene. El e pregătit de cunoscutul cercetător al istoriei culturii medievale româneşti Andrei Eşanu, şef de direcţie ştiinţifică la Institutul de Istorie al A.Ş.M. Lucrarea acoperă un gol artificial format în conformitate cu concepţia cronată a regimului totalitar despre existenţa a două popoare în spaţiul românesc care împiedică cunoaşterea deplină a valorilor culturale şi personalităţilor remarcabile ale poporului nostru.

Într-un capitol introductiv autorul pe bună dreptate remarca că la începuturile culturii şi civilizaţiei româneşti s-au aflat obiceiurile, tradiţia populară, normele juridice, experienţa de muncă, credinţele geto-dacilor. La aceasta s-au adăugat influenţa culturii elevate greco-romane, a valorilor etico-morale creştine, care au început să pătrundă în spaţiul Carpato-Danubiano-Pontic aproape imediat după incorporarea unor pământuri locuite de geto-daci în componenţa Imperiului Roman.

În lucrare se evidenţiază faptul că pe parcursul evului mediu în pofida hotarelor existente între diferite teritorii populate de români s-a păstrat şi consolidat caracterul unitar al culturii naţionale. Trăsăturile unitare ale culturii româneşti se reflectă în modul de trai, folclor, artă populară, normele juridice cunoscute cu numele "Obiceiul pământului" ("jus valahicum"). Cartea manuscrisă ori tipărită care a ieşit din centrele culturale şi eclesiastice ale Moldovei, Transilvaniei ori Ţării Româneşti circula în întregul spaţiu locuit de români, contribuind la formarea limbii literare române.

În capitolele doi şi trei sunt reflectate diferite aspecte ale culturii şi civilizaţiei româneşti din secolele XIV-XVI şi respectiv XVII. Modul de trai, religia, creaţia populară orală şi culturală scrisă, începuturile scrisului în limba română, instituţiile de învăţământ, artele, muzica-iată doar câteva valenţe ale civilizaţiei româneşti din secolele respective. În

© Ion Chirtoagă, 1996.

capitolul patru sunt expuse succint biografiile şi operele a 18 mari personalităţi ale culturii româneşti din secolele XIV-XVII: Nicodim de la Tesmana, Gavril Uric. Grigore Ţamblac, Chiprian de la Vişnevăţ, Nicolaus Olahus, Iohannes Honterus, diaconul Coresi, Eftimie de la Căpriana, mitropoliţii Anastasie Crimca, Petru Movilă, Varlaam, Dosoftei, Cronicarii Grigore Ureche, Miron Costin, episcopul Mitrofan, Nicolae Milescu Spătarul, Stolnicul Constantin Cantacuzino.

Manualul mai are şi instrumentele respective de lucru. La finele fiecărui capitol e prezentă câte o listă a lucrărilor principale care permite studentului să-şi aprofundeze cunoştinţele în materie, iar la finele lucrării - un indice de nume.

Lucrarea domnului A.Eşanu constituie o importantă realizare. Dorim autorului să continuie cercetările şi pentru secolele următoare.

Ion Chirtoagă

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică jubiliară

"50 DE ANI DE LA FONDAREA INSTITUȚIILOR ACADEMICE DIN REPUBLICA MOLDOVA"

În zilele de 24–25 septembrie 1996 la Institutul de Istorie al A.Ş.M. s-a desfăşurat sesiunea ştiinţifică jubiliară cu genericul "50 de ani de la fondarea instituţiilor academice din Republica Moldova". Această întrunire a constituit un jalon important de bilanţ şi de punere în valoare a activităţii cercetătorilor ştiinţifici din institut. Pregătită cu deosebită atenţie, sesiunea s-a bucurat de o largă participare, atrăgând, pe lângă contribuţia colaboratorilor instituţiei susnumite, profesori, lectori şi doctoranzi de la Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă", "Universitatea "Al.I.Cuza" din Iaşi, cercetători de la Muzeul de Istorie a Moldovei şi Institutul de Istorie "N.Iorga" din Bucureşti.

Cuvântul inaugural a fost rostit de *academicianul Haralambie Corbu*, care a subliniat semnificaţia acestei sesiuni şi importanţa activităţii Institutului de Istorie în decurs de 50 de ani. Mesaje de salut au fost aduse de *prof. univ. Ioan Caproşu* (Universitatea "Al.I.Cuza"), *prof. univ. C.Rezachevici (*Institutul de Istorie "N.Iorga"), *prof. univ. Ion Niculiţă* (Universitatea de Stat din Moldova) şi *prof. univ. Gh.Gonţa* (Universitatea Pedagogică "I.Creangă"). Vorbitorii au evidenţiat aportul Institutului în elaborarea unor prestigioase lucrări ştiinţifice, precum şi în pregătirea unor cercetători de înaltă calificare.

S-a vorbit de asemenea despre momentul 1991 – an ce a constituit o cotitură radicală în viaţa ştiinţifică a Institutului de Istorie. În ultimii cinci ani cercetătorii acestei instituţii au luat direcţia deideologizării ştiinţei istorice şi depăşirii vechilor modalităţi de tratare a istoriei.

În plen au fost prezentate şi două referate cu caracter de bilanţ: "Institutul de Istorie – una din cele mai vechi instituţii academice din Republica Moldova" (*D.Dragnev, directorul Institutului de Istorie al A.Ş.M., membru corespondent al A.Ş.M.*), şi "Consideraţii privind istoria ştiinţei în Moldova până la formarea Bazei Moldoveneşti a A.Ş. a U.R.S.S." (*I.Jarcuţchi, doctor în istorie*).

© Ada Musteață, 1996.

În continuare lucrările sesiunii s-au desfăşurat pe secţii. În cadrul secţiei de istorie medie au fost prezentate 21 de referate şi comunicări. Am remarca aici referatele privind studierea continuităţii şi decontinuităţii cronicilor moldoveneşti (*A.Eşanu, membru cor. al A.Ş.M.*), stabilirea datei naşterii lui Petru Movilă (*prof. univ. C.Rezachevici*, cerc. ştiinţific principal, Institutul de Istorie "N.Iorga" din Bucureşti), precum şi comunicările consacrate relevării imaginii ţărilor vecine în Cronica Ghiculeştilor (*A.Musteaţă, doctorandă*), proceselor migraţioniste din Bucovina în perioada administraţiei militare (1774–1786) (*C.Ungureanu, doctorand*) şi a. O contribuţie serioasă la cercetarea problemei continuităţii populaţiei băştinaşe în spaţiul Pruto–Nistrean a fost adusă de *dr. I.Hâncu* în referatul "Din istoria unui sat medieval timpuriu situat în codrii Hânceştilor".

Un real interes a prezentat setul de referate consacrate istoriei politicii externe a Ţării Moldovei. Acestea au acoperit întreaga perioadă de istorie medie a Moldovei de la formarea statului până la începutul secolului al XIX-lea: "Unele momente din viaţa politică a Moldovei până la formarea statului" (*dr. I.Chirtoagă*); "Constatări privind concepţia politică a lui Ştefan cel Mare" (*dr. hab. Gh.Gonţa)*; "Implicaţii în viaţa internă a Ţării Moldovei din partea Marilor Puteri în ultimul sfert al secolului al XVI-lea" (*S.Chicu, doctorand*); "Polonia şi Moldova în acţiunea diplomaţiei veneţiene (1645–1647): consemnări pe marginea unui proiect nerealizat" (*dr. E.Baidauz)*; "Relaţiile Moldovei cu tătarii în prima jumătate a secolului al XVIII-lea "(*D.Haidarlî, doctorand*); "Impactul expansiunii ţariste asupra situaţiei geopolitice a Principatelor Române în secolul al XVIII-lea" (*V.Mischevca, cerc. şt*).

Destul de variată a fost şi tematica referatelor şi comunicărilor consacrate istoriei social-economice şi politice interne. În contextul acestei problematici s-au reluat cu noi argumente aspecte privind viaţa orăşenească, circulaţia monetară, evoluţia proprietăţii funciare: "Evoluţia relaţiilor comerciale în perioada constituirii pieţei permanente orăşeneşti din Moldova (sf. sec. al XVI-lea – începp. sec. al XVIII-lea)", (*L.Zabolotnâi, cerc. şt.*); "Unele consideraţii privind începuturile baterii monedei în Moldova" (*dr. N.Russev)*; "Baterea monedei de către administraţia rusă în Moldova (1721–1774): consecinţe economico-politice" (*V.Tcaci, cerc. şt.*); "Evoluţia proprietăţii boiereşti în ţinuturile Lăpuşna-Orhei şi Soroca în sec. XV–XVII" (*A.Popovici, doctorand*). Problemelor de politică internă au fost consacrate comunicările: "Unele consideraţii despre începuturile raialei Ismail "(*I.Bercu, lector univ.*) şi "Organizarea administrativă a Basarabiei sub ocupaţia rusă (1806–1812)" (*dr. A.Agachi*).

În ultimii ani, mai ales odată cu crearea în Institut a direcţiei ştiinţifice "Istoria culturii", a crescut considerabil numărul cercetătorilor implicaţi în studierea diferitelor aspecte ale istoriei culturii româneşti. În sesiunea în cauză, în afară de referatele dlor A.Eşanu şi C.Rezachevici, au mai fost prezentate comunicările: "Circulaţia "Cazaniei" lui Varlaam în Dobrogea (sec. XVII–XIX)" (*V.Eşanu, cerc. şt.)*; "Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Activităţi la mănăstirea Căpriana" (*N.Fuştei, cand. în teologie, cerc. şt.)*; "Mănăstiri rupeste din Orheiul Vechi" (*V.Ghimpu, dir. adj. al Muzeului Naţional de istorie a Moldovei*).

Pe marginea referatelor prezentate au luat cuvântul D.Dragnev, A.Eşanu, I.Caproşu, C.Rezachevici, A.Agachi şi alţii. Profesorul I.Caproşu a propus de asemenea ca cercetătorii Institutului să studieze în comun cu Universitatea "Al.I.Cuza" probleme de geografie istorică, în special problema constituirii şi evoluţiei unităţilor administrative din Ţara Moldovei.

La secţia de istorie modernă şi contemporană au fost prezentate 22 de referate şi comunicări. Problematica de istorie modernă a fost prezentă prin referatele: "Rolul periodicii în trezirea conştiinţei naţionale a românilor basarabeni" (*dr. I.Varta*); "Socialiştii-revoluţionari în viaţa social-politică a Basarabiei (1902–1904)" (*dr. V.Polivţev)*; "Chestiunea agrară în contextul vieţii din Basarabia în anul 1917" (*dr. E.Istrati)*; "Pregătirea constituţiei Republicii Democratice Moldoveneşti" (*V. Popovschi, cerc. şt.*).

Istoria contemporană a fost prezentă prin 4 referate privind perioada interbelică: "Conducerea politică a R.A.S.S.M. (1924–1940" (*membru cor. al A.Ş.M. Gh.Stratievschi*); "Activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934–1940)" (*dr. N.Enciu*); "Începutul mişcării legionare în Basarabia (*V.Nicolenco, doctorand*); "Consideraţii privind formarea R.S.S.Moldoveneşti" (*dr. hab. I.Şişcanu*), în care au fost aduse noi contribuţii documentare referitor la unele probleme controversate sau absolut necercetate în trecut.

S-a reluat cu noi argumente problematica istoriei postbelice de până la 1991 şi, totodată, au fost întreprinse primele încercări de a sintetiza aspecte din istoria contemporană a Republicii Moldova. Au fost aduse noi contribuţii la cercetarea problemei agrare: "Exploatarea solurilor în condiţiile socialiste de gospodărire în R.S.S.M. (anii 50–80)", (*dr. L.Bulmagă*); "Corelaţia dintre constrângere şi liberconsimţământ în colectivizarea gospodăriilor ţărăneşti din R.S.S.M." (*membru cor. al A.Ş.M. V.Ţaranov*). Problematica foametei din 1946–1947 a fost aprofundată prin analiza unui nou tip de surse documentare în referatul "Istoria orală – un mijloc sigur de investigare veridică a consecinţelor foametei din 1946–1947" (*dr. hab. I.Buga*). De asemenea au fost puse în lumină materiale documentare noi privind mişcarea de rezistenţă împotriva regimului comunist – "Manifestările de rezistenţă în Basarabia postbelică (1940–1950) (*E.Postică, doctorand*). Istoria culturii a fost prezentă prin comunicările: "Cultura românească: 1965–1985" (*dr. N.Laiu*), "Finanţarea culturii în R.S.S.M. (1944–1950)" (*Z.Alexandreanu-Sâtnic, cerc. şt.*) şi "Lupta lingvistică din R.S.S.M. (1940–1988) (*Gh. Negru, cerc. şt.*).

O atenţie aparte s-a acordat problematicii relaţiilor interetnice. Astfel, s-a readus în discuţie situaţia evreilor din Basarabia sub regimul mareşalului Ion Antonescu (*dr. A.Petrencu*); problema mişcărilor de populaţie şi schimbarea componenţei ei în anii 40–50: noi surse şi metode de cercetare (*dr. hab. L.Repida*); au fost discutate sugestiile *doctorandului I.Caşu* întitulate "Interdisciplinaritatea şi stadiul relaţiilor interetnice din ex. U.R.S.S.".

Este semnificativă şi apariţia primelor generalizări referitoare la istoria contemporană a Republicii Moldova: "Primii paşi ai Republicii Moldova spre afirmarea sa ca subiect al relaţiilor economice internaţionale" (*dr. hab. B.Vizer şi I.Cereş, doctorand*); "Evoluţia sistemului de administrare din Republica Moldova" (*dr. hab. A.Roman*); "Cultura politică şi partidele politice în Republica Moldova" (*I.Josan, doctorand).*

După cum se vede din prezentarea succintă de mai sus, referatele şi comunicările prezentate la această sesiune, în total 45 la număr, au îmbrăţişat un larg evantai tematic. Prin ţinuta ştiinţifică a dezbaterilor din ambele secţii, prin frumosul schimb de idei inaugurat şi diversitatea tematicii la care ne-am referit, prezenta sesiune jubiliară s-a înscris ca un moment notabil în procesul de perfecţionare şi progres al cercetărilor ştiinţifice din republică. Desfăşurate într-o atmosferă de elevată ţinută ştiinţifică şi încheiate cu un bilanţ bogat, manifestările ştiinţifice jubiliare ale Institutului de Istorie al A.Ş.M. au prezentat o certă contribuţie în istoriografia noastră contemporană.

Ada Musteaţă

SUMAR GENERAL

Revista de Istorie a Moldovei, 1996, Nr. 1–4

STUDII ŞI COMUNICĂRI

L.Bulmagă, **Consideraţiuni cu privire la procesul de iluminare culturală a oamenilor muncii de la ţară în anii 60–70.** – nr. 4.

M.Danilov, **Consideraţii privind circulaţia unui manuscris din Ţara Românească în Moldova dintre Prut şi Nistru** – nr. 3.

N.Enciu, **Aspecte din activitatea Institutului Social Român din Basarabia (1934–1940)** – nr. 4.

A.Eşanu, V.Eşanu, N.Fuştei, **Stareţii Mănăstirii Căpriana (secolele XV–XX)** – nr. 3.

A.Eşanu, V.Eşanu, **Începuturile unei epoci culturale în Moldova. Activităţi culturale şi spirituale la mănăstirea Secu în primele decenii ale secolului al XVII-lea** – nr. 1.

A.Eşanu, V.Eşanu, **Valori bibliofile moldoveneşti în Dobrogea** – nr. 4.

G.Gonţa, **Unele considerente privind evoluţia raporturilor internaţionale ale Moldovei şi a mentalităţii politice în timpul domniei lui Ştefan cel Mare** – nr. 3.

G.Nicolaev, **Unele aspecte privind pregătirea cadrelor intelectualităţii artistice în R.S.S.M. (1944–1990)** – nr. 2, 3.

A.Popovici, **Evoluţia domeniului domnesc în arealele ţinuturilor Orhei, Lăpuşna, Soroca (secolele XV–XVII)** – nr. 3.

C.Popovici, **Contribuţii privind credinţele sciţilor şi orfismul timpuriu** – nr. 4.

E.Postică, **Organizaţii de rezistenţă din Basarabia postbelică (1944–1950)** – nr. 4.

V.Stăvilă, **Aspecte privind dezorganizarea economiei basarabene în timpul celei de-a doua conflagraţii mondiale** – nr. 2.

V.Stăvilă, **Evoluţia componenţei naţionale a elitei politico-economice a R.S.S.M.(1940–1991)** – nr. 4.

V.Tcaci, **Tratatul de pace de la Kuciuk-Kainargi şi importanţa lui pentru Principatele Române** – nr. 2.

C.Ungureanu, **Populaţia Bucovinei în preajma anexării ţinutului de către Austria** – nr. 1.

V.Văratec, **Împroprietărirea însurăţeilor de către statul român în sudul Basarabiei la 1878** – nr. 1.

S.Guz, **Situaţia coloniştilor în timpul aplicării reformei agrare din 1918–1920 în Basarabia** – nr. 1.

COMEMORĂRI

50 de ani de la fondarea instituţiilor academice din Republica Moldova

I.Chirtoagă, **Contribuţii la studierea operei ştiinţifice a lui Pavel Dmitriev (Dimitriu)** – nr. 3.

D.Dragnev, **Institutul de Istorie – una din cele mai vechi instituţii academice din Republica Moldova** – nr. 3.

В.Царанов, **Важный документ к 50-летию академической науки в Молдавии** – nr. 3.

ISTORIOGRAFIE ŞI ISTORIA ŞTIINŢEI

S.Musteaţă, **Unele consideraţii privind cercetarea aşezărilor din secolele VIII–IX în spaţiul Pruto-Nistrean** – nr. 4.

G.Negru, **Etnogeneza românilor de la est de Prut în istoriografia sovietică** – nr. 1.

Б.Коварская, **Профессор Иван Феодосьевич Чорба (1873–1992)** – nr. 1.

DOCUMENTAR

Gh.Negru, **"Curentul românofil" în Basarabia sub ocupaţia ţaristă** – nr. 2.

PLAI NATAL

I.Chirtoagă, **Cioburciu** – nr. 2.

I.Dron, **Balmaz, Corcmaz, Talmaz** – nr. 2.

A.Eremia, **Toponimia raionului Ştefan Vodă (I)** – nr. 3.

I.Gumenâi, **Hotarele ţinutului Hotin până la 1715** – nr. 4.

D.Poştarencu, **Prima menţiune documentară a satului Hirova** – nr. 3.

ÎN AJUTORUL PROFESORULUI DE ISTORIE

E.Dragnev, **Despre arta românească din secolul al XVII-lea** – nr. 2.

D.Grama, **Doctrina dreptului natural în viziunea gânditorilor Ţării Moldovei** – nr. 1.

IN MEMORIAM

I.Chirtoagă, **Pavel Dmitriev (Dimitriu)** – nr. 2.

RECENZII

N.Enciu, ***Vladimir Trebici:*** **Demografie contemporană.** Bucureşti: 1995 – nr. 3.

A.Popovici, ***Alexandru Gonța:*** **Documente privind istoria României. Indicele numelor de persoane. (Bucureşti, 1995)** – nr. 2.

I.Chirtoagă, ***Andrei Eşanu:*** **Cultură şi civilizație medievală românească (din evul mediu timpuriu până în secolul XVII).** Chişinău, 1996.

JUBILEU

V. Mischevca, **Istoricul Demir Dragnev** – nr. 2.

VIAȚA ŞTIINȚIFICĂ

S.Andrieş–Tabac, **Al VI-lea simpozion de studii genealogice.** *Iaşi, 10-13 mai 1995*; **I simpozion de studii cuhureştene.** *Cuhureştii de sus, 9 septembrie, 1995* – nr. 1.

Materiale ale seminarului *"Reforma învățământului istoric în Moldova". Chişinău, 1-2 iulie 1996* – nr. 3.

A.Musteață. **Sesiunea ştiințifică jubiliară *"50 de ani de la fondarea instituțiilor academice din Republica Moldova"*.** nr. 4.

G.Nicolaev. **Scurtă informație despre activitatea ştiințifico-organizatorică a Institutului de Istorie al A.Ş.M. în anul 1995** – nr. 1.

REVISTA REVISTELOR

S.Purici, **"Буковинский журнал. Громадьско – политичный литературно–мистецкий и науково - освитний часопис" (1992-1995)** – Nr. 1.

SUMAR GENERAL

"Revista de istorie a Moldovei", 1996, nr. 1-4.

Indice 76965

Articles appearing in this journal
are abstracted and indexed in
*HISTIRICAL ABSTRACTS and AMERICA:
HISTORY AND LIFE.*

